

NOORTE ETTEVALMISTAMINE ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMISEKS

PRAKTILINE JUHIS

 SOS CHILDREN'S
VILLAGES

CELCIS

 FICE INTERNATIONAL
FEDERATION OF CHILDREN'S
ORGANIZATIONS

 FONPC
Federatia
Organizatiilor
Neguvernamentale
Pentru
Copii
Romania

Co-funded by the Rights,
Equality and Citizenship
(REC) Programme of the
European Union

NOORTE ETTEVALMISTAMINE ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMISEKS
Praktiline juhis

IMPRESSUM

©SOS Lastekülade rahvusvaheline organisatsioon ja ©CELCIS, Šotimaa Laste asendushoolduse Tippkeskus (Centre for Excellence for Looked After Children in Scotland, Strathclyde'i Ülikool, 2017)

Esmakordselt avaldatud 2017. aasta detsembris, Austrias SOS Lastekülade rahvusvahelise organisatsiooni poolt.

Eestikeelne käsiraamat on avaldatud 2019. aastal SOS Lasteküla Eesti Ühingu poolt.

Kõik õigused kaitstud. Ühtegi käesoleva väljaande osa ei tohi reprodutseerida, säilitada otsingusüsteemis või edastada mis tahes vormis või vahendite abil ilma SOS Lastekülade rahvusvahelise organisatsiooni ja CELCIS-e eelneva kirjaliku nõusolekuta või nagu on selgesõnaliselt seadusega lubatud või asjakohase organisatsiooniga, kel on reprograafiaalased õigused, kokkulepitud tingimustel. Päringud eespool nimetatud kohaldamisalast välja jääva reprodutseerimise kohta tuleks eelkõige saata SOS Lastekülade rahvusvahelisele organisatsioonile alljärgneval aadressil:

SOS Children's Villages International

Hermann-Gmeiner-Str. 51
A-6020 Innsbruck
Österreich
Email: train4childrights@sos-kd.org

Tsitaadid:

Käesolevas juhises asendushoolduselt lahkunud noorte tsitaadid on pärit projektis osalenud viie partnerriigi noortelt (juhul kui pole teisiti märgitud).

Kujundus ja küljendus:

Bestias Design

Kaanefoto:

Romana Glavurdić

Autorid:

Nigel Cantwell, Chrissie Gale, Kenny McGhee, Kate Skinner

Toimetus:

Maria Dantcheva, Chrissie Gale, Ronan Mangan, Gabriella Rask, Florence Treyvaud Nemptzov

Käesolev väljaanne on välja töötatud Euroopa Liidu toel. Väljaande sisu eest vastutab ainuisikuliselt SOS Lastekülade rahvusvaheline organisatsioon ja selles väljendatud seisukohti ei saa mingil juhul kajastada kui Euroopa Liidu seisukohti.

TÄNUSÕNAD

SOS Lastekülade rahvusvaheline organisatsioon ja CELCIS tänavad kõiki, kes käesolevas projektis, selle väljaande koostamisel ja avaldamisel osalesid.

PÕHIAUTORID: Nigel Cantwell, Chrissie Gale, Kenny McGhee, Kate Skinner

TOIMETUS: Maria Dantcheva, Chrissie Gale, Ronan Mangan, Gabriella Rask, FlorenceTreyvaud Nemtzov

PARTNERID:

CELCIS: Irene Stevens und Ian Milligan

Eesti: SOS Lasteküla Eesti Ühing, Helen Jöks EV Sotsiaalministeerum, Maarja Kuldjärv Sotsiaalkindlustusamet, Ingrid Sindi Tallinna Ülikool; Marina Sepp EATL, Enelis Linnas Tervise Arengu Instituut; Koolitajad: Kristi Liiv, Kiira Gornischeff; Noored: Valle M., Eidi P., Jaanika R., Aigar S., Oliver S., Anna S., Nelli-Anett K., Evely K.

Austria: FICE Austria – National Section of FICE International; Bundes Jugend Vertretung - Koordinierungsstelle Jugenddialog; Dachverband Österreichischer Jugendhilfeeinrichtungen; BTG- Betotogether; FICE International; FICE Europe; Quality Care Consulting; Koolitajad: Barbara Kolm and Melinda Roberts ja noored:: Fabienne L., Katharina J., Mariam K., Jan M., Gabriel H., Julia G., Sascha R., Chiara L., Josef T., Manuel S.

Bulgaaria: SOS Children's Villages Bulgaria; Ministry of Youth and Sport; Radostina Paneva, Child Protection State Agency; State Ombudsman; Koolitajad: Nina Todorova and Zlatev Nikolay; Noored: Iliya A., Galina G., Bozhidar I., Kremena I., Julia K., Veronika M., Asen N., Simeon N., Kalinka S., Temenuzhka Y., Hristov Z.

Hispaania: SOS Children's Villages Spain; GD Services for the Family and Childhood; Ministry of Health, Social Affairs and Gender Equality of Spain; National University of Education At Distance (UNED); GD of Youth of the Canary Island Government; GD of Childhood and Youth of the Catalanian Government; Area of Youth Under Protection and Youth Out Of the System Support; Institute of Social and Health Care in Canary Island; Ataretaco NGO (Canary Island); Federation of Entities with Assisted Apartments

Horvaatia: SOS Children's Villages Croatia, Chamber of Social Workers, Ministry for demography, family, youth and social Policy, Children's Ombudsman.

Itaalia: SOS Children's Villages Italy; Ministry of Labor and Social Policies; Associazione Agevolando; UNICEF; Coordinamento Nazionale Comunità per Minori (CNM); Coordinamento Nazionale Comunità di Accoglienza (CNCA);

Istituto degli Innocenti; Autorità Garante per l'Infanzia e l'Adolescenza; Garante dell'Infanzia e dell'Adolescenza del Comune di Palermo; Garante infanzia e adolescenza Comune di Milano; Ombudsman Regione Marche; Garante infanzia e adolescenza Regione Lombardia; Garante infanzia e adolescenza Regione Emilia-Romagna; Ufficio del Garante dei diritti del minore della Regione Puglia; Ufficio del Garante Regionale Diritti della Persona del Veneto; Young people group (Gruppo Giovani) SOS Villaggi dei Bambini; Marzia Saglietti and Lisa Cerantola, Master Trainers; Valerio Belotti, Project national youth expert; Municipality of Verona; Consiglio Nazionale Ordine Assistenti Sociali (CNOAS); Città Metropolitana di Milano; Bicocca University, Commissione Parlamentare per l'Infanzia e l'Adolescenza.

Läti: SOS Children's Villages Latvia; Ministry of Welfare; The State Inspectorate For Protection Of Children's Rights Ombudsman Office; Latvia Mentors.

Leedu: SOS Children's Villages Lithuania; Kazimieras Simonavičius University, Vilnius City Municipality Administration, Institution of the Ombudsman for Children's Rights, VšĮ "Actio Catholica Patria.

Rumeenia: SOS Children's Villages Romania; General Department for Social Assistance and Child Protection (DGASPC) Bacau; DGASPC Sibiu; DGASPC sector 2; DGASPC sector 3; Concordia Humanitarian Organization; National Authority for the Protection of Child Rights and Adoption; Resource and Information Center for Social Professions (CRIPS); Voice of Abandoned Children organization; Koolitajad: Roxana Silvia Stoica and Elena Maria Ionita; Noored: Andreeas N., Alexandru N.V., Sorina S., Catalin T., Zinica C., Niculaie N., Ana M. P., Bogdan S., Elena G., Mihai C., Gavril C., Alexandru S.

Ungari: SOS Children's Villages Hungary; Integrated Legal Protection Service (IJSZ); Leader of Youth Facilities in State Care (TEGYESZ); Károly Gáspár Univerity; representative of General Directorate of Social Affairs and Child Protection (SZGYF); Koolitajad: Árpád Foldessy, Szilvia Gyurkó; Noored: Norbert F., István B., Andrea F., Barbara G., Zoltán K., Gábor K., Zoltán T., Bernadett H., Kitti J., Zsófia N.

VÄLJAANDEMEESKOND: Mary Brezovich, SOS Lasteküla keeleteenistus ja Bestias Design.

SOS Lastekülade rahvusvaheline organisatsioon avaldab erilist tänu Euroopa Komisjoni Õigusasjade peadirektoraadile rahalise toetuse ja jätkuva abi eest projekti õnnestumisel ning Eurochild võrgustikule teadlikkuse tõstmise eest, kui oluline on professionaalsete asendushoolduse pakkujate roll asendushoolduse kvaliteedi tagamisel.

EESSÕNA

CELCIS ja SOS Lastekülade rahvusvaheline organisatsioon jagavad koos paljude teiste organisatsioonidega pühendumist eesmärgile, et sünnipere hoolest ilma jäänud või selle kaotamise ohus olevad lapsed ja noored saaksid vajalikku tuge, hoolt ja tähelepanu ning kasutada oma õigusi.

Meil oli rõõm koostada tihedas koostöös juhised nimetusega „*Noorte ettevalmistamine asendushoolduselt lahkumiseks. Praktiline juhised*“. Antud juhised tuginevad ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtetele ja ÜRO laste asendushoolduse juhistele.

Lisaks toetuvad nii käesolev juhend kui ka terviklik projekt „*Asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamine – toimiv lastekaitse süsteem nii spetsialistidele kui noortele*“ neljale olulisele põhimõttele – asendushoolduselt lahkuvate noortega kestma jäävate suhete loomine, mis põhineb hoolitsusel ning austusel; noorte osaluse kõrge tase, laste ja noorte kõikide inimõiguste kaitse ja edendamine ning vajadus valdkonnapõhise lähenemise järele.

Noorte eest hoolitsemine ja nende õiguste tagamine asendushoolduselt lahkumisel on meie ühine kohustus. Enamiku noorte jaoks on iseseisvasse ellu astumine, omaette elama asumine, rahuldust pakkuva töö või väljaõppe leidmine, edasi õppimine, tervise eest hoolitsemine ja positiivse enesetunde saavutamine, täiskasvanuks saamise teekonnal olulised sammud. Tavaliselt on see noorte jaoks lootuste ja ootuste aeg.

Me teame, et on asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, kes elavad rahuldust pakkuvat ja edukat elu. Siiski kuulsime „*Asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamine – toimiv lastekaitse süsteem nii spetsialistidele kui noortele*“ projekti raames osalenud kümne riigi (Horvaatia, Itaalia, Läti, Leedu, Hispaania, Austria, Ungari, Bulgaaria, Rumeenia ja Eesti) laste ja noorte kogemusi, kes rääkisid lisaks oma elu järgmise etapi põnevale ootusele ka väljakutsetest, millega nad asendushoolduselt iseseisvasse ellu astudes silmitsi seisavad - üksinduse, ärevuse ning vahel ka hirmu tundmisest.

Leiame, et just valdkonna spetsialistidel on noorte sõnumeid väga oluline kuulda ja selle alusel ka tegutseda. Asendushoolduselt lahkuvad noored on mures oma turvalisuse pärast. Nad ei saa tugiteenuste pakkujatelt piisavat tuge ning, mis nende jaoks kõige olulisem – nad tunnevad, et tuge pakutakse tihtilugu ebarahuldaval ja mõnikord hoolimatul viisil. Paljud noored tunnevad, et neid ei kuulata. Need, kes peaksid noori asendushoolduselt lahkumise protsessis toetama, ei kuula piisavalt noorte soovide ning ei arvesta laste ja noorte vajadustega.

Me teame, et iga päev tehakse maailmas jõupingutusi, et toetada paremini noori, kes asendushoolduselt lahkuvad, kuid ilmneb tugev vajadus teha tõhusamat koostööd, et tagada asendushoolduselt lahkuvate noorte parem ettevalmistamine, sujuvam üleminek järelehooldusele ning järelehoolduselt iseseisvasse ellu. „*Noorte ettevalmistamine asendushoolduselt lahkumiseks. Praktiline juhised*“ käsiraamat ongi loodud selleks, et anda teadmisi ja valmistada ette kõik need inimesed, kelle rolliks on noori asendushoolduselt iseseisvasse

ellu astumisel toetada. Juhis keskendub ka sellele, kuidas täita seda rolli läbi noortekeskse lähenemise. Juhis on oluline nii riigitasandil otsustajatele, poliitikakujundajatele kui ka muutuste loojatele. Me loodame, et käesolev juhis aitab oluliselt kaasa reaalsete ja püsivate muutuste saavutamisel, mida on ilmselgelt vaja ja millele on asendushoolduselt lahkuvatel noortel täielik õigus.

Projekti „Asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamine – toimiv lastekaitse süsteem nii spetsialistidele kui noortele“ põhisisuks on jõustada lapsi ja noori tegemaks enda hooldamise süsteemis positiivseid muutusi ning leiame, et noorte osalus meie ühises õppeprotsessis on muutuste saavutamisel otsustava tähtsusega. Täname südamest 10 projektis osalenud riigi asendushoolduselt lahkuvaid noori, kes osalesid analüüsi läbiviimisel ja jagasid meiega oma võimsaid kogemusi, andes sellega väga väärtuslikku informatsiooni. Me oleme selle eest väga tänulikud.

Me soovime tänada ka projektis osalenud piirkondlikke ja kohalikke organisatsiooni töötajaid, kes aitasid samuti antud juhendit koostada.

CELCIS ja SOS Lastekülade rahvusvaheline organisatsioon jätkavad tööd tagamaks, et laste ja noorte asendushoolduse valdkonna töötajad saaksid vajalikke koolitusi ja tuge, mis võimaldaks neil pakkuda asendushoolduselt lahkuvatele noortele hoolitsust parimal võimalikul moel ja tagada nende sujuv ning positiivne üleminek iseseisvasse ellu. Nii riigid kui piirkondlikud ja kohalikud võimuorganid peavad arendama oma süsteeme ja teenuseid nii, et nad investeeriksid proaktiivselt kõikide spetsialistide ja laste eest hoolitsevate isikute oskuste, teadmiste ja võimekuse tõstmiseks sellisele tasemele, mis võimaldaks neil asendushoolduselt lahkuvaid noori igakülgset toetada.

Lõpuks sooviksime tänada Euroopa Komisjoni Õigusasjade peadirektooraati nende järjepidevate ja edumeelsete jõupingutuste eest laste ja noorte õiguste rakendamisel, pannes sealjuures erilist rõhku nendele noortele, kes astuvad just praegu olulisi samme eduka ja rahuldustpakkuva tuleviku suunas.

Jennifer Davidson
tegevdirektor,
CELCIS

Norbert Meder
tegevdirektor,
SOS Lastekülade
rahvusvaheline
organisatsioon

RAHVUSVAHELISE NOORTE EKSPERTIDE GRUPI EESSÕNA

„Mina olen oma elu omanik ja teen ise valikud. Mul on õigus teha seda, mida ma armastan ja otsustada, kuidas seda teha. Mul on oskused, et elada iseseisvalt ja tulla toime oma emotsionaalsete probleemidega. Kui tunnen end nõrga ja haavatavana, siis tean, et nii on normaalne end tunda. Ma ei karda abi otsida ja ma võin loota oma usaldusele ja siirusele põhinevatele suhetele asendushoolduse töötajatega, lastekaitsetöötajatega ja teiste inimestega. Ma ei häbene, et olen elanud asendushooldusel. Ma tunnen end oma igapäevases elus mugavalt ja ma suudan unistada. Ma olen edukalt lõpetanud oma õpingud ning leidnud töökoha, kus saan end teostada. Minu elu on mu enda kätes.“ Me lõime selle nägemuse 2017. aasta novembris Granadas rahvusvahelise noorte ekspertgrupi kohtumisel.

Kas me kõik ka selle saavutame? Me veel ei tea seda. Granadas toimunud kohtumisel kaardistasime ühiselt, mida meil on vaja, et sellele nägemusele lähemale jõuda. Sellele lähemale jõudmine sõltub erinevatest teguritest, mõned asjaolud sõltuvad meist endist ja mõned inimestest (sh asutustest), kes meid kasvasid ja täiskasvanu ikka ning iseseisvasse ellu saatsid.

Me palume teil heita pilk allolevatele teemadele ja mõelda selle üle, kuidas asendushoolduse pakkujad ja inimesed, kes seal töötavad, saaksid kaasa aidata nende elluviimisele.

Toetage meid meie teekonnal ja tehke meid veelgi tugevamaks!

Meil kõikidel on oma tugevad küljed, aga selleks, et neid arendada ja veelgi tugevamaks muuta, vajame me emotsionaalset tuge, akadeemilist ja kutsealast suunamist ja tuge tervishoiu- ning sotsiaalküsimustes. Me vajame kedagi, kes seisaks meie kõrval meie elu olulistest pöördepunktides: elukutse valikul, noortekodusse või järelhooldusele suundumisel ning eluaseme leidmisel. Samuti vajame me kedagi, kelle poole pöörduda erinevate väljakutsete korral nagu ülikooli astumine, söögitegemine, vaba aja sisustamine ja toimetulek üksinduse ja lootusetuse tunnetega – isegi siis, kui oleme juba täisealiseks saanud. Seda tuge võivad pakkuda meid kasvatavad isikud (perevanemad, kasuvanemad vm), õpetajad, sotsiaaltöötajad, perekond ja sõbrad. Aga võib-olla meil on ka teisi olulisi lähedasi või tegevusi, mis meid toetada saavad - töökaaslased, psühholoogid, psühhoterapeudid, kaasõpilased, lemmikloomad, hobid, stipendiumid rahamurede lahendamiseks ja aeg enda jaoks.

Peame sidet!

Edukas asendushoolduselt lahkumise protsess tugineb headele suhetele meid kasvatanud isikute ja lastekaitsetöötajatega. Me tahame, et spetsialistid käsitleksid meie juhtumeid individuaalselt ja kuulaksid meid ära. Tugevad

suhted aitavad meil luua usaldust, et rääkida ka rasketest asjadest. Meile on oluline teada, et on olemas keegi, kes meist hoolib; keegi, kes ei mõista meid hukka, isegi kui oleme teinud vigu ja on olemas keegi, kes meid aitab.

Arvestage meie arvamusega!

Kõige tähtsam on noorte asendushoolduse lahkumise protsessis arvestada ka noorte arvamusega. Mõnikord arvavad teised inimesed, et nad teavad, mis meile hea on, aga me tahame ise öelda, mis meie jaoks sobib. Me loodame, et meiepoolne panus antud projekti aitab kaasa asendushoolduse kvaliteedi tõstmisele. Soovime, et järgmisel asendushooldusel kasvavate laste ja noorte põlvkonnal oleks soodsamad tingimused kasvamiseks, enda arendamiseks ja õnneliku elu elamiseks.

Rahvusvaheline noorte ekspertide grupp

TAUST

Asendushoolduse süsteemist lahkumine on oluline etapp nii noortele kui ka asendushoolduse pakkujatele, kes vastutavad noorte eest hoolitsemise ja nende arendamise eest. See peaks näitama riiklikesse ja mitte-riiklikesse teenustesse investeerimise tõhusust ja asendushoolduse osutajate võimekust jõustada ja toetada noori edukal üleminekul iseseisvasse ellu ja aktiivseteks ühiskonnaliikmeteks saamisel. Asendushoolduselt lahkuvate noorte kohta kättesaadavad andmed on paljudes riikides ebaühtlased ja suhteliselt napid, on olemasolevaid andmeid kahjuks kurb lugeda. Mõned asendushoolduselt lahkuvad noored elavad küll edukat ja rahuldust pakkuvat elu, kuid paljud viivad aastaid. Vaid vähesed noored jäävad asendushooldus-/järeelhooldusteenusele ka täisealisena, enamus noortest lahkub juba 18. aastasena. Lühidalt öeldes toimub nende üleminek täisikka tihedal ajasurvele ning kiirendatud korras, mis teeb nad haavatavaks ja marginaliseerituks hariduse-, tööturu- ja muudes valdkondades.

ÜRO laste asendushoolduse juhised pakuvad väärtusliku raamistiku kvaliteetsete laste asendushooldusteenuste arendamiseks. Juhised annavad riikidele selgeid soovitusi poliitikate ja teenuste arendamiseks nende laste ja noorte jaoks, kes peavad asendushoolduselt lahkuma kui nad on jõudnud ikka, mil nad seaduse alusel enam teenusel viibida ei saa ja nad peavad asendushoolduselt lahkuma oma vanuse tõttu. Juhised kutsuvad üles toetama asendushoolduselt lahkuvaid noori nii, et nad oleksid „omandanud sotsiaalsed ja elulised toimetulekuoskused, et nad suudaksid ühiskonda integreeruda ja iseseisvalt toime tulla“¹.

Sellise laste asendushooldussüsteemi loomine, mis toetab asendushoolduselt lahkuvate noorte õiguste järgimist, austamist ja edendamist, nõuab pidevat panustamist seadusandlusesse, strateegilisse planeerimisse, erinevatesse struktuuridesse ja nendesse inimestesse, kes vastutavad selle kõige elluviimise eest, kaasa arvatud spetsialistid ja lapsed kasvatavad isikud. Asendushooldusel viibinud laste ja noorte õiguste toetamine on ÜRO, Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu prioriteet. Selle hulka kuulub üleskutse riikidele arendada välja tugev valdkondade ülene võrgustik, mis oleks suuteline kasutama oma töös õigustepõhist lähenemist. Euroopa Nõukogu laste õiguste osakond on sellele teemale järjepidevalt pühendunud, avaldades kõigepealt 2005. aastal juhise „**Soovitused asutusepõhisel asendushooldusel elavate laste õiguste kohta**“² ja seejärel 2011. aastal juhise „**Soovitused laste õiguste ja laste- ning peresõbralike sotsiaalteenuste kohta**“³. Hetkel kehtivas Lapse õiguste strateegias (2016-2021) on olulise prioriteedina rõhutatud last vahetult kasvatavate isikute koolitamist, kes kasvatavad asendushooldusel olevaid lapsi.

Asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamine – toimiv

lastekaitseüsteem nii spetsialistidele kui ka noortele on kaheaastane projekt, mida kaasfinantseeris Euroopa Komisjoni Õigusasjade peadirektoraat ja mida juhtisid SOS Lastekülad ja rahvusvaheline organisatsioon CELCIS. Projekti üldeesmärgiks on juurutada last vahetult kasvatavate isikute ja seas laste õigustele tuginevat töökultuuri, et parandada laste ja noorte jaoks tulemusi eriti asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel. Projekti rakendatakse kümnes Euroopa Liidu riigis, kaasates mitmeid rahvusvahelisi partnereid, sealhulgas ministeeriumeid, avalikke asutusi, ombudsmene, laste ja noortega tegelevaid organisatsioone ning üle 100 noore.

*Antud juh*is töötati välja rahvusvaheliste eesmärkide saavutamiseks aitamaks tõsta teadmisi ja oskusi spetsialistidel, noori kasvatavatel isikutel ja teistel sihtrühmadel, kelle rolliks on toetada noori asendushoolduselt lahkumise protsessis.

SISUKORD

OSA 1

Sissejuhatus	15
1. Juhise vajalikkus	16
2. Juhise eesmärk	16
3. Kelle jaoks on juhised mõeldud?	17
4. Milliseid teemasid juhised käsitleb?	18
5. Kuidas juhiseid kasutada	19

OSA 2

Mõisted	24
---------	----

OSA 3

NOORTE HÄÄL: ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMISE KOGEMUSED HORVAATIAS, ITAALIAS, LÄTIS, LEEDUS, HISPAANIAS, UNGARIS, BULGAARIAS, RUMEENIAS, AUSTRIAS JA EESTIS	28
---	-----------

OSA 4

Juhtpõhimõtted **34**

I põhimõte: asendushoolduselt lahkuvate noortega kestma jäävate suhete loomine, mis põhivad hoolitsusel ning austusel	35
II põhimõte: noorte osaluse kõrge tase	35
III põhimõte: laste ja noorte kõikide inimõiguste kaitse ja edendamine	37
IV põhimõte: vajadus valdkondadeülese lähenemise järele	39

OSA 5

Asendushoolduselt lahkuvate noorte toetamine: keda kaasata? **42**

OSA 6

Asendushoolduselt lahkumine kui jätkuv protsess **46**

1. Asendushoolduse järjepidevus	46
2. Asendushoolduselt lahkumise protsessi ajal rollide jagamine	48

OSA 7

Asendushoolduselt Lahkuvate Noorte Vajaduste Mõistmine **52**

Asendushoolduselt lahkuvate noorte probleemide äratundmine	52
A. Asendushoolduselt lahkumise emotsionaalse dünaamika mõistmine	55

B. Muutuste ajal stabiilsuse tagamine	56
C. Suhtepõhise tegevuse soodustamine	57
D. Vastupidavuse tugevdamine	58
E. noorte keeruliste vajaduste rahuldamine	60
F. Paindlik lähenemine	64

OSA 8

Elluastumiskavad ja planeerimise protsess 68

1. Sissejuhatus elluastumiskavasse	69
2. Elluastumiskava koostamise protsess	
3. Valdkondadeülene koostöö: teiste spetsialistide ja asutustega tehtava koostöö tähtsus elluastumiskavade koostamisel ja rakendamisel	72

OSA 9

Elluastumiskava koostamine: noortega töötava spetsialisti ülesanded 76

1. Asendushoolduselt lahkuva noore kaasamine ja tundmaõppimine	77
2. Informatsiooni kogumine	81
3. Selge pildi loomine asendushoolduselt lahkuva noore vajaduste, eesmärkide ja püüdluste kohta praegu ja tulevikus	82
4. Asendushoolduselt lahkuva noore individuaalsete vajaduste, soovide ja püüdluste toetusmehhanismide kindlakstegemine	85
5. Eakaaslasest tugiisik	86

OSA 10

Elluastumiskava koostamine: asendushoolduselt lahkuvate noorte täieliku ja tähendusliku osaluse tähtsus nende tuleviku kindlaksmääramisel 92

OSA 11

Elluastumiskava sisu 96

1. Elluastumiskava koostamise tähtsus	96
2. Elluastumiskava olulisemad teemad	100
A. Tervis ja heaolu	101
B. Isiklik areng	103
C. Perekond ja sõbrad	104
D. Õppimine ja töö	106
E. Kus ma tahaksin elada	107
F. Praktilised oskused	108
G. Raha	109
H. Õigused ja juriidilised küsimused	110
I. Elluastumiskavade regulaarne ülevaatamine	111

OSA 12**Järelhooldus ja iseseisvus****114**

1. Iseseisvaks saamine	115
2. Jätkuvad suhted	115
3. Järelhoolduse ja toe jätkuv kättesaadavus	117

OSA 13**Muudatuste algatamine****120**

1. Selgitustöö seaduste ja poliitikate muutmiseks	121
2. Andmete kogumine	122
3. Teenuste ja ressursside tagamise kohustus	122
4. Tööjõu võimekuse tõstmine	123
5. Süstemaatiline järelevalve ja hindamine	124
6. Positiivse suhtumise edendamine	124
7. Positiivsete muudatuste algatamine	124

LISAD**Lisa 1: Kokkuvõte ÜRO laste asendushoolduse juhistest****126****Lisa 2: ÜRO lapse õiguste konventsioon noortesõbralikus keeles****129****Lisa 3: Inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklid****130****Lisa 4: Osaluse mudelid****132**

I. Roger Hart`i noorte osaluse redel	132
II. Shier`i osaluse teed	135
III. Lundy laste õigustepõhise osaluse mudel	136

LISALUGEMIST**138****JOONEALUSED MÄRKUSED****141**

OSA

1

JUHISE VAJALIKKUS

JUHISE VAJALIKKUS

- Kui asendushooldusel olevad noored jõuavad teatud vanusesse, siis ei pea riik enam noortele seaduslikult asendushooldust tagama ning noored peavad asendushoolduselt lahkuma. Noorte vanus, mil nad asendushoolduselt lahkuma peavad, on riigiti erinev.
- Asendushoolduselt lahkumine on noore jaoks aga suur sündmus, mis hõlmab endas muutust, kus noorel tuleb saavutada iseseisvus ning jätta seljataha lapsepõlv ja professionaalne tugi, mida asendushooldusel pakuti.

Sujuvaks üleminekuks täiskasvanu ikka vajab iga noor abi. Suurem osa vanematest jätkavad oma lastele toe pakkumist ka pärast nende täisealiseks saamist. Me peame nõudma samasugust kohtlemist ka asendushooldusel olevate noorte jaoks (Mendes, 2009)

Siiski on noorte asendushoolduselt lahkumise teema jäetud pigem tähelepanuta või see lihtsalt ei ole prioriteediks seatud. See on omakorda põhjuseks, miks asendushoolduselt lahkuvatel noortel on viletsamad sotsiaalsed ning arengulised tulemused kui teistel eakaaslastel.⁴

Hiljuti viidi SOS Lastekülade rahvusvahelise organisatsiooni poolt 12. Kesk-Euroopa riigis läbi uurimus, mis näitas, et puudujäägid süsteemis ohustavad sageli edukat asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamist⁵. Uurimuses tuli välja mitmeid probleeme, näiteks ebapiisav planeerimine ja tugi enne noore asendushoolduselt lahkumist, ebavõrdne juurdepääs eluasemele, haridusele ja tööturule, napp rahaline toetus ja puudulik sotsiaalne ning emotsionaalne tugi järelhooldusel.

Iga noor, kes asendushoolduselt lahkub, on ainulaadne. Igal noorel on erinev elutee, erinevad võimalused ja valikud. Mõnel noorel võib elus väga hästi minna. Samas kui teha üldistusi, siis on asendushoolduselt lahkuvatel noortel ühiskonnas pigem keeruline toime tulla.

Rahvusvahelised uuringud kinnitavad, et asendushoolduselt lahkuvad noored on ühiskonnas üks haavatavamaid gruppe ning oma eakaaslastega võrreldes palju ebasoodsamas olukorras.

Asendushoolduselt lahkuvad noored on suurema tõenäosusega:

- Kõrgema töötuse tasemega
- Madalama haridustasemega ja neil on halvem pääseda ligi edasiõppimise või väljaõppe võimalustele
- Rahalises ja materiaalses vaesuses
- Ilma kindla elukohata
- Varase surma riskiga
- Halvema vaimse tervise ja füüsilise heaoluga
- Teismeeas rasestumise riskiga
- Osalised kriminaalses tegevuses või neil on sellega kokkupuude
- Suurema riskiga saada sõltlaseks

Asendushoolduselt lahkuvad noored võivad olla ka stigmatiseeritud ja diskrimineeritud ning nad võivad tihti tunda ebastabiilsust, hirmu ja üksindust. Paljud need tunded säilivad isegi siis kui asendushoolduselt on lahkutud juba mõnda aega tagasi. Mõned noored tunnevad nii end isegi kogu oma elu.

Käesolevas projektis osaleva kümne riigi poolt läbi viidud analüüs tõi esile noorte asendushoolduselt lahkumise protsessis olevad olulised probleemid ja kitsaskohad. Analüüsi tulemused olid selle juhise koostamisel olulisel kohal ning allpool kirjutatakse nendest lähemalt.

Kõik osapooled, kes puutuvad asendushoolduselt lahkuvate nooretega kokku peaksid tegema koostööd, et noored saaksid võimalikult kvaliteetselt tuge, mis lähtub nende individuaalsetest vajadustest ja arvestab noore soovide ja olukorraga.

„Noorte ettevalmistamine asendushoolduselt lahkumiseks. Praktiline juhiskirja“ sisaldabki endas juhiseid noorte toetamiseks ja suunamiseks asendushoolduselt lahkumise vältel – asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamine, muutustega kohanemine, järelhooldusele minek, osaliselt iseseisvaks eluks ettevalmistamine ning täielikku iseseisvasse ellu astumise toetamine.

2. JUHISE EESMÄRK

- **Juhise eesmärgiks on näidata häid praktikaid, millel on asendushoolduselt lahkumise protsessis ja selle järgselt noortele positiivne mõju. Juhiskirja tugineb eelkõige nende riikide ja kohalike tasandite kontekstile, kus asendushoolduselt lahkumise protsess toimib.**

Vähemalt esialgu ei eelda antud juhiskirjas olevad praktikad, et seadusandluses, poliitikas, määrustes ning inim- ja rahalistes ressursides oleks vaja sisse viia suuri muutusi. Neis valdkondades nõuab positiivsete tulemuste saavutamise palju aega, olenemata sellest kui vajalike ja kiireloomuliste muutustega tegu on.

Niisiis on Juhiskirja esmaseks eesmärgiks ärgitada osapooli mõtlema, mida saavad erinevad spetsialistid, last vahetult kasvatavad isikud ja teised sidusrühmad oma riigi seadusandliku ja reguleeriva raamistiku raames noorte parema tuleviku heaks teha. See hõlmab omakorda uurimist, milliseid nii individuaalseid kui ka koostöölaseid algatusi saaks ette võtta.

Juhiskirjas on infot, millest saab ideid erinevate algatuste loomiseks, et kutsuda esile soovitatavad muutused. Juhiskirjas pannakse suurt rõhku koostööle erinevate osapooltega, loomulikult ka asendushooldusel olevate või varasema kogemustega noortega, sest koostegemine on noorte asendushoolduselt lahkumise protsessis oluliste muutuste tegemiseks võtmeteguriks.

3. KELLE JAOKS ON JUHISMÕELDUD?

- **Juhis on mõeldud nende jaoks, kes vastutavad**
- **asendushoolduselt täiskasvanu ikka ja iseseisvasse ellu**
- **astuvate noorte toetamise ja suunamise eest. Eelkõige**
- **on see mõeldud nendele, kes otseselt ja igapäevaselt**
- **asendushoolduselt lahkuvate noortega töötavad, eriti**
- **last vahetult kasvatavatele isikutele, tugiisikutele ja**
- **lastekaitsetöötajatele. Siiski puudutab juhendis olev**
- **informatsioon ka erialasid nagu tervishoid, haridus,**
- **eluase ning tööturg ning seadusandlust ja juriidikat.**
- **Juhises olev info on asjakohane ka eespool nimetatud**
- **valdkondade otsusetegijate ja poliitika kujundajate**
- **jaoks ning samuti ka muutuste eest võitlejate jaoks.**

Täpselt samamoodi nagu on lause „*lapse kasvatamiseks on vaja tervet küla*“, ei saa ükski asutus üksinda rahuldada noorte kõiki vajadusi või pakkuda kogu vajalikku tuge. Seetõttu on noorte vajadusi ja nende vajaduste rahuldamiseks vajalikke teenuseid vaja käsitleda laiemalt ja terviklikumalt. Tähtis on ka, et asutused planeeriksid ja töötaksid koos, et tagada noortele vajalikele toetustele ja teenustele ligipääs.

See tähendab, et lapsi vahetult kasvatavad isikud, lastekaitsetöötajad ja teised spetsialistid peavad ühtemoodi aru saama asendushoolduselt lahkuvate noorte keerulistest vajadustest, muredest ja individuaalsetest tugevustest ning erinevate osapoolte rollidest. Kõik need isikud peavad ka aru saama ka enda rollist asendushoolduselt lahkuvate noorte toetamisel.

Juhis on kasulik abivahend ka selleks, et informeerida poliitika kujundajaid, otsuse tegijaid ja seadusandjaid laste ja noorte vajadustest asendushoolduselt lahkumise protsessi kõikides etappides.

4. MILLISEID TEEMASID JUHISKÄSITLEB?

- **Juhis käsitleb kõigepealt projektis osaleva kümne**
- **riigi noorte asendushoolduselt lahkumisega seotud**
- **kogemusi. Need kogemused moodustavad juhise põhilise**
- **sisu. Järgnevalt kirjeldatakse juhtpõhimõtteid, mis**
- **peavad olema noorte asendushoolduselt lahkumise**
- **ettevalmistamise, lahkumise protsessi ja järelhoolduse**
- **aluseks. Seejärel kirjeldatakse, kuidas me saaksime**
- **elluastumise kava abil noori parimal moel aidata, toetada**
- **ja suunata läbi tähtsate sammude nende elus. Juhise**
- **viimases osas selgitatakse, kuidas aidata kutsuda esile**
- **muudatusi, mis tagavad asendushoolduselt lahkuvatele**
- **noortele positiivsed tuleviku väljavaated.**

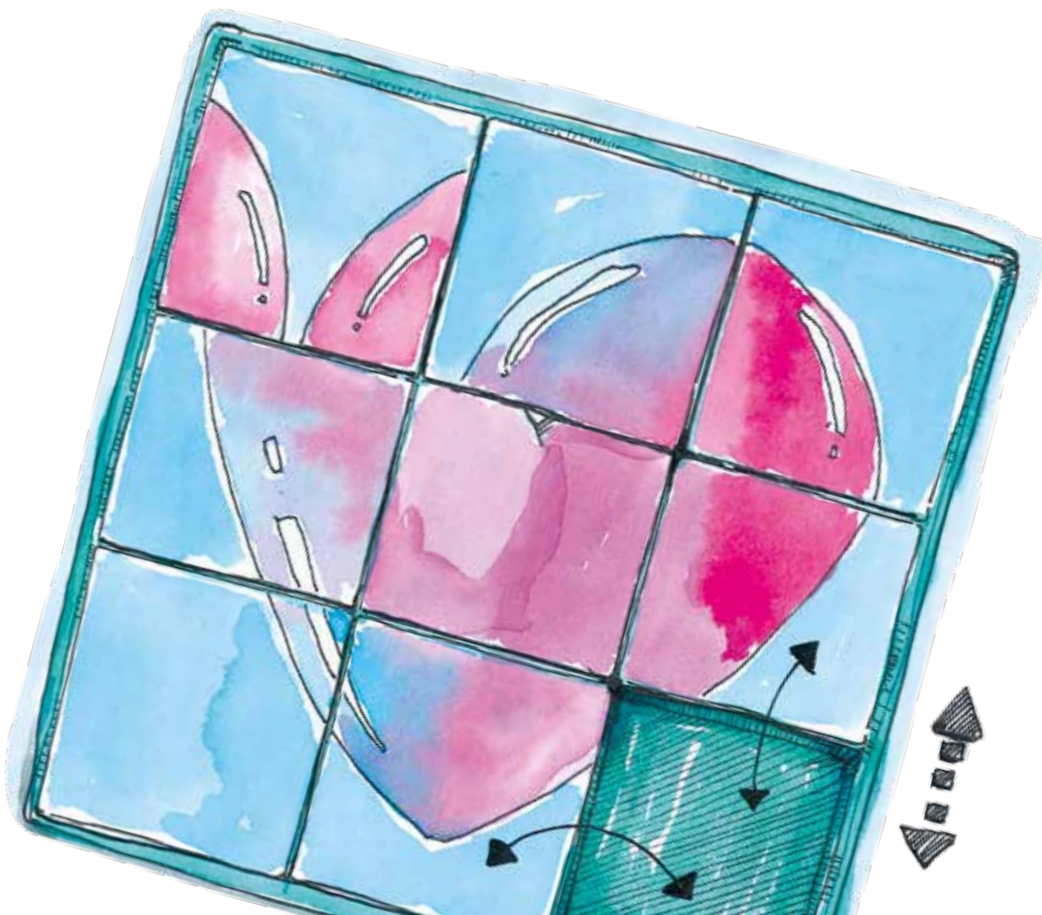
JUHIS ON JAGATUD 13. OSAKS:

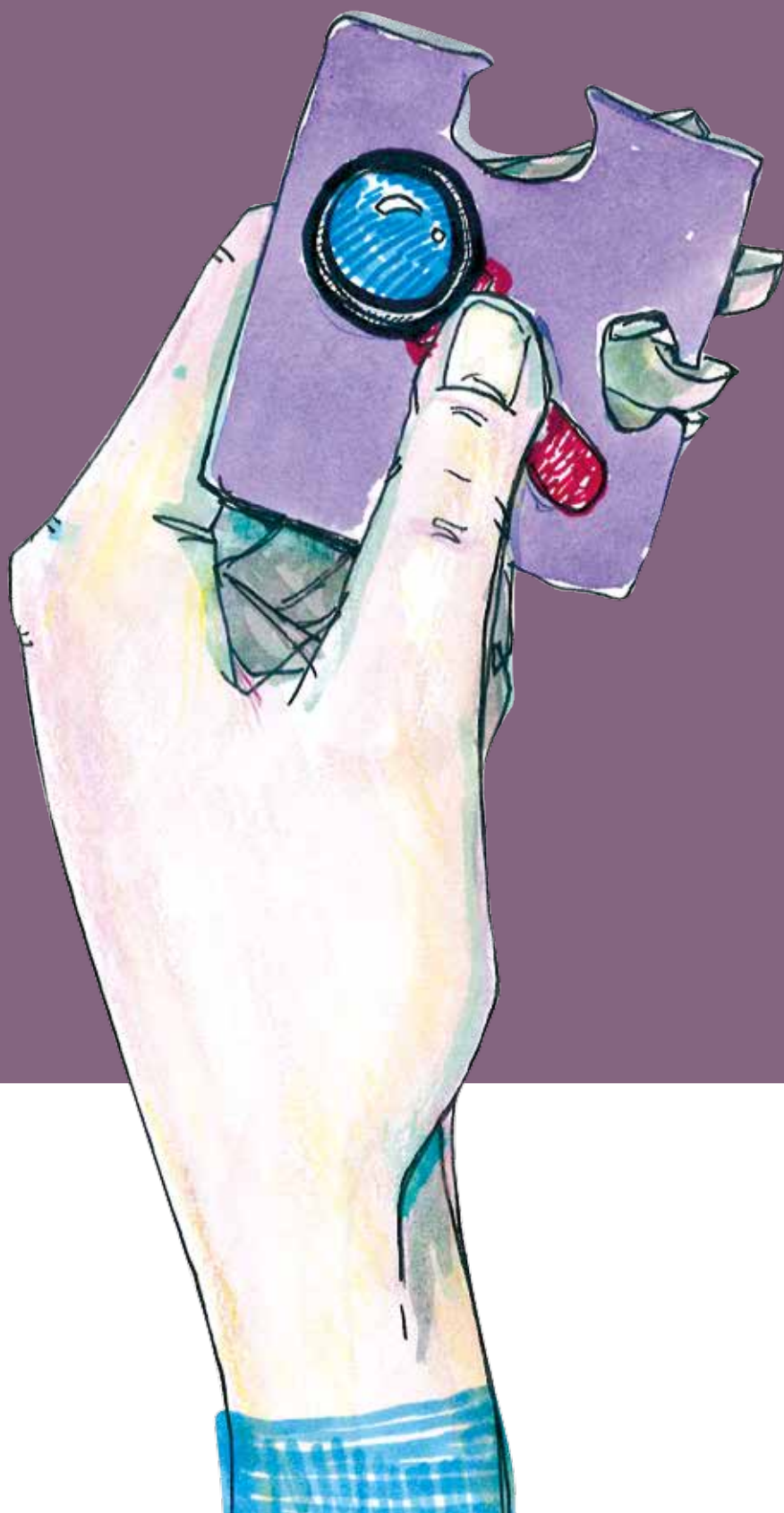
- Osa 1:** Sissejuhatus
- Osa 2:** Mõisted
- Osa 3:** Noorte hääl: asendushoolduselt lahkumise kogemused Horvaatias, Itaalias, Lätis, Leedus, Hispaanias, Ungaris, Bulgaarias, Rumeenias, Austrias ja Eestis
- Osa 4:** Juhtpõhimõtted
- Osa 5:** Asendushoolduselt lahkuvate noorte toetamine: keda kaasata?
- Osa 6:** Asendushoolduselt lahkumine kui jätkuv protsess
- Osa 7:** Asendushoolduselt lahkuvate noorte vajaduste mõistmine ja probleemide äratundmine
- Osa 8:** Elluastumiskavad ja planeerimise protsess
- Osa 9:** Elluastumiskava koostamine: noortega töötava spetsialisti ülesanded
- Osa 10:** Elluastumiskava koostamine: asendushoolduselt lahkuvate noorte täieliku ja sisulise osaluse tähtsus oma tuleviku kujundamisel
- Osa 11:** Elluastumiskava sisu
- Osa 12:** Järelhooldus ja iseseisvumine
- Osa 13:** Muudatuste algatamine

5. KUIDAS JUHIST KASUTADA

• **Juhis on koostatud kahe kindla suunitlusega:**

1. **Jätkuva toe ja viitedokument** neile, kes töötavad asendushoolduselt lahkuvate noortega. Juhis on tehtud kasutajasõbralikuks ning see koosneb selgelt eraldatud osadest, mis käsitlevad asendushoolduselt lahkumise erinevaid külgi, võimaldades kiiresti üle vaadata konkreetseid punkte, et värskendada põhilistes küsimustes oma teadmisi. Samuti on see tõhus abivahend aruteludes, aidates osapooltel mõista mõningaid teemasid, millega tuleb tegeleda, et noored saaksid edukalt iseseisvasse ellu astuda.
2. **Laiema koolitus- ja arenguprogrammi osa**, et valmistada ette last vahetult kasvatavaid isikuid noorte paremaks toetamiseks asendushoolduselt lahkumisel. Need, kes käesolevat juhendit asendushoolduselt lahkuvate noorte abistamiseks kasutavad, on läbinud ka vastava koolituse. Koolitus täiendab juhist ja aitab muuta juhendi sisu igale riigile vastavaks. **Juhis ja koolitus peavad käima käsikäes.** Koolituse viivad läbi koolitajad, kes on selle juhise läbi töötanud ning teavad juhise eesmärki ja sisu. Koolitus, mis sellest juhisest lähtub annab võimaluse arendada kohalikus kontekstis vajaminevaid võimalusi ja vajadusi. **Juhist saab kindlasti kasutada ka eraldi.**

OSA

2

MÖISTED

MÕISTED

- **Asendushoolduse valdkonna mõisted võivad riigiti olla väga erinevad. Käesolevas juhises kasutatakse mõisteid alljärgnevas tähenduses eeldamata, et need peaksid olema üldkasutatavad.**

Järelhooldus: noorte asendushoolduselt lahkumisele järgnev periood, mille eesmärk on toetada asendushoolduselt ja eestkostelt lahkuva noore iseseisvat toimetulekut ja õpingute jätkamist.

Asendushoolduselt lahkuv noor: noor, kes lahkub ametlikult asendushoolduselt, kui ta jõuab vanusesse, mil see on kohustuslik.

Last vahetult kasvatav isik: isik, kes vastutab otseselt ja igapäevaselt asendushooldusel oleva noore eest, näiteks kasuvanem või asenduskodu perevanem või kasvataja.

Lastekaitsetöötaja: on kohaliku omavalitsuse üksuse või Sotsiaalkindlustusameti ametnik, kes täidab talle käesolevas seaduses või muus õigusaktis sätestatud ülesandeid lapse õiguste ja heaolu tagamisel.

Laps: alla 18-aastane inimene, kui lapse suhtes kohaldatava seaduse põhjal ei loeta teda varem täisealiseks (ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 1).

Asendushooldus: sünniperest eraldatud lapse eest hoolitsemine väljaspool tema sünniperekonda kas lühi- või pikaajaliselt. Asendushooldus võib olla asutusepõhine (asenduskodu, perekodu) või perepõhine (lapsendamine, eestkoste ja hoolduspere).

Iseseisev elu: kui noor ei ela enam ametlikul asendushooldusel ega järelhooldusel.

Tugiisik: inimene, kelle eesmärgiks on aidata asendushoolduselt lahkuvaid noori iseseisvalt hästi toime tulema. Tugiisik aitab noorel sujuvamalt üle minna asendushoolduselt iseseisvasse ellu ning vältida võimalikke ohtusid. Tugiisik saab õpetada noorele praktilisi oskusi, olla emotsionaalseks toeks,

aidata ennetada ja ära hoida riskikäitumist, toetada töökoha leidmisel ja hoidmisel, suhelda ametiasutustega, leida vajalikke tugiteenuseid jms.

Asendushoolduselt lahkumine: protsess, mis algab siis, kui asendushooldusel elav laps või noor jõuab vanusesse, mil tal ei ole enam seaduslikku õigust asendushooldusel elamisele. Asendushoolduselt lahkumine hõlmab endas lahkumise ettevalmistamist, iseseisva elu suunas liikumise protsessi (üleminek ja järelhooldus/pool-iseseisvus) ning sellele järgnevat perioodi.

Üleminek: periood või muutuste protsess, kui noored lahkuvad ametlikult asendushoolduselt ja saavad iseseisvaks täiskasvanuks. (Näiteks: SOS Lastekülas kasutatakse terminit „üleminek“ sageli liikumise kohta SOS lastekülast noortekodusse ja noortekodust pool-iseseisva elu programmi enne täielikult iseseisvaks saamist).

Noor: ÜRO definitsiooni kohaselt on noor inimene vanuses 15 kuni 24 aastat (ÜRO Peaassamblee 2001, 56. istungjärk).

OSA

3

NOORTE HÄÄL:

ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMISE KOGEMUSED
HORVAATIAS, ITAALIAS, LÄTIS, LEEDUS,
HISPAANIAS, UNGARIS, BULGAARIAS, RUMEENIAS,
AUSTRIAS JA EESTIS.

NOORTE HÄÄL: ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMISE KOGEMUSED HORVAATIAS, ITAALIAS, LÄTIS, LEEDUS, HISPAANIAS, UNGARIS, BULGAARIAS, RUMEENIAS, AUSTRIAS JA EESTIS

Juhis on suuresti koostatud analüüsi alusel, mis viidi läbi kõigis kümnes projektis osalenud riigis: Horvaatias, Itaalias, Lätis, Leedus, Hispaanias, Ungaris, Bulgaarias, Rumeenias, Austrias ja Eestis.

Analüüs põhineb 115. intervjuul, kus osalesid asendushoolduselt lahkuvad noored, mis viidi läbi asendushoolduselt lahkuvate noorte poolt. Intervjuudes esitati järgnevad kolm küsimust:

- Mis sinu meelest asendushoolduselt lahkumise protsessis toimis?
- Kas on asju, mis peaksid asendushoolduselt lahkumise protsessis samaks jääma ja kas on asju, mida peaks muutma?
- Milliseid oskusi, teadmisi ja kogemusi peaksid omama isikud, kes töötavad asendushoolduselt lahkuvate noortega?

Analüüs sisaldas ka riikliku asendushoolduselt lahkumise süsteemi kaardistamist ja küsimustikku. Neid täitsid riikide juhtrühmade liikmed, kes esindasid kõigi riikide peamisi kutsealaseid sidusrühmi. Küsimustiku eesmärgiks oli mõista asendushoolduselt lahkuvate noorte põhilisi probleeme ja saada soovitusi muudatuste tegemiseks.

Analüüsi tulemused näitavad, et asendushoolduselt lahkuvad noored kogevad palju erinevaid tundeid: õnnetunnet ja vabadust ning iseseisvuse ootust koos üksinduse, ärevuse ja mõnikord ka hirmuga. Noored muretsevad oma turvalisuse, ebapiisava toe ning selle pakkumise ebasobiva viisi pärast. Mure on ka teenustele halva juurdepääsu ja ebapiisava osaluse pärast neid puudutavate otsuste tegemisel. Nad tunnevad, et nende vajadusi ja soove ei arvestata täielikult nende poolt, kes peaksid neile asendushoolduselt lahkumise protsessis tuge pakkuma.

Tulemused näitavad selget vajadust parandada kõiki asendushoolduselt lahkumise protsessi tahke, sh tuge, mida lapsed ja noored saavad asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel, üleminekul asendushoolduselt iseseisvasse ellu ja/või järelhooldusele.

VÄLJAVÕTE
ANALÜÜSI
TULEMUSTEST

Järgnev tabel sisaldab kokkuvõtet analüüsi põhilistest tulemustest. Horvaatias, Itaalias, Lätis, Leedus, Hispaanias, Ungaris, Bulgaarias, Rumeenias, Austrias ja Eestis läbi viidud analüüsi tulemuste tabel

TEEMA	TULEMUSED
Hoolimine	Asendushoolduselt lahkuvad noored ütlesid, et usaldus, austus ja tunne, et sinust tõeliselt hoolitakse, on kõige olulisemad tegurid, mis mõjutavad noorte omavahelisi suhteid ning suhteid inimestega, kes on neile toeks – eriti oluline on side perevanemaga/kasvatajaga ja lastekaitsetöötajaga. Nad rõhutasid, kui tähtis on, et tuge pakutaks hoolival moel. Noored soovivad luua ka emotsionaalseid sidemeid inimestega, kellele on usaldatud nende eest hoolitsemine, kasvatamine ja nende elu puudutavate otsuste tegemine. Kõige rohkem on noored mures üksinduse pärast. Üksindus on tihti see tunne kuidas nad kirjeldavad enda iseseisva elu. Paljud rõhutasid, et üksindus on seotud mitte toimetulekuga iseseisva eluga.
Osalus	Noored rääkisid sellest, kui tähtis on nende jaoks täielik ja tähenduslik osalemine otsuste langetamisel, mis mõjutavad nende elu. Nad soovivad võimalust avaldada oma seisukohti, mõjutada otsuste tegemist ja kaardistada, kuidas nad oma elu muuta saavad. Noored ei taha, et nendega lihtsalt räägitaks – nad tahavad, et keegi kuulaks ära, mis neil öelda on ja astuks nendega sisukasse dialoogi.
Individaalsus	Asendushoolduselt lahkuvad noored tahavad, et mõistetak, et nad kõik on erinevad ja neil on erinevad vajadused, olukorrad ja soovid. Nad tahavad tuge, mis vastab nende olukorrale ja püüdlustele.
Asendushoolduselt lahkumise vanus	Analüüsi tulemused tõid esile, et asendushoolduselt lahkumine ei peaks sõltuma ainult vanusest, vaid arvestada tuleks ka teisi tegureid nagu küpsus, võimekus, olukord ja soovid. See tähendab, et eri riikides seatud asendushoolduselt lahkumise vanus ei ole kooskõlas asendushoolduselt lahkuvate noorte individuaalsete vajaduste, olukorra ja soovidega. Noored rõhutasid, et asendushoolduselt lahkumise vanus peaks olema võrdsustatud tavapredest lahkumise vanusega.

Ettevalmistamine, ülemineku tugi ja järelhooldus	<p>Mõned noored soovitasid, et ettevalmistuse protsess peaks algama päeval, kui laps satub asendushooldusele. Samas soovitasid teised, et see peaks algama vähemalt üks või kaks aastat enne seda, kui nad jõuavad asendushoolduselt lahkumise ikka. Lisaks leidsid noored, et pärast asendushoolduselt lahkumist peaks toetuse kättesaadavuse periood sõltuma individuaalsetest vajadustest. Sellest saab järeldada, et toetus peaks olema kättesaadav palju kauem, kui see praegu tavaks on.</p>
Üleminekuperiood	<p>Mitmes analüüsis osalevas riigis pakutakse asendushoolduselt lahkuvatele noortele võimalust elada „ülemineku“ majutuses (Eestis „noortekodus“). Enamus selle kogemusega noortest ütlesid, et see andis neile võimaluse saada järk-järgult iseseisvaks ja olla paremini ettevalmistatud. Mõned aga arvasid, et piirangud nagu koju tulemise kellaag ja teised reeglid ei sobi kokku iseseisvumise ja täiskasvanuks saamisega.</p>
Asendushoolduselt lahkumise protsessi järjepidevus	<p>Tulemused näitavad, et asendushoolduselt lahkumise protsess ei ole järjepidev. Erinevusi esineb nii riigisiselt kui riikide vahel. See tähendab, et noored ei saa võrdset hoolitsust ja tuge või neil puudub samasugune juurdepääs õigustele ja toetustele.</p>
Iseseisev elu	<p>Asendushoolduselt lahkuvad noored ütlesid, et nende jaoks on väga oluline omandada iseseisvaks eluks vajalikke praktilisi oskusi. Nad tahavad õppida, kuidas teha süüa ja koristada, kuidas kasutada raha ja oma tervise eest hoolitseda. Nad tahavad nõu erinevate võimalike toetuste osas, abi sobiva elukoha leidmisel ning informatsiooni haridus- ja töövõimaluste kohta. Eriti teravalt rõhutasid noored vajadust arvestada erivajadustega noorte vajadustega ning pakkuda neile vajadusepõhist toetust, abi ja tähelepanu nii lahkumise ettevalmistaval ajal kui ka edaspidi iseseisvas elus.</p>
Suhete säilitamine	<p>Asendushooldusel viibimise ajal rõhutatakse laste ja nende perekondade vaheliste suhete säilitamise tähtsust. Mõned noored ja spetsialistid rõhutavad asendushoolduselt lahkumise protsessis ka perekonna osalemise vajadust. Samuti soovivad noored säilitada kontakti neid vahetult kasvatavate isikutega (nt kasuvanemad, kasvatajad, perevanemad) ning hoida sidet sõpradega, kes on tekkinud asendushooldusel olles.</p>
Valdkonnaülene lähenemine	<p>Asendushoolduselt lahkuvad noored vajavad juurdepääsu mitmesugustele tugiteenustele, mida saab pakkuda valdkondadeülese spetsialistide võrgustiku abil. Märgiti ära vajadus parandada valdkondadeülest koostööd tervishoiu, hariduse, elukoha, tööhõive ja juriidika valdkondade vahel. Noored on rõhutanud, et hetkel erinevad spetsialistid täidavad vaid oma ülesanded ja tihti ei näe pilti laiemalt.</p>

Soodne keskkond	Spetsialistid, last vahetult kasvatavad isikud ja teised noori toetavad isikud vajavad oma kohustuste täitmiseks soodsat keskkonda. Selle jaoks on vaja täiustada seadusandlust, poliitikat, määrusi, kvaliteedistandardeid ja juhiseid. Lisaks on vaja parendada andmete kogumise ja analüüsimise süsteemi, et asendushoolduselt lahkumise planeerimine oleks tõhusam.
Võimekuse suurendamine	Analüüsi tulemused näitavad vajadust investeerida rohkem kõikide asendushoolduselt lahkuvate noorte toetamise eest vastutavate spetsialistide ja neid kasvatavate isikute oskustesse, teadmistesse ja võimetesse.
Positiivsete muutuste edendamine	Muret väljendati asendushooldusel olevate ja lahkuvate noorte stigamtiseerimine ja diskrimineerimise pärast ja rõhutati vajadust teha rohkem teavitustööd, et seda ei juhtuks.

Kõik ülalmainitud tulemused olid juhendi koostamisel oluliseks sisendiks. Analüüsi läbiviimise ajal jagasid asendushoolduselt lahkuvad noored oma mõtteid ja kogemusi, mis on kirja pandud juhendis leiduvates **jutumullides**. Lisaks on **lillades raamides kokkuvõtteid** analüüsi tulemustest.

OSA

4

JUHTPÕHIMÕTTED

JUHTPÕHIMÕTTED

- Käesolevat *Juhendit* läbib lähenemisviis, mis tugineb
- neljale olulisele põhimõttele. Need põhimõtted
- on laste- ja noortekesksed, mis tunnustavad
- asendushoolduselt lahkuvaid noori kui mitmekesiseid
- ja autonoomsete õigustega isikuid.

Laste- ja noortekeskne lähenemine seab asendushoolduselt lahkuvad noored kõigi protsesside keskmesse ja tagab selle, et kõikide tasandite vastutajad täidaksid oma kohustust austada, kaitsta ja rakendada noorte õigusi. Lähenemine rõhutab, kui tähtis on noorte jaoks, et noortega töötavad spetsialistid kaasaksid neid tähenduslikult kõikidesse tegevustesse ja otsustamise protsessidesse, mis mõjutavad otseselt nende teekonda asendushoolduselt iseseisvasse ellu. See arendab laste ja noorte võimekust nõuda ja kasutada oma õigusi ning nõuda nende õiguste tunnustamist (palun vaadake ka „Laste õiguste tagamine“⁶ ja „Hooldusel olevad lapsed ja noored: tutvuge oma õigustega!“⁷ ja lisad 1, 2 ja 3)

Selles osas on kirjeldatud neid nelja läbivat juhtpõhimõtet, tuues välja nende sisulised põhjendused ja nende mõju praktilistele tegevustele. Need põhimõtted on läbivad kogu juhises ja neid mainitakse mitmes kohas. Siiski tuleb neid põhimõtteid silmas pidada asendushoolduselt lahkumise protsessi kõikide teemade ja etappide puhul.

I PÕHIMÕTE: ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVATE NOORTEGA KESTMA JÄÄVATE SUHETE LOOMINE, MIS PÕHIVAD HOOLITSUSEL NING AUSTUSEL

- ***Juhis* on seisukohal, et viis, kuidas asendushoolduselt lahkuvatele noortele tuge ja suunamist pakutakse on sama oluline kui pakutava sisu. Noored, kel on asendushoolduse kogemus, rõhutavad vajadust tunda, et neist hoolitakse, neid hinnatakse ja austatakse (vaadake „Asendushoolduselt lahkuvate noorte vajaduste mõistmine“ osas 7).**

Suhtepõhine lähenemine rõhutab, et asendushoolduselt lahkumise ettevalmistuste planeerimine ja elluviimine ei saa olla vaid bürokratlik tegevus, vaid vajab spetsialistide ja noore vahelist vastastikust usaldust ja austust. Samuti tuleb järelhoolduse perioodil tuge pakkudes siiralt noori motiveerida ja jõustada ning olla empaatiline.

II PÕHIMÕTE: NOORTE OSALUSE KÕRGE TASE

- **Lapse õiguste konventsioon, mis kehtib kõikide alla 18-aastaste puhul, sätestab kohustuse anda lastele võimaluse avaldada arvamust kõikides neid puudutavates küsimustes ja võtta nende seisukohti arvesse (artikkel 12). Lapse õiguste konventsioon kehtestab samuti lapse õiguse saada „asjakohast suunamist ja juhendamist“ teiste lepingus sätestatud õiguste kasutamisel, arvestades tema „arenevaid võimeid“ (artikkel 5).**

See tähendab, et asendushoolduselt lahkuvate noorte ettevalmistamisel peavad noorte seisukohad ja nende roll protsessis olema võtmelemendiks nende individuaalse teekonna planeerimisel. *Juhises* rõhutatakse pidevalt noorte osaluse tähtsust, sest see oli üks oluline analüüsi tulemus (vt „Osalus“ osa 10).

„Lapse osalusel“ on otsuste tegemise protsessile mitmesugune mõju.

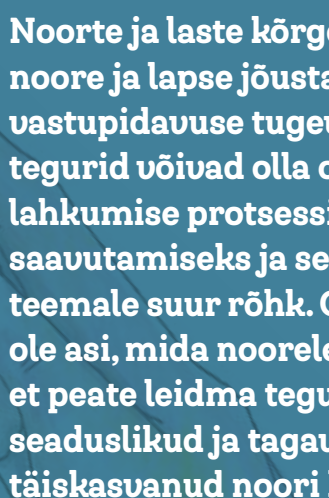
Esiteks tuleb lastele – nii individuaalselt kui grupitasandil – pakkuda, või anda võimalus taotleda ja saada kogu asjakohast informatsiooni nende praeguste ja tulevaste valikuvõimaluste kohta, et nad saaksid kujundada teadliku seisukoha – see tähendab, et nende „osalus“ on tähenduslik (juurdepääsu õigus sellisele informatsioonile on sätestatud ka lapse õiguste konventsioonis).

Teiseks, informatsioon peab realistlikult kajastama nende väljavaateid, võimalusi ja tuge, mis on tõepoolest kättesaadav ning seda tuleb anda lapsele/noorele mõistetaval viisil.

Kolmandaks, lapse/noore seisukohta tuleb küsida sellisel viisil ja kontekstis, mis soodustab tema seisukoha vaba väljendamist. Ta ei tohi oma arvamust avaldades tunda survet või piiranguid.

Neljandaks, last/noort tuleb algusest peale teavitada sellest, et võib-olla ei ole võimalik kõikide tema palvete ja soovide kohaselt tegutseda. Last/noort tuleb samuti täielikult informeerida põhjustest, miks sellised otsused tehti, olenemata sellest, kas need vastavad lapse poolt väljendatud soovidele või mitte. Milline tulemus ka ei oleks, peaks see olema alus plaani koostamiseks, mida noor aitab välja töötada ja millest ta saab täielikult aru.

„Osaluse“ põhimõtte elluviimine ei tähenda seetõttu lihtsalt „konsulteerimist“. See peab tagama noore laiaulatusliku ja sisulise kaasamise ning ka nende spetsialistide pühendumise, kes seda põhimõtet edendavad ja tagavad.

Noorte ja laste kõrge osaluse tase aitab oluliselt kaasa noore ja lapse jõustamisele ning tema püsivuse ja vastupidavuse tugevdamisele ja suurendamisele. Need tegurid võivad olla olulise tähtsusega asendushoolduselt lahkumise protsessis optimaalsete tulemuste saavutamiseks ja seetõttu on juhises pandud sellele teemale suur rõhk. Osalus tähendab tegutsemist. See ei ole asi, mida noorele tehakse. Praktikas tähendab see, et peate leidma tegutsemise viisid, mis on realistlikud, seaduslikud ja tagavad, et nii teie kui ka teised täiskasvanud noori kuulavad.

Sellisel moel otsustusprotsessis osalenud noortel on hea positsioon avaldada oma seisukohti parandamaks teenuste ja toe pakkumise üldist taset ja viise. See võib omakorda suurendada ka nende noorte tähenduslikku osalust, kes tulevikus asendushoolduselt lahkuvad.

III PÕHIMÕTE: LASTE JA NOORTE KÕIKIDE INIMÕIGUSTE KAITSE JA EDENDAMINE

- Inimõigused, millele on kõikidel lastel ja noortel
- selge õigus, peavad olema ka tagatud neile noortele,
- kes asendushoolduselt lahkuvad. *Juhis* põhineb
- kõikide nende õiguste austamisele ja täitmisele ja see
- vajadus selgus analüüsi tulemustest (vt „Muudatuste
- algatamine“ osas 13).

Osalusõigus (vt ülalpool II põhimõtet) on tihedalt seotud tingimusega, et otsused tuleb teha „lapse parimates huvides“ (lapse õiguste konventsioon, artikkel 3.1). Ühelt poolt tähendab see, et laste seisukohad ja soovid peavad moodustama lapse parimates huvides otsuse tegemisel olulise osa. Teisest küljest võib otsuse tegemine minna kas osaliselt või täielikult vastuollu lapse seisukohtade ja soovidega, kuna muud tegurid näitavad, et nende järgimine ei oleks lapse parimates huvides. Seda tundlikku tasakaalu võib olla raske saavutada ning see rõhutab veel kord vajadust anda lapsele kogu vajalik informatsioon ja arutada koos lapsega läbipaistvalt ja toetavalt tema valikuvõimalusi nagu seda kirjeldab ka ülalpool olev II põhimõte.

Muidugi on arvesse võetavate õiguste ulatus väga lai – arvestada tuleb mitte ainult laste õigusi, vaid kõiki inimõigusi. Asendushoolduselt lahkuvate noorte jaoks on üldiselt kõige asjakohasemad õigused, mis puudutavad juurdepääsu põhilistele teenustele – nagu tervishoid ja haridus (lapse õiguste konventsioon, artikkel 24 ja 28) – ja sotsiaalabi (lapse õiguste konventsioon, artikkel 26) ning piisav elatustase - eriti toit, riided ja eluase (lapse õiguste konventsioon, artikkel 27). Samuti vajab erilist tähelepanu õigus kaitsele kõigi ekspluateerimise vormide eest (lapse õiguste konventsioon, artiklid 32-36), kuna asendushoolduselt lahkuvad noored võivad sattuda haavatavasse olukorda. Erivajadustega noortel on samuti õigus spetsiaalsele abile, mis toetab nende iseseisvat toimetulekut ja soodustab nende aktiivset osalemist kogukonnas (lapse õiguste konventsioon, artikkel 23).

Paljudes riikides või kohalikel tasanditel võib olla vajalik pöörata erilist tähelepanu noorte kultuuri austamisele ja kultuurilise identiteediga seotud eriõigustele (lapse õiguste konventsioon, artikkel 30), samuti laste ja noorte kaitsmisele diskrimineerimise eest (lapse õiguste konventsioon, artikkel 2).

Seetõttu lähtub *Juhis* asendushoolduselt lahkumise toe korraldamisel ja pakkumisel terviklikust õigustepõhisest lähenemisest.

IV PÕHIMÕTE: VAJADUS VALDKONDADEÜLESE LÄHENEMISE JÄRELE

- **Lai teemadering, millega tuleb tegeleda ja terviklik**
- **õigustepõhine lähenemine, mille abil seda teha (nagu**
- **sätetab III põhimõte) nõuavad kõrgetasemelist**
- **valdkondadeülest kaasatust ja koordineerimist. Mingil**
- **juhul ei tohiks poliitika ega praktilise tegevuse tasandil**
- **jätta lastekaitsetöötajat üksi kõigi valdkondade eest**
- **vastutama. Seda rõhutasid ka analüüsi tulemused (vt**
- **„Valdkondadeülene lähenemine“ osas 8).**

Kuigi süsteemid ja ressursside jaotus on riigiti erinev, sõltudes rohkem või vähem vabaihenduste organisatsioonidest või isikutest, on selge, et riigis peab olema paigas mingisugune mehhanism, et tagada ja soodustada erinevate asjakohaste valdkondade asutuste ja organisatsioonide panustamist.

Lastekaitsetöötaja üheks oluliseks rolliks on kaasamist algatada ja võimaluse korral ka noore jaoks kaasamist koordineerida. Siiski on see keeruline ülesanne ja lastekaitsetöötaja jaoks ebatõhus tegevus, kui ta peaks iga oma noorega, kelle eest ta vastutab, seda uuesti nullist alustama. Järelikult peavad asutuste ja organisatsioonide vastutavad isikud teadma oma rolli noorte toetamisel ning asendushoolduse valdkonna ees vastutav riiklik organisatsioon peab riiklikul tasandil selle mehhanismi paika panema.

Selle *Juhendi* erinevates kohtades saab selgeks erinevate spetsialistide poolt erinevate sekkumiste ja abi tähtsus – rääkimata nende inimõiguste põhisest kohustusest reageerida.

OSA

5

ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVATE NOORTE TOETAMINE:

KEDA KAASATA?

ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVATE NOORTE TOETAMINE: KEDA KAASATA?

- **Siinkohal vaatame erinevaid inimesi, kes võiksid**
- **asendushoolduselt lahkuvate noorte toetamisel rolli**
- **mängida.**

Lastekaitsetöötaja: parimal juhul on see professionaalne sotsiaaltöötaja, kelle ülesandeks on tagada noore tulemuslik üleminek asendushoolduselt järeelhooldusele ja järeelhoolduselt iseseisvasse ellu. Kõikide riikide lastekaitse- ja asendushoolduse süsteemides ei pruugi seda konkreetset rolli (mis hõlmab kõikide etappide koordineerimist) eksisteerida. Sellisel juhul tuleks keegi kas ametlikult või mitteametlikult sellisesse rolli määrata.

Parimal juhul on lastekaistetöötaja noorega usaldusliku suhte loonud juba asendushoolduse ajal ning on noorele toeks kogu asendushoolduselt lahkumise aja kuni iseseisva eluni välja, sh ka pärast iseseisvumist nii kaua kui noorel vaja. Kui selline järjepidevus pole võimalik, siis peaks olema vähemalt teatud ajavahemik, mil toimub noore „üle andmine“ ühelt lastekaitsetöötajalt, kes toetab asendushoolduselt lahkuvat noort asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel teisele lastekaitsetöötajale või sotsiaaltöötajale, kes pakub toetust asendushoolduse järgset.

Lastekaitsetöötaja ja noore vahel loodud suhte kvaliteet on sama oluline kui pakutav toetus. Lastekaistetöötaja saab ühest küljest asendushoolduselt lahkuva noore sõbraks ja töötab temaga, teisalt ta algatab ja koordineerib teiste (isikute ja asutuste) sekkumisi ja teenuseid, mida tuleb planeerida ja pakkuda lähtudes asendushoolduselt lahkuva noore individuaalsetest vajadustest ja olukorrast. Niisiis on lastekaistetöötajal abi ja toe pakkumisel keskne roll, kuid ei saa oodata, et peaks üksinda kõike seda tuge ja abi pakkuma. Seda teemat käsitleb juhend hiljem veidi lähemalt.

Last vahetult kasvatavad isikud: näiteks noorte eest otseselt vastutav kasupere või perevanem/kasvataja, kui noor viibib asendushooldusel, peab mängima olulist rolli nii noorte asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel kui ka olema nii palju kui võimalik kättesaadav ka

järeelhoolduse ja noore iseseisvumise perioodil. Sel moel aitavad nad säilitada olulist sidet asendushooldusel elatud ja iseseisva elu vahel – see tähendab, et asendushoolduselt lahkuvad noored ei tõmba oma asendushoolduse kogemusele lihtsalt joont alla, vaid saavad säilitada suhteid usaldusväärsete isikutega. See võib olla iseseisva elu teekonda alustanud noorele oluline tegur, et tunda ennast kindlana.

Teenused: riiklikelt asutustelt ning mitteriiklikelt organisatsioonidelt ja ühingutelt võidakse paluda ühekordset või pidevat spetsialistide tuge ja abi. Nende valdkondade hulka kuuluvad kõik sotsiaalteenused, tervishoid, haridus, eluase, juriidika, tööturuteenused, ja kultuuriorganisatsioonid. Juhis käsitleb hiljem lähemalt erinevate erialade koordineeritud valdkondadeülest rolli.

Asendushoolduse kogemusega noored: eakaaslastele tugiisikuks olemine võib asendushoolduselt lahkumise tulemuslikkusele palju kaasa aidata. Väljavalitud vabatahtlikud tugiisikud, kelle asendushoolduselt lahkumise kogemus on osutunud üldiselt edukaks, suudaksid luua asendushoolduselt lahkuvate noortega eriti usalduslikke suhteid ning neil oleks võimalik vastata küsimustele ja aidata muresid lahendada. Samal ajal toetavad nad spetsialistide tööd. Asendushoolduselt lahkunud noorte lastekaitsetöötajad peaksid omavahel arutama, millistele juba asendushoolduselt lahkunud noortele võiks teha ettepaneku sellist rolli täita. Juhises käsitletakse edaspidi tugiisikute kasutamist lähemalt.

Perekond: võimaluse korral tuleb alati kaaluda asendushoolduselt lahkumise protsessi pereliikmete kaasamist, välja arvatud juhul, kui noor seda ise kindlasti ei soovi. Tuleb arvestada, et pereliikmed võivad ka ise vajada nõustamist ja tuge selles osas, kuidas ise selles protsessis asjalikud olla, eriti juhul kui noore asendushooldusel viibimise ajal on kontakt olnud juhuslik ja suhted pigem konfliktised. Oluline on julgustada ja soodustada pereliikmete kaasamist, aga seda ei tohi peale suruda. Alustala loomine nende tulemuslikuks kaasamiseks võib võtta kaua aega.

Teised olulised isikud: noorelt tuleks küsida, kas tal on sõpru või teisi usaldusisikuid, keda nad tahaksid mingil moel oma asendushoolduselt lahkumise protsessi kaasata.

OSA

6

ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMINE KUI JÄTKUV PROTSESS

ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMINE KUI JÄTKUV PROTSESS

- Asendushoolduselt lahkuva noore toetamise eest vastutavad isikud osalevad protsessis, mis peab noorele pakkuma parima võimaliku asendushoolduselt lahkumise kogemuse. Käesolev osa aitab selgitada, miks „asendushoolduselt lahkumise“ protsess tähendab palju enam, kui hetke, mil noor asendushoolduselt füüsiliselt lahkub ja kuidas seda protsessi planeerida ja läbi viia.

1. ASENDUSHOOLDUSE JÄRJEPIDEVUS

„Asendushoolduselt lahkumine“ koosneb mitmest **omavahel seotud etapist**.

- Esimene etapp hõlmab asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamist ajal, mil **noor viibib veel asendushooldusel**
- Teine etapp algab asendushoolduse viimasel päeval, mis on ühtlasi „edasiliikumise“ esimene päev. See etapp võib olla planeeritud kui **üleminekuperiood**, mis tähendab näiteks täieliku iseseisva elu asemel pool-iseseisvat elu ehk järelhooldusele üleminekut.
- Kolmas etapp hõlmab iga noore toetamist vastavalt tema vajadustele (viisil ja mahus) kui ta on järelhooldusele või iseseisvasse ellu läinud. Parimal juhul toetatakse noort senikaua, kuni ta oma uue elukorraldusega kohaneb.

Asendushoolduselt ellu astuvate noorte toetamise ja iseseisvas elus parema hakkama saamise edendamiseks on oluline, et noortega töötavad isikud mõistaksid, et „asendushoolduselt lahkumine“ on protsess, mitte sündmus.

„Eelkõige tuleks iseseisvuse saavutamist käsitleda kui protsessi, kus saab vaadata, kuidas asjad lähevad ja kas noor on selleks valmis. Kui ta ei ole valmis, siis peaks keegi olema ta kõrval, et ta lihtsalt automaatselt ei komistaks ja kukuks“

Samuti on oluline meeles pidada, et:

- Süsteemides, mis võimaldavad **asendushoolduselt lahkumise hetke määramisel mõningast paindlikkust** tuleb noortel aidata valida aeg, mis on nende jaoks asendushoolduselt lahkumiseks kõige sobivam.
- **Noored vajavad pikka ettevalmistuse perioodi** ja paljud räägib selle kasuks, et asendushoolduselt lahkumise protsessi arutelu tuleks alustada niipea, kui noor saabub asendushooldusele. Samuti tunnistatakse, et alati ei pruugi see olla teostatav ja/või soovitatav ja mõnel juhul võib olla parem selle arutelu alustamist ka edasi lükata.
- **Hoolikas ja õigeaegne asendushoolduselt lahkumise planeerimine on tähtis**, et taotleda õigeaegselt ressursse ja viia läbi tegevusi vastavalt noore vajadustele, asjaoludele ja soovidele, samuti algatada koostööd teiste oluliste asutustega.

2. ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMISE PROTSESSI AJAL ROLLIDE JAGAMINE

Asendushoolduselt lahkuva noore lahkumist ei saa käsitleda kui hetke, mil kõik kohustused antakse lihtsalt ühtedelt spetsialistidelt teistele üle. Asendushoolduselt lahkumise protsess vajab mitmete inimeste seotud tegevusi, mis moodustavad järjepideva toe enne asendushoolduselt lahkumist, selle ajal ja lahkumise järel.

Üks võimalus muuta asendushoolduselt lahkumise protsess ladusaks – ja noore asendushoolduselt iseseisvasse ellu sujuv üleminek - on **koostöö tegemine ühenduse loomiseks asendushoolduse ja järelhoolduse perioodi vahel**.

Järgnev joonis näitab, kuidas peaks toimuma koordineerimine ja rollide põimumine nende vahel, kes kasvatavad ja toetavad asendushoolduselt lahkuvaid noori nende hooldusel viibimise ajal – ja/või üleminekuperioodil – ja nende vahel, kes vastutavad järelhoolduse perioodil.

Perevanem/kasvataja

Lastekaitsetöötaja (või teine spetsialist), kes vastutab asendushoolduselt lahkuva noore eest pärast asendushoolduselt lahkumist

ASENDUSHOOLDUSEL
OLEMINE

ÜLEMINEKU
PERIOOD

JÄRELHOOLDUS

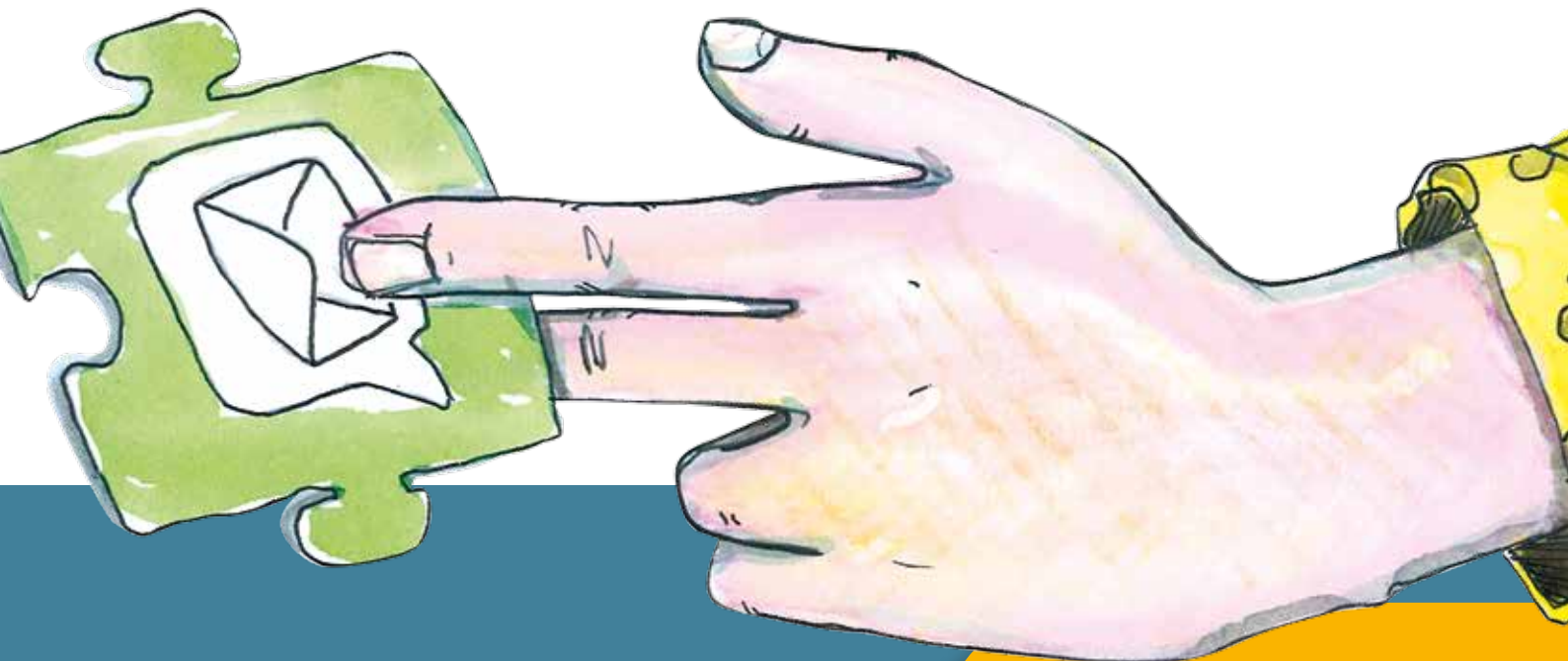
Selle saavutamiseks tuleb Eestis võib-olla ümber mõtestada erinevate spetsialistide ja teiste inimeste, kes on kaasatud enne ja pärast noore asendushoolduselt lahkumist praegused rollid ja kohustused ning nendevaheline hea koostöö.

Rõhutame veel kord, et hea tava nõuab noorte pikaajalist toetamist **järkjärgulisel üleminekul**. Näiteks on oluline meeles pidada, et kui noor lahkub asendushoolduselt:

‘Nad lahkuvad suhteliselt kontrollitud ja struktureeritud keskkonnast. Neil on vaja toime tulla uute kohustustega ja suurema vabadusega. Asendushoolduselt lahkumise aeg ei pruugi olla nende enda poolt valitud. Seetõttu võib see olla segaduse, kohanemise ja kaotuse aeg’⁸ (McGhee et al, 2014).

OSA

7

**ASENDUSHOOLDUSELT
LAHKUVATE
NOORTE VAJADUSTE
MÕISTMINE**

ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVATE NOORTE VAJADUSTE MÕISTMINE

- See osa käsitleb keerulisi vajadusi ja põhilisi probleeme, millega asendushoolduselt lahkuvatel noortel tuleb kokku puutuda ja mida tuleb noorte ettevalmistamisel ja saatmisel asendushoolduselt iseseisvasse ellu arvestada.
- See osa keskendub suures osas raskustele, mida paljud asendushoolduselt lahkuvad noored kogevad. Teame siiski, et **mõned noored on suutnud omandada olulisi eluks vajaminevaid oskusi ja võimeid**, mida nad on saanud kas enne asendushooldusele paigutamist või asendushooldusel olles ning nad suhtuvad asendushoolduselt lahkumisse ja täisealiseks saamisenesse enesekindlalt, positiivselt ja asjatundlikult. Seetõttu on oluline, et noore ja lapse ümber olevad isikud ja spetsialistid pööraksid tähelepanu iga asendushoolduselt lahkuja spetsiifilistele vajadustele ja kohandaksid noorte toetamist vastavalt nende vajadustele.

ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVATE NOORTE PROBLEEMIDE ÄRATUNDMINE

Noorte toetamisel asendushoolduselt lahkumise protsessis on oluline mõista kasvamise ja täisikka jõudmise keerulist olemust. Asendushooldusel olnud noored kogevad tõenäoliselt oma lapsepõlvkogemuste tõttu lisaraskusi. See võib oluliselt mõjutada asendushoolduselt lahkumise protsessis noore kaasatust ja mõjutada iseseisvas elus hakkamasaamist. Käesolevas osas tuuakse välja teemad, mis vajavad erilist tähelepanu:

- A. Asendushoolduselt lahkumise emotsionaalse dünaamika mõistmine
- B. Stabiilsuse tagamine muutuste ajal
- C. Suhtepõhise tegevuse tähtsus
- D. Vastupidavuse suurendamine
- E. Keeruliste vajaduste rahuldamine
- F. Paindlik lähenemine

Tegevuspunkt

Kaaluge, kuidas:

- Noorukiea arengustaadium võib olla segadusseajav ja vastuoluline aeg kõikide noorte jaoks.
- Noored vajavad võimalusi uusi kogemusi proovida ja enda täisikka jõudmist mõtestada.
- Proovige saavutada tasakaal julgustamise, piiride seadmise ja väljakutsete loomise vahel.
- Mõistke ise ja aidake oma kolleegidel ja teistel partneritel aru saada, et ei ole olemas sellist asja nagu „kohene täiskasvanuks saamine“ ning iga noor areneb omas tempos.

‘Ja... ausalt öeldes, need kasvatajad, nad on mind kõige enam mõjutanud, ehkki ma olen asendushoolduselt lahkunud, ma ikka räägin nendega ja nad toetavad mind edasi, käsivad mul edasi püüelda ja nad on olnud nagu... Nad tekitavad minus tunde, et hoolimata probleemidest, hoolimata kõigest, mis minuga on juhtunud, olen ma neile tähtis ja see motiveerib mind edasi minema, et teha kõike, mida ma pean tegema ja ütlema...’

‘Nad peavad mõistma, et me oleme inimesed. Nad peavad meid paremini mõistma. Nad peavad meiega rääkima.’

‘Kasvatajad peavad oma tööd südamega tegema, tehes tööd vajaduse korral rohkem kui töögraafik ette näeb. Näiteks kui lapsel on mure, siis peaksid nad jääma teda ära kuulama isegi pärast oma vahetuse lõppu. Ma tean, et see on nende jaoks töö, aga nad töötavad meie eludega’

‘Kuulamisel“ ja „kuulmisel” on suur vahe; kui sa räägid, siis tahad, et sind kuulaks keegi sellepärast, et ta sinust hoolib, mitte sellepärast, et ta peab selle kohta paberi kirjutama, mida pärast kõik loevad.’

VÄLJAVÕTE ANALÜÜSI TULEMUSTEST

Asendushoolduselt lahkuvad noored

- Saavad aru, et neil ei ole samasugust tugivõrgustikku kui bioloogilistes peredes kasvanud lastel. Samal ajal mõistavad ka neid toetavate isikute ametialaseid piire.
- Sooviksid oma perevanemaga/kasvatajaga ja lastekaitsetöötajaga suhteid, mis sarnanevad suhetele toetava lapsevanemaga.
- Otsivad aktiivselt võimalust luua emotsionaalseid sidemeid nendega, kelle hoolde nad on usaldatud ja kes teevad nende elu puudutavaid otsuseid.
- Soovivad järjepidevust, eriti inimeste osas, kellega nad loovad lähedasi suhteid enne asendushoolduselt lahkumise protsessi ja protsessi ajal.
- Ei soovi, et nendega räägitaks ülevalt alla – nad tahavad, et keegi neid ära kuulaks ja kaasaks nad ehtsasse dialoogi.
- Peavad konfidentsiaalsust oluliseks – nad tahavad olla kindlad, et saavad usaldada inimest, kellega nad oma tundeid ja mõtteid jagavad.

A. ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUMISE EMOTSIONAALSE DÜNAAMIKA MÕISTMINE

Nagu eelnevalt rõhutatud, on käesolev *Juhis* seisukohal, et asendushoolduselt lahkuvate noorte suunamise ja toe pakkumise viis on täpselt sama oluline kui suunamise ja toe kvaliteet.

Seetõttu peate kaaluma, kuidas rakendada suhetepõhist tegevust, mis võimaldab:

- Asendushoolduselt lahkuval noorel pidevalt tunda, et teda väärtustatakse ja temast hoolitakse.
- Luua vastastikust usaldust ja austust lastekaitsetöötaja, teiste noorega töötavate spetsialistide ja noore vahel.
- Luua vastastikust usaldust ja austust asendushoolduselt lahkuva noorega töötavate spetsialistide vahel.

Tegevuspunkt

Mõistmaks paremini iseseisvasse ellu ja täisikka astumise emotsionaalset dünaamikat, mõelge hetkeks järele järgnevate küsimuste üle:

- Millises vanuses te ise kodust lahkusite?
- Mismoodi see toimus ja kuidas te end tundsite?
- Mis aitas?
- Mis takistas?
- Kas teil oli valikuvõimalus?
- Kas te olite enda arvates selleks valmis?
- Kuidas asendushoolduselt lahkuvate noorte teekond erineb teiste noorte omast?

Võiksite selle üle oma arutleda kas enda või mõnest teisest asutusest kolleegidega.

B. MUUTUSTE AJAL STABIILSUSE TAGAMINE

VÄLJAVÕTE ANALÜÜSI TULEMUSTEST

Asendushoolduselt lahkuvad noored rõhutasid pärast asendushoolduselt lahkumist neid vahetult kasvatavate isikute – näiteks kasupere ja kasvataja/ perevanemaga - sidemete säilitamise tähtsust. Tõdeti, et oluline on hoida suhteid ka pereliikmetega, arvestades seejuures noore soovidega ja tagades, et need suhted oleksid noore parimates huvides. Asendushoolduselt lahkuvad noored soovivad samuti säilitada enne asendushooldusele paigutamist ja asendushoolduse ajal loodud sõprussuhteid ning leida pärast asendushoolduselt lahkumist uusi sõpru. Leiti, et sõbrad ja teised eakaaslased võivad pakkuda noortele vajalikku tuge.

Asendushooldusel olevad lapsed ja noored otsivad eelkõige **stabiilsust, tuge ja turvalisust** ning neil on sellele samasugune õigus nagu kõikidel teistel lastel ja noortel. Asendushoolduselt lahkumine tähendab suurt muutust ning riski ja noored tunnevad, et stabiilsus, turvalisus ja tugi ei ole asendushoolduselt lahkumise protsessis tagatud. Seetõttu on elluastumiskava planeerimisel oluline luua tingimused ja teadmised, mis aitaksid noorel järjepidevuse abil tunda **stabiilsust ja turvalisust**.

Rõhutame veel kord, kui tähtis on arendada ja toetada:

- Sotsiaalseid võrgustikke
- Noorte pidevat kaasamist, et aidata neil säilitada ja võimaluse korral arendada suhteid ja sidemeid perega, sõpradega ja teiste oluliste inimestega (kaasa arvatud kohtadega, kus nad elasid)

Need suhted, mis on sageli loodud suure stressi ja ärevuse perioodil, kui lapsed ja noored asendushooldusele tulevad või valmistuvad sealt lahkuma, võivad aidata noorel toime tulla ka siis, kui noor astub uude ja keerulisse eluperioodi⁹. Need suhted on ka hindamatuks aluseks edasisele arengule pärast muutuste tekitatud olukorra stabiliseerumist.

Peresuhted jäetakse sageli kõrvale või ei arvestata neid piisavalt ega kaasata elluastumiskavasse, jättes noored haavatavasse olukorda, mis võimaldab varasema trauma ja tõrjumise kordumist. Peresuhted peaksid olema oluliseks kaalutluseks neile, kes asendushoolduselt lahkuvate noortega töötavad ning toetavad nende arengut ja elluastumiskavade rakendamist.¹⁰

Asendushoolduselt lahkumist ette valmistades mõtlevad noored sageli oma peresuhete üle järele, mõnikord kaaludes, kas oleks õige aeg neid suhteid taastada. Mõne noore jaoks võib see olla reaalne ja hea võimalus, teiste jaoks võib see taasäratada valusaid tundeid seoses varasema trauma ja tõrjumisega. Tähtis on, et noorte hooldamise eest vastutavad isikud oleksid nendest võimalustest teadlikud ning et seda kaalutaks noorte arengu toetamisel ja elluastumiskavade rakendamisel.

C. SUHTEPÕHISE TEGEVUSE SOODUSTAMINE

Lastekaitsetöötaja ja teised asendushoolduselt lahkuvate noorte toetamise eest vastutavad isiku peavad tagama suhtepõhise tegevuse, mis tugineb:

- Mõistmisel
- Empaatial
- Austusel
- Sihikindlusel

Mõned viisid, kuidas seda teha:

- Näidake noorte suhtes austust, väärtustage nende mõtteid ja muresid ning töötage noorte lootuste ja püüdlustega noorte enda tempos.
- Mõistke ja aktsepteerige ängistust ja valu, mida põhjustavad nende läbielatud traumad ja raskused.
- Toetage noori positiivsete suhete ja kiindumuse säilitamisel neid kasvatavate isikute ja spetsialistidega kogu nende asendushooldusel olemise ajal ja pärast seda.
- Julgustage last kasvatavate isikute ja noorte sidemete säilitamist, vahendades vajaduse korral näiteks regulaarseid külaskäike, sündmustel ja pidustustel osalemist.
- Minimeerige last vahetult kasvatavate isikute vahetamist ja edendage lapsi ja noori toetava töötajaskonna järjepidevust.
- Tagage, et teenused tugineksid noorte individuaalsetele vajadustele, mitte kindlaksmääratud vanusele.
- Toetage last vahetult kasvatavate isikutele aja ja/või ressursside eraldamist selle olulise „töö“ tegemiseks.

D. VASTUPIDAVUSE TUGEVDAMINE

Vastupidavus on inimese võime astuda edukalt vastu rasketele ja ebasoodsatele olukordadele ning neist üle saada.

Laste ja noorte vastupidavus on väga erinev. Kuigi elukogemused aitavad selgelt kaasa vastupidavuse arendamisele, saab igas vanuses tugevdada võimekust, mis on vastupidavuse aluseks. Selles osas arutleme, miks vastupidavuse arendamine peab olema kõigi asendushoolduselt lahkumise protsessis osalejate üks peamisi eesmärke ja kuidas seda toetada.

Miks on vastupidavus tähtis?

Me kõik vajame vastupidavust, et saada üle tagasilöökidest ja väljakutsetest mis meid tabavad. Vastupidavus aitab meil:

- Raskustest üle saada
- Raskustest taastuda
- Liikuda positiivse tuleviku suunas

Vastupidavuse arendamine on eriti oluline asendushooldusel olevate ja lahkuvate noorte jaoks, kuna nad:

- On läbi elanud eriti valusaid ja raskeid sündmusi
- Võib-olla lahkuvad kohast, kus nad üles kasvasid, varem kui oma eakaaslased
- Omavad vähem perekonna tuge kui teised noored
- Võivad sattuda diskrimineerimise ja stigmatiseerimise ohvriks, kuna on kasvanud asendushooldusel

Viisid, kuidas tegeleda madala vastupidavusega

Vastupidavust saab mõningal määral õpetada ja õppida. Vastupidavus on lapse sisemise ja välise maailma elementide keeruline vastasmõju. Parimad tulemused laste ja noorte toetamisel saadakse siis, kui pööratakse tähelepanu nii sisemistele kui välistele vastupidavuse teguritele?

Välised tegurid

Madalat vastupidavust põhjustavaid väliseid tegureid on mitmesuguseid ja palju. Need on näiteks:

- Vaesus, hooletusse jätmine ja väärkohtlemine
- Äkiline perest eraldamine
- Mitmetesse asenduskodudesse/peredesse ümberpaigutamine
- Pideva kolimise tõttu ebaregulaarne kooliskäimine

- Personali/last vahetult kasvatavate isikute vahetumine
- Lahendamata lapseõlvetrauma mõju

Ehkki neid tegureid võib olla raske tagasi pöörata, on siiski sageli võimalik mingil määral nende pikaajalist mõju leevendada. Usalduslike suhete loomine aitab noorel arutada ja paremini mõista oma asendushooldusele tuleku põhjusi ja kogemust, mis paljudel juhtudel aitab kaasa nende vastupidavuse suurendamisele.

Lapse või noore raskustest, vihast ja tõrjumisest tulenevate tunnetega tegelemiseks võivad isikud, kel puudub selliste reaktsioonidega toimetulekuks vajalik eriettevalmistus, tunda vajadust **paluda spetsialistidelt abi**.

Sisemised tegurid

Madala vastupidavuse sisemisi tegureid saab tavaliselt lihtsamini muuta. Lapsed ja noored, kelle elu algus on olnud raske, omavad sageli negatiivseid uskumusi enda, oma võimete ja oma tuleviku suhtes, mis võib nende vastupidavust õhnestada. Nendega tegelemiseks peavad last vahetult kasvatavad isikud nii asendushoolduse ajal ja lahkumise protsessis pöörama erilist tähelepanu noorte negatiivsete uskumuste analüüsimisele ja konstruktiivsele ümber lükkamisele. **Püüdke arendada ja tõsta noorte enesehinnangut, et nad saaksid järkjärguliselt omandada rohkem enesekindlust oma võimekuse suhtes ise oma elu juhtida.** Samuti on oluline toetada lapsi ja noori teiste inimestega tugevate sidemete loomisel ja nende võimet rasketel aegadel neid sidemeid ära kasutada.

Igapäevase elu osana võib ette võtta **erinevaid tegevusi**, et aidata noortel madalat vastupidavust tõsta. Näiteks võib oluline soodustav tegur olla noortele oma elus otsuste tegemisel suurema vastutuse andmine, kaasa arvatud:

- Riietus
- Meelelahutus
- Magamaminek
- Raha kulutamine
- Riskide võtmine
- Oma probleemide iseseisev lahendamine järk-järgult suurenevas matus.

Asendushoolduselt lahkuvatele noortele tuleb samuti kasuks, kui asendushoolduse aja lähenedes lõdvendada natuke asendushoolduse ajal kehtinud reegleid, eriti kui noored on elanud asutusepõhisel hooldusel. Kui on vajalik ja asjakohane, siis suurem paindlikkus sellistes küsimustes nagu teistega suhtlemine ja sotsiaalmeedia kasutamine, mis peegeldab nii asendushoolduselt lahkuvate noorte kasvavat küpsust kui aitab neid ette valmistada peatselt saabuvaks suuremaks vabaduseks.

Tegevuspunkt

Mõelge:

- Kuidas te saate toetada asendushooldusel olevate noorte individuaalseid arenguvajadusi – toetamise ja õppimise kontekstis nagu noored seda tavaliselt teevad perekonnas – ja tagada nii palju kui võimalik neile samasugused arenguvõimalused:
 - Autonoomia
 - Otsuste tegemine
 - Kaalutletud riskide võtmise viisid
 - Asjakohane vastutuse tase
 - Terved viisid raskustega toimetulekuks
- Kuidas te loote noortele õppimisvõimalusi, et arendada eakohaseid teadmisi, oskusi ja enesekindlust?
- Milliseid küsimusi tõstatab see teie arvates last kasvatavate isikute jaoks (nt perevanemad ja kasvatajad) ja millist tuge nad vajavad niimoodi tegutsemiseks?

E NOORTE KEERULISTE VAJADUSTE RAHULDAMINE

Teil on oluline arvestada nende asendushoolduselt lahkuvate noorte iseloomuomadusi, kellega te töötate, ja tunda ära vastuolulisi sõnumeid, mida neile edastatakse ja mida nemad ise edastavad. Näiteks on tavaline, et noorel tekib „ellujääja“ mentaliteet¹¹ ja nad avaldavad soovi esimesel võimalusel asendushoolduselt lahkuda, et vabaneda sotsiaalvaldkonna ja asendushoolduse stigmast¹².

Stein¹³ määratleb kolm kategooriat ehk „identiteeti“, mille võivad noored asendushoolduselt iseseisvasse ellu suundudes omandada:

1. edasiliikujad
2. ellujääjad
3. hädasolijad

Nende kolme identiteediga seotud erinevaid tegureid kirjeldab alljärgnev skeem (kohandatud Steini järgi, 2012)

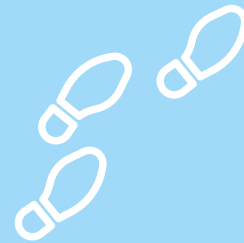
EDASILIIKUJAD

- stabiilsus ja järjepidevus
- viibisid kauem asendushooldusel
- kiindumus
- peresuhete mõistmine
- hariduse omandamine
- planeeritud ja astmeline üleminek
- ligipääs jätkuvale toele
- vastupidavus
- suhted ja tugivõrgustikud
- „asendushoolduse järgse“ identiteedi loomine

ELLUJÄÄJAD

- Kogesid rohkem ebastabiilsust ja segadust
- Lahkusid varem asendushoolduselt
- Madalam/puuduv kvalifikatsioon
- Hoolduse nurjumine kasuperes või järsk lahkumine asenduskodust
- Probleemid isiklikes ja tööalastes suhetes
- Asendushoolduse järgne ebastabiilsus, sh kodutus, töötus
- Ellujääja mentaliteet – „sitke“
- Vastuoluline suhtumine iseendasse

HÄDASOLIJAD

- Kõige halvemas olukorras
- Kõige kahjustavamate asendushoolduse eelsete perekogemustega
- Lahendamata lapsepõlvetrauma
- Mitmed asendushoolduse paigutused
- Hoolduse nurjumise tõttu noores eas asendushoolduselt lahkumine
- Keerulised peresuhted
- Üksildane, isoleeritud – halvem vaimne tervis
- Keerulised vajadused – kodutus ja töötus

Edasiliikujate grupp on asendushooldusel olles kogenud tõenäoliselt vähem segadust ja ebastabiilsust. Psühholoogiline leppimine oma perega on võimaldanud neil edasi liikuda ja nad on saavutanud mõningat edu hariduse omandamisel.

Ellujääjad on üldiselt asendushoolduselt lahkunud varem ja järsemalt kui edasiliikujad. Sellesse gruppi kuuluvate noorte probleemide hulka võib kuuluda vähene haridus, püsimatus ja ebaregulaarne madalapalgaline töö¹⁴. Ellujääjate hulgas leidub sageli noori, kel on raske võtta vastu abi asendushoolduselt lahkumise planeerimisel ja korraldamisel. Võimalik, et nad lükkavad selle täielikult tagasi, ei ole oma tahtmistes ja soovides järjekindlad või käituvad muul moel tõrjuvalt.

Hädasolijatena kirjeldatud gruppi kuuluvad noored on kõige halvemas olukorras, neid iseloomustab suurem asendushoolduse järgne ebastabiilsus ja halvemad toimetuleku oskused. Sellele võivad kaasa aidata kogemused nagu lahendamata lapsepõlve trauma või kahjustavad peresuhted. Selle grupi liikmed kogevad tõenäolisemalt kodutust ja halba vaimset tervist.

Lisaks ei ole mõnede varase lapsepõlvetrauma all kannatanud noorte emotsionaalne areng vastavuses nende kronoloogilise vanusega¹⁵. Näiteks võib 18-aastane käituda nii, nagu tavaliselt käituvad 12 kuni 14-aastased. Noored võivad ka tunda hirmu tuleviku ees või olla vihased selle pärast, mida nad peavad järjekordseks tõrjumiseks ning see võib väljenduda teistega suhtlemisel nende käitumises.

Need identiteedid või kategooriad ei ole siiski kindlaks määratavad ja noored võivad nende vahel kõikuda sisemiste (isiklike) või väliste (sotsiaalsete) tegurite muutumise tõttu. Tuleb märkida, et paljud noored saavad varasest traumast ja ebasoodsatest lapsepõlvkogemustest üle ja saavutavad positiivseid tulemusi. Oluline on uskuda asendushoolduselt lahkuvate noorte võimekusse ja tähtsaim ülesanne on arendada nende vastupidavust ning eneseusku. Siiski vajavad nad tavaliselt lisatakkide ja barjääride tõttu jätkuvat tuge.

Kui te töötate asendushooldusel olevate või lahkuvate laste ja noortega, siis olete juba sellise käitumisega tuttav ja teil on kogemusi, kuidas nendega edukalt toime tulla. Oluline on, et suudaksite väljakutsuva käitumisega hakkama saada **ning et see ei põhjustaks teiepoolset allaandmist.**

Tegevuspunkt

Asendushoolduselt lahkuvate noortega läbiviidud elluastumiskava arutelu lõpetades võiksite öelda midagi sellist:

- „tundub, et me täna enam edasi ei jõua, nii et lõpetame praegu ja lepime kokku teise aja“ VÕI
- „ma tulen homme/järgmisel nädalal tagasi ja püüan leida sinu aitamiseks mõne muu mooduse. Võib-olla sa saaksid mõelda selle üle, mis võiks sind aidata“

Kindlasti ei ole olemas käitumisviisi, mis sobiks kõikidele noortele ja kõikidele noortega tegelevatele spetsialistidele, kuid põhiline on näidata noorele, et tema tundeid ja muresid mõistetakse ja aktsepteeritakse.

Tegevuspunkt

Mõelge Steini kategooriate üle ja kuidas need kehtivad selle noore suhtes, kellega te töötate.

F. PAINDLIK LÄHENEMINE

‘Kõik reageerivad erinevalt; igaüks loob oma iseseisvuse.’

Enamike noorte teekond täisikka ja iseseisvasse ellu sisaldab kõrvalekaldeid, eksisamme ja takistusi, mida tuleb ületada. Lisaks võib asendushoolduselt lahkuvatel noortel olla vajadus tegeleda jätkuvate raskustega nagu stigmatiseeritus, haprad tugivõrgustikud ja materiaalse ning sotsiaalse ressursi nappus.

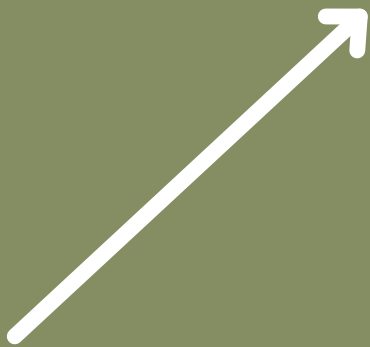
Seetõttu on oluline:

- Mitte oodata, et asendushoolduselt lahkuva noore teekond järgiks ettemääratud bürokraatlikku plaani: **elud ja plaanid ei järgi tavaliselt sirget otseteed.**
- Pidada meeles, et tee „edule“ – ükskõik, mida see erinevate inimeste jaoks tähendab – on harva otsene või ilma takistuste ja kõrvalekalleteta.
- Mõista, et iga asendushoolduselt lahkuva toetamist ja teenuseid **tuleb kohandada vastavalt nende muutuvale olukorrale ja vajadustele.**

Järgnev joonis aitab meenutada, et meie enda teekond „täisikka“ ja „eduni“ ei ole kaugeltki lihtne. Tavaliselt kohtame teel takistusi ja teeme vigu. See tuletab meile meelde, et sirgjoonelised bürokraatlikud protsessid peavad arvestama inimlikkuse ja inimeseks olemisega.

Iseseisvasse ellu ja täisikka viiv teekond on harva sirgjooneline...

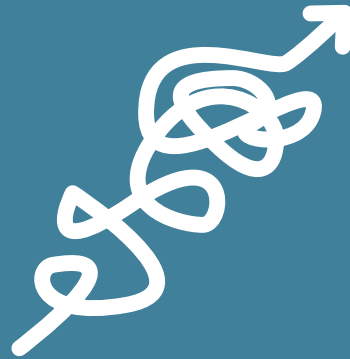
EDU...?

Kuidas me **arvame**,
et see välja näeb

Noorte toetamine peab olema paindlik ja vastama nende vajadustele..

EDU...!

Kuidas see **tegelikult**
välja näeb

OSA

8

ELLUASTUMISKAVAD JA PLANEERIMISE PROTSESS

ELLUASTUMISKAVAD JA PLANEERIMISE PROTSESS

- Käesolev osa selgitab, kuidas noorte asendushoolduselt lahkumise protsessis **elluastumiskavapõhist lähenemist** kasutada. Samuti kajastab see mõningaid ideid ja kontseptsioone, mida peaksite vaatama ja mõistma, kui koos noorega elluastumiskava koostate.

Elluastumiskavapõhine lähenemine tähendab sellise protsessi algatamist ja rakendamist, mis vastab noorte vajadustele, olukorrale ja soovidele põhineval kaalutlustel ja tegevustel. Samuti planeerides ja toetades nende asendushoolduselt lahkumise protsessi erinevaid etappe – asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel, üleminekul, järelhooldusel ja iseseisvasse ellu astumisel (kohandatud teosest Pathways Handbook and Pathways Materials, Scottish Executive, 2004).

Elluastumiskavapõhine lähenemine aitab teil:

- Tagada, et noore kogemused asendushoolduse ajal ja pärast seda moodustavad **ühe katkematu teekonna** – liikudes juhtumiplaanidest edasi elluastumiskavadesse
- Luua tähenduslik vastastikune suhe kõikide noortega, nii et **nende hääl, soovid ja seisukohad** on nende tuleviku planeerimisel kesksel kohal
- **Teha koostööd asendushoolduselt lahkuva** noorega kaaludes kõiki noorele olulisi põhiküsimusi, et töötada üheskoos välja asendushoolduselt iseseisvasse ellu astumiseks elluastumiskava .

Enne kui edasi läheme, meenutame, mida käesolev juhis tervikuna rõhutab:

- **Asendushoolduselt lahkumise protsessi tuleb kohandada vastavalt noore olukorrale, omadustele, vajadustele ja soovidele**, et ta tunneks, et ta on valmis ja enesekindel edasi liikuma
- Süsteemides, mis on asendushoolduselt tegeliku lahkumise hetke osas paindlikud, **tuleb noortel aidata valida aeg, mis on nende jaoks kõige sobilikum.**

- Asendushoolduselt lahkumise protsessi ja järelhoolduse individualiseeritud ja paindlik planeerimine ning rakendamine tuleb kavandada pikemaks perioodiks, **koos noore täieliku ja tähendusliku osalusega**.

1. SISSEJUHATUS ELLUASTUMISKAVASSE

Asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamine peab moodustama osa „Riiklikest asendushoolduse juhistest“, mis kehtivad kõikides omavalitsustes. Kaasa arvatud tingimus, et ettevalmistused asendushoolduselt lahkumiseks peaksid algama päeval, mil laps saabub asendushooldusele. Peab olema seaduslik kohustus koostada kõikidele asendushoolduselt lahkujatele asendushoolduselt lahkumise plaan.

VÄLJAVÕTE
ANALÜÜSI TULE-
MUSTEST

Elluastumiskava

- **On abivahend, mille abil määratleda, planeerida ja jälgida** kõiki tegevusi ja ressursside eraldamist noore toetamiseks asendushoolduselt lahkumisel ja järelhoolduse ajal. On väga oluline, et elluastumiskava arvestaks täielikult noore individuaalset olukorda, tema tugevusi, vajadusi, eesmärke ja püüdlusi.
- **Sätetab kindlad tegevused, mida tuleb teha**, et rahuldada noore eelnevalt hinnatud vajadusi oma olukorra, vajaduste, eesmärkide ja püüdluste realiseerimiseks ja määrab kindlaks „ideaalse“ ajaraami. Kavas peaks olema kirjas ajaperiood, mis ajaks erinevad eesmärgid võiksid olla saavutatud ning vahe-eesmärgid, mida sarnaselt elluastumiskavaga saab raskuste tekkimisel või asjaolude muutumisel kohandada.
- **Tuleb koostada koostöös asendushoolduselt lahkuva noorega**. Plaan peaks käsitlema noore vajadusi, soove ja olukorda terviklikult ning peaks seetõttu kaasama ja saama toetust mitmesuguste asjakohaste teenusepakujate ja isikute poolt, kaasa arvatud noorte poolt.

Elluastumiskava peaks olema kirjalik dokument, mis vastab järgnevale nõuetele:

- Tagab, et **ükski noor ei lahkuks asendushoolduselt ilma ettevalmistuseta ja ilma vajalike oskusteta, et iseseisvalt toime tulla** ning sisaldab tegevusi, mis tuleb noorte ettevalmistamiseks asendushoolduselt lahkumiseks, järelhoolduseks ja iseseisvasse elluastumiseks ette võtta.
- Määratleb kõige sobilikuma toetuse, kaasa arvatud **tegevused, teenused, nõustamise ja ressursid**, mis vastavad noore eelnevalt hinnatud olukorrale, vajadustele, eesmärkidele ja püüdlustele.

- Määrab kindlaks selle, **millal ja kuidas teenuseid tuleb pakkuda**, kaasa arvatud kuupäev, millal toetus/teenus algab.
- **Määrab kindlaks isikud, kes vastutavad** toetuse ja teenuste pakkumise/kaasa aitamise eest
- Täpsustab, kuidas elluastumiskavas määratletud eesmärgid ja tegevusi **regulaarselt jälgitakse ja üle vaadatakse**, kuidas ja kelle poolt tehakse vajalikke muudatusi

Lisainformatsiooni elluastumiskava soovitatavate teemade kohta on *Juhendi* 11. osas.

2. ELLUASTUMISKAVA KOOSTAMISE PROTSESS

VÄLJAVÕTE
ANALÜÜSI TULE-
MUSTEST

Tähtsusetlik elluastumiskava peaks olema:

- **Planeerimis-** ja ettevalmistusprotsess üleminekuks iseseisvasse ellu ja täisikka, kasutades positiivseid hoolivaid suhteid ja igapäevaelu võimalusi oskuste ja võimete arendamiseks ning enesekindluse suurendamiseks
- **Vajadustele tuginev protsess**, mis toetub noore tugevustele ja võimetele
- **Dünaamiline** pidevalt arenev protsess, mitte lihtsalt bürokratlik paberite täitmine.

Millal peaks elluastumiskava koostamise protsess algama?

Elluastumiskava koostamine ja iseseisvasse ellu ning täisikka liikumise protsess **peaks algama ajal, mis noor on asendushooldusel** – palju enne planeeritud lahkumiskuupäeva. See peaks jätkuma võimalikult sujuvalt ka pärast lahkumishetke, pakkudes vajaliku aja jooksul pärast asendushoolduselt lahkumist asjakohast tuge.

Elluastumiskava välja töötades on oluline **järgida noorele sobivat** tempot, pidades silmas nende vanust ja arusaamise taset. Plaani koostamisel tuleb noorele teatada, milliseid otsuseid nad saavad ise langetada ja milliseid otsuseid peavad langetama teised. Noored peavad ka selgelt mõistma, mis on nende jaoks realistlik.

Milline näeb elluastumiskava koostamise protsess välja?

Järgnev skeem kirjeldab planeerimisprotsessi samme:

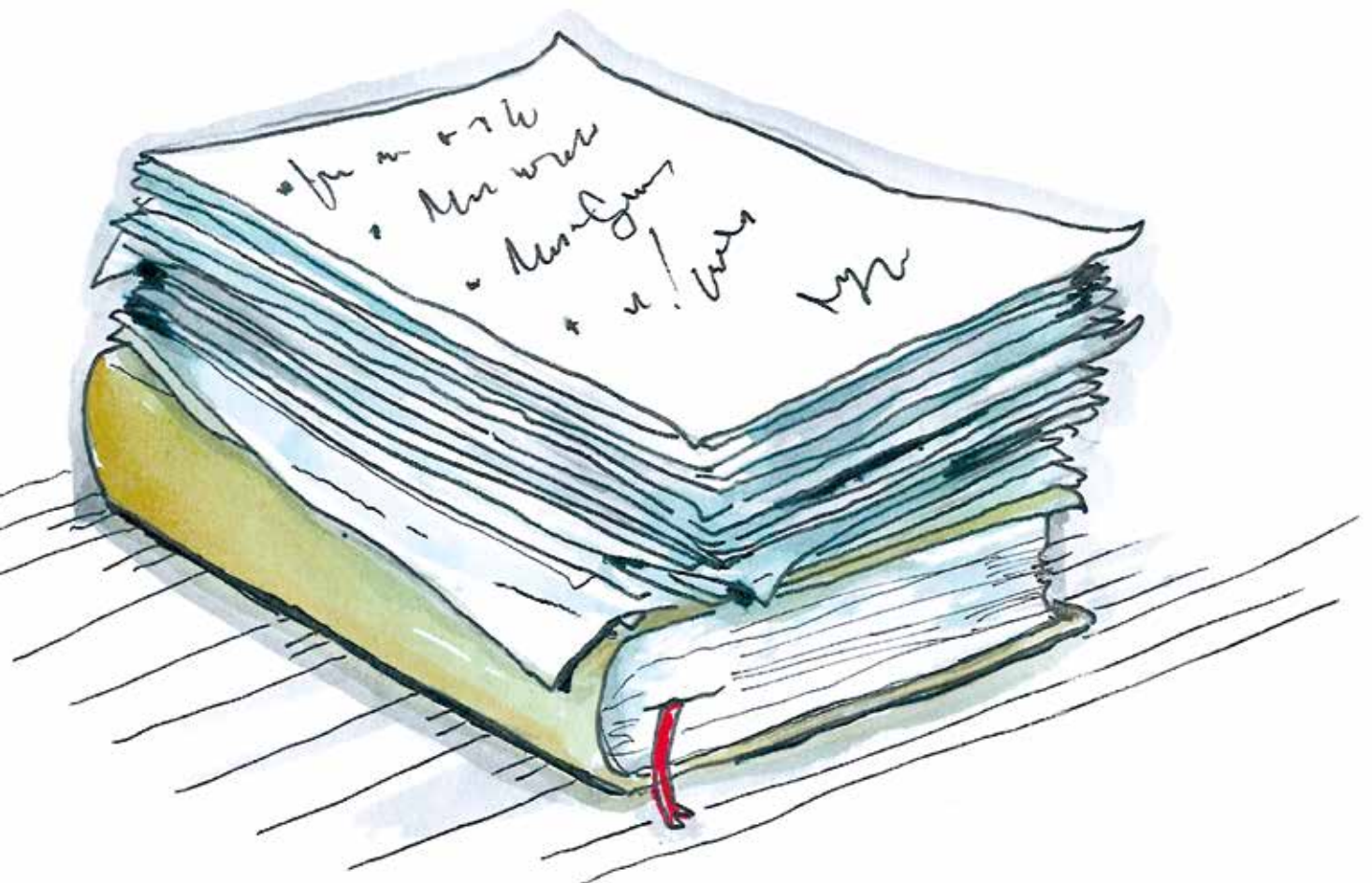

3. VALDKONDADEÜLENE KOOSTÖÖ: TEISTE SPETSIALISTIDE JA ASUTUSTEGA TEHTAVA KOOSTÖÖ TÄHTSUS ELLUASTUMISKAVADE KOOSTAMISEL JA RAKENDAMISEL

Ühine planeerimine, asutustevaheline koostöö ja partnerlus on asendushoolduse hea tava alustalaks. Elluastumiskavad peaksid sisaldama **asutuste ja partnerite kindlaksmääratud rolle ja vastutust noore vajaduste ja soovide rahuldamisel tema etapiviisilisel üleminekul täiskasvanuikka.**

Elluastumise planeerimine hõlmab seega teiste asutuste ja osaliste kaardistamist, nendega koostööd (näiteks eluaseme pakkujad, ülikoolid, kutsekoolid, tööandjad jne) ning tagamist, et noored suudavad ka ise nendega suhteid arendada. **Lastekaitsetöötajal on oluline roll kõigi vajalike kontaktide loomisel ning teenusepakkujate ees asendushoolduselt lahkuva noore huvide kaitsmisel.**

Tähtis on, et **suunamine järelhooldusele leiaks aset varakult enne asendushoolduselt lahkumist**, et anda aega ettevalmistusteks ja positiivsete suhete loomiseks.

OSA

9

**ELLUASTUMISKAVA
KOOSTAMINE:
NOORTEGA TÖÖTAVA
SPETSIALISTI
ÜLESANDED**

ELLUASTUMISKAVA KOOSTAMINE: NOORTEGA TÖÖTAVA SPETSIALISTI ÜLESANDED

- Käesolevas osas soovitame elluastumiskava
- planeerimise protsessi eest põhivastutajatel luua
- koos asendushoolduselt lahkuvate noortega
- „ülesannete“ komplekt. Ülesanded on kavandatud
- sellise lähenemisviisiga, et abistada noori ise enda
- elluastumiskava välja töötama ning need ülesanded
- peaksid teid inspireerima ja suunama noorte
- toetamisel kuni järelhoolduseni välja ja aitama teil
- arendada ja näidata, **siirast, hoolivat ja usaldavat suhet**
- **asendushoolduselt lahkuva noorega.**

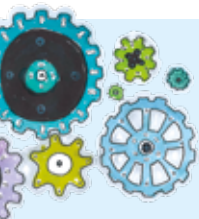
Arvestage palun sellega, et see ülesannete nimekiri ei ole ammendav ja seetõttu ei tohiks seda käsitleda kui lihtsalt „tegemist vajavate asjade“ „kontrollnimekirja“.

1. ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVA NOORE KAASAMINE JA TUNDMAÕPPIMINE

Oluline on hästi tundma õppida seda asendushoolduselt lahkuvat noort, kellega te töötate, ja vaadelda noore asendushoolduse teekonda tema arengu seisukohast tervikuna. Varase lapsepõlve kogemused ja raskused võivad avaldada olulist mõju noore emotsionaalsele ja füsioloogilisele arengule. See tähendab, et **asendushoolduselt lahkumise plaanide väljatöötamist alustades on oluline mõista noore eelnevaid individuaalseid kogemusi, mis võivad mõjutada tema asendushoolduselt lahkumise protsessi** ja võtta neid noorega koos töötades arvesse.

Eriti oluline on kaasata noort sellisel moel, mis laseb tal mõista, et **tema tulevik on väärtuslik ja et temast hoolitakse**.

ÜLESANNE

Kaasake noored sellisel moel, mis laseb neil mõista, et nende tulevik on väärtuslik ja et nendest hoolitakse.

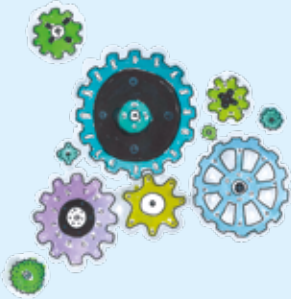
Noorega koos aja veetmine aitab luua usalduslikke suhteid:

- Planeerige regulaarseid kohtumisi, mille vältel püüdke saavutada tasakaal sihipärase toetamise ja planeerimise ning mitteametlike sotsiaalsete tegevuste vahel
- Leppige noorega kokku, kui sageli, kus ja millal te peaksite kohtuma
- Olge kokkulepetes paindlik ja tundlik, kuna noore vajadused ja olukord võivad muutuda

Noorega suhtlemine aitab teil mõista tema lapsepõlvekogemusi - nii positiivseid kogemusi, kui ka kogemusi nagu hooletusse jätmine, tõrjumine ja väärkohtlemine. Lisaks peate olema teadlikud, et selliste kogemuste tagajärjed võivad noortel avalduda erineval moel, näiteks:

- Mahajäämus arengus ja hariduses
- Suutmatus luua kiindumussuhteid
- Pidev ebastabiilsus ja ebaturvalisuse tunne

See võib tähendada, et asendushoolduselt lahkuv noor ei ole võimeline parimal moel kasutama tuge, suunamist ja nõustamist, mida teie ja teie kolleegid talle pakute.

ÜLESANNE

Töötage koos noorega, et mõista tema asendushoolduse kogemust

- Õppige noort tundma ja püüdke aru saada, kuidas ta ise oma kogemusi ja perekondlikku tausta mõtestab.
- Tehke kindlaks, kuidas noor oma asendushoolduse kogemust tajub
- Püüdke aru saada, kas ta tunneb, et ta on võimeline looma teistega kiindumusi ja muid suhteid.
- Missugust hoolt ta on saanud ja kuidas on see ta arengule kaasa aidanud või seda pidurdanud?
- Rääkige noori vahetult kasvatavate isikutega (nt perevanemad/ kasvatajad, kasuvanemad jm).
- Kas te teate, kuidas noor mõtestab seda, miks ta ei saanud kasvada oma sünniperes?
- Tehke kindlaks, mis on noore jaoks puudu – kas tema loos on tühimikke?
- Mõelge, kuidas te saaksite aidata noorel kätte saada informatsiooni, et täita tema loos olevaid tühimikke.
- Tehke kindlaks last kahjustavate kogemuste, perest eraldamise ja muude oluliste kogemuste tagajärjed – uurige ja avastage koos noorega „mis on temaga juhtunud“ ja „mis on selle võimalik mõju tema emotsionaalsele ja psühholoogilisele arengule“. Kuidas on see mõjutanud noore võimekust?
- Tema eluloo mõistmiseks kaaluge eluloo meetodi (Lifestory work¹⁶) kasutamist.

Järgnev tabel näitab tegureid, mida tuleks asendushoolduselt lahkuva noore toetamisel arvestada. Pidage meeles, et need tegurid on omavahel seotud ja neil võib noortele olla kuhjuv mõju.

ÜKS ELU: ÜKS ASENDUSHOOLDUSE TEEKOND

Üleminek asendushooldusele >>

- Väärkohtlemise, hooletusse jätmise ja trauma mõju
- Mahajäämus kiindumussuhetes ja arengus
- Otsuste tegemine
- Pikaajalise asendushoolduse planeerimine
- Ootused last vahetult kasvatavatele isikutele ja teistele spetsialistidele ning nende võimekus
- Ootused noorele

Alates esimesest päevast...

Asendushooldusel viibimine >>

- Stabiilsus ja järjepidevus
- Turvalisuse tunnetamine – „selle nõudmine“
- Hariduslikud kogemused ja püüdlused
- Seotus ja ühtekuuluvus
- Identiteet
- Täiskasvanuikka jõudmise ennetav planeerimine

Üleminek iseseisvasse ellu >>

- Vanus, mil noor edasi liigub
- Järjepidevus
- Tugivõrgustikud
- Järkjärguline ja pikendatud
- Isikukeskne
- Emotsionaalne heaolu
- Järelhooldus
- Kultuur ja praktiline tegevus

Suhtepõhine lähenemine www.celcis.org

Käesolevas osas välja toodud väljakutsed võivad muuta noorte asendushoolduselt lahkumise veelgi keerulisemaks ja raskemaks. Sellepärast on oluline vaadelda laste ja noorte kogemusi enne asendushooldust, asendushoolduse ajal ja pärast seda kui ühte jätkuvat teekonda.

Oluline on **anda noorele informatsiooni, mis aitaks tal paremini mõista oma minevikku**, mõtestades asendushooldusele tulekul teiste isikute (perekond, lastekaitsetöötajad, perevanemad/kasvatajad, kasuvanemad jne) käitumist.

Selleks tuleb teil aidata asendushoolduselt lahkuval noorel **saada juurdepääs informatsioonile**, mis võimaldab tal saada parema ettekujutuse sellest, kuidas asjad minevikus olid. See võib aidata noortel **mõista oma reaktsioone ja käitumist** ning mõelda, mis võiks neil nii praegu kui ka tulevikus aidata toime tulla oma tunnetega, nagu näiteks kaotuse ja tõrjutuse tunne. Arvestama peab sellega, et üldjuhul vajavad noored selle kõigega tegelemisel emotsionaalset tuge.

Noore toetamisel on oluline kaaluda eelnevate kogemuste võimalikku pikaajalist mõju nende elule ja arengule ja neid kogemusi tuleb noorte täiskasvanuikka jõudmise planeerimisel ja ettevalmistamisel täies mahus arvesse võtta.

Selleks, et noored tunneksid end turvaliselt ning oleksid valmis ka iseseisvasse ellu astuma on oluline:

- Luua nende ellu stabiilsus ja ennustatavus
- Pakkuda positiivset hariduskogemust
- Toetada noorte tulevikupüüdlusi ja soove
- Tagada seotus ja ühtekuuluvustunne
- Tagada turvatunne
- Tagada järjepidevad ja püsivad positiivsed suhted kogu asendushooldusel olemise aja jooksul, sh pärast hooldust.

2. INFORMATSIOONI KOGUMINE

Selleks, et planeerida sujuvat asendushoolduselt lahkumise protsessi tuleb noorte vajadusi detailselt hinnata ja kaardistada kogu vajalik informatsioon, mis noort puudutab. See on ühtlasi elluastumiskava alustalaks.

Asendushoolduselt lahkuva noore lastekaitsetöötaja on põhimõtteliselt vastutav kogu vajaliku informatsiooni kogumise eest, mida koos noorega elluastumiskava koostamisel hinnatakse. Samas tuleb **kaasata ka kõiki teisi asjakohaseid isikuid ja asutusi** – vajaduse korral ka pereliikmeid, teisi hooldajaid ja tugiisikuid – kelle kaasamine võib olla vajalik või soovitatav enne ja/või pärast asendushoolduselt lahkumist.

Enne koos noorega lahkumist ettevalmistavat hindamist tuleb üle vaadata olemasolevad juhtumiplaanid, tegevuskavad ja registrid ning kontrollida, milliseid andmeid noore kohta olemas on. See väldib nii asendushoolduselt lahkuva noore kui ka teiste protsessi kaasatud isikute jõupingutuste dubleerimist. **Kehtivad juhtumiplaanid** peaksid sisaldama informatsiooni selle kohta, kuidas noore hinnatud vajadusi praegu rahuldatakse.

Parimal juhul sisaldavad olemasolevad andmed juba noore kohta olulist informatsiooni ja ülevaadet läbiviidud hindamisest ja asendushoolduse planeerimisest. Kui need andmed on kogutud, siis peaksid nad sisaldama alljärgnevat informatsiooni:

Oluline taustainformatsioon: faktilised andmed lapse või noore kohta, kaasa arvatud:

- Perekondlik taust
- Asendushoolduse ajaline järjestus
- Õiguslik staatus
- Informatsioon tervise kohta
- Informatsioon hariduse kohta

Pidage meeles, et noore kohta ei tohi kujundada arvamust selle põhjal, mis tema kohta on kirjutatud!

ÜLESANNE

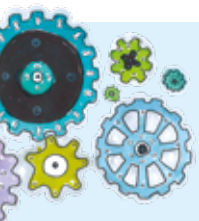
Koguge informatsiooni

- Saage juurdepääs kõikidele noort puudutavatele hinnangutele ja toimikutele.
- Kaaluge selliseid tegureid, nagu haridusandmed ja noore suhtumine haridusse, tema saavutused, mis talle meeldib ja mis mitte.
- Uurige, kas leidub tervisemuresid – nii vaimse kui ka füüsilise tervise osas.
- Asetage noor laiemasse perekondlikku konteksti, et teha kindlaks selle tähtsus (või selle mõne elemendi tähtsus) noore jaoks. Võtke arvesse selle potentsiaalse tugisüsteemi ressursse ja kasvuruumi ning kuidas saaks perekonna panust järelhooldusesse tugevdada.

3. SELGE PILDI LOOMINE ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVA NOORE VAJADUSTE, EESMÄRKIDE JA PÜÜDLUSTE KOHTA PRAEGU JA TULEVIKUS

Mõelge, kui tähtis on, et „asendushoolduselt lahkumine“ ei oleks lihtsalt bürokratlik sündmus ja asendushoolduse planeerimine lihtsalt lahtrite täitmine. On oluline, et lisaks noortele vajaliku toe ja teenuste praktiliste aspektidega tegelemisel mõistetak, et **asendushoolduselt lahkuval noorel peab olema samasugune võimalus omada lootusi, püüdlusi ja tulevikunägemust** nagu kõikidel teistel noortel.

Lastekaitsetöötajana ja last vahetult kasvatava isikuna **on teil ainulaadne võimalus neid lootusi ja püüdlusi toetada. Usaldavate ja hoolivate suhete loomine** noorega võib võtta aega, kuid selle aja investeerimine nooresse aitab neid kaasata tähenduslikumalt nende elluastumiskava koostamisse, nii et see sisaldaks nende lootusi ja tulevikuplaane.

ÜLESANNE

Toetage noorte lootusi ja püüdlusi Seadke eesmärgiks:

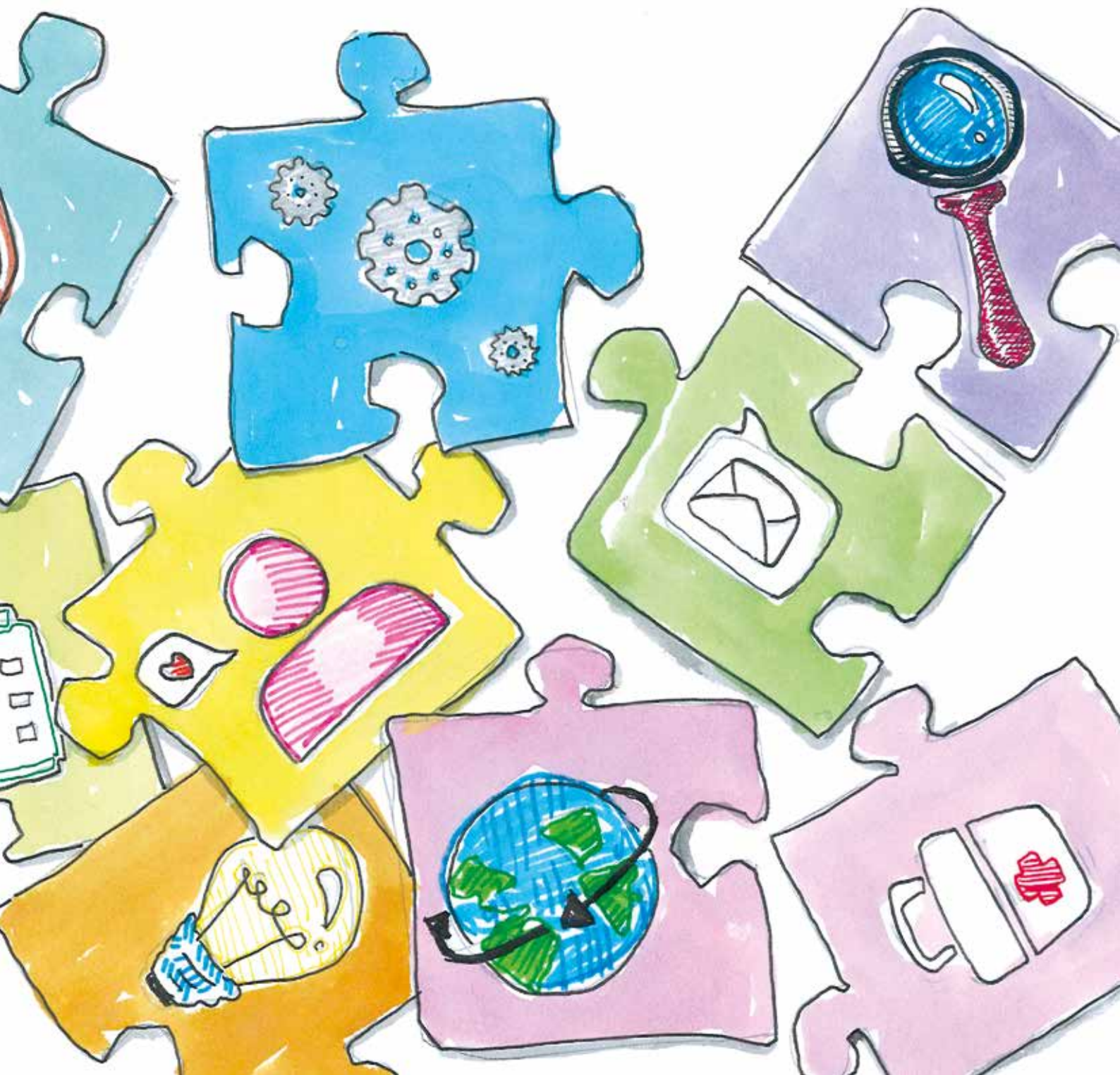
- Keskenduda sellele, mida noor oma tulevikult enim ootab
- Teha kindlaks mured, mida noor võib tunda seoses oma eesmärkide saavutamisega
- Toetage noore lähenemist probleemide lahendamisele ja riskeerimisele konstruktiivselt
- Olge positiivseks eeskujuks – näidake ette sellist käitumist, omadusi ja väärtusi, mida tahate asendushoolduselt lahkuv noores arendada
- Olge noore püüdluste saavutamise raames avatud ja realistlik .

Üks moodus noore täielikuks ja tähenduslikuks kaasamiseks nende lootusi ja tulevikuplaane toetaval viisil on kasutada **isikukeskset planeerimismeetodit**. Selline lähenemine võimaldab paremini asetada asendushoolduselt lahkuv noor tõeliselt oma elluastumiskava keskmesse. See meetod käsitleb asendushoolduselt lahkumise hindamist ja plaani „dünaamilise“ protsessina ning eeldab ehtsat partnerlust noore ja teiste spetsialistide ja asutuste vahel. Tuleviku jaoks kaardi või teekonna koostamine on oskusi nõudev ülesanne, kuid selle saab muuta noore jaoks kaasavamaks ja tähenduslikumaks. Allpool olev pilt on näide selle kohta, milline noore kava/kaart võiks välja näha.

Photo sourced at: <https://inclusive-solutions.com/training/person-centred-planning/>

Asendushoolduselt lahkuval noorel on **õigus saada kogu asjakohast informatsiooni** nende praeguste ja tulevaste valikuvõimaluste kohta, et nad saaksid **teha oma elu ja asendushoolduselt lahkumisel teadlikke valikuid**. Informatsioon peab olema realistlik nii olemasolevate võimaluste ja väljavaadete suhtes kui ka noortele kättesaadava toetuse osas. Seda informatsiooni tuleb edastada noorele temale mõistetaval viisil.

ÜLESANNE

Andke noortele, kellega te koos töötate, informatsiooni asjade kohta, mis on neile tõenäoliselt olulised

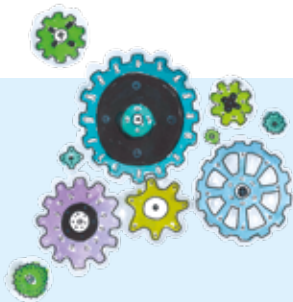
- Tutvustage elluastumiskava koostamist, mis kaasab noori nende tuleviku planeerimisse
- Tehke kindlaks, mis on noortele oluline, seejärel andke neile informatsiooni, mis võib osutada kasulikuks nende tuleviku üle mõtlemisel
- Tutvustage noori teiste asutuste töötajatele, kes saavad neid aidata oma plaanide elluviimisel, näiteks õppejõud, potentsiaalsed tööandjad
- Aidake noortel informatsiooni kätte saada, toetage nende juurdepääsu asjakohasele informatsioonile ja aidake neil mõista nende õigusi ning juurdepääsu toetustele ja teenustele. Arutage oma asutuses või organisatsioonis, kuidas te saaksite muuta planeerimisprotsessi kaasavamaks ja dünaamilisemaks, nii et see oleks ühislooming ja aitaks noortes oma plaani suhtes tekitada suuremat omanikutunnet.

4. ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVA NOORE INDIVIDUAALSETE VAJADUSTE, SOOVIDE JA PÜÜDLUSTE TOETUSMEHCHANISMIDE KINDLAKSTEGEMINE

Osas 8 uurisime valdkondadeäülese koostöö tähtsust. Pidage meeles, et **ühine planeerimine ja asutustevaheline koostöö on asendushoolduse hea tava alustalaks**. Elluastumiskavad peaksid kaasama kõiki, nii asutusi kui ka üksikisikuid, kellele on määratud roll ja vastutus noore vajaduste rahuldamiseks täiskasvanuikka liikumise etapiviisilises protsessis.

Elluastumiskava koostamine tähendab seega nende asutuste ja osaliste kindlakstegemist ja nendega koostööd, kes mängivad noore iseseisvasse ellu astumisel rolli (näiteks eluaseme ja muu majutuse pakkujad, haridusasutused, kohtunikud ja juristid, tervishoiutöötajad, tööandjad jne) ning noorte võimekuse tagamist nendega ise suhteid luua. Lastekaitsetöötajal on oluline roll vajalike kontaktide sõlmimisel ning noore huvide kaitsmisel teenusepakkujate eest.

Osas 6 uurisime asendushoolduselt lahkumise kui jätkuva protsessi tähtsust. On oluline, et suunamine järelhooldusele toimuks varakult enne asendushoolduselt lahkumist, et anda aega ettevalmistusteks ja positiivsete suhete loomiseks.

ÜLESANNE

Täiendage oma teadmisi ja spetsialistide võrgustikke

- Täiendage oma teadmisi asendushoolduselt lahkuvatele noorte õiguste ja neile suunatud toetuste ja tugiteenuste kohta.
- Looge positiivsed töösuhted teiste valdkondade spetsialistidega ja tehke kindlaks, mida iga asutus saab (ja on kohustatud) asendushoolduselt lahkuvale noorele pakkuma.
- Kasutage koostöö oskusi, et teiste spetsialistide panust maksimaalselt kasutada.
- Korraldage oluliste asutustega ühiseid nõupidamisi, et arutada noorte individuaalseid elluastumiskavasid ja üldist töökorraldust.
- Aidake asjakohastel asutustel mõista asendushoolduselt lahkuvate noorte vajadusi ja aidake neil mõista kõikide osapoolte rolli
- Tutvuge asjakohaste seaduste ja poliitikatega.

5. EAKAASLASEST TUGIISIK

Veel üheks asendushoolduselt lahkuvate noorte toetamise võimaluseks nii asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamise kui järelhoolduse ajal on eakaaslasest tugiisiku kasutamine. Eakaaslasest tugiisiku kasutamine tähendab siinkohal **asendushoolduselt lahkuva noore kokku viimist teise sarnaste kogemustega noorega**.

Eakaaslasest tugiisik võib mängida olulist rolli asendushoolduselt lahkuva noore jõustamisel, toetades teda iseseisvasse ellu ülemineku protsessis. Üks eakaaslaste tugiisiku tugevaid külgi on see, et noored saavad kasu tugiisiku asendushoolduselt lahkumise kogemuste jagamisest ja õpivad nendest – nii headest kui ka halbadest kogemustest. Tugiisikud saavad kasutada oma kogemusi asendushoolduselt lahkuva noore suunamiseks positiivsete valikute tegemisele ning nad saavad pakkuda nõu ja abi sellisel moel, mis vastab noore praktilistele, sotsiaalsetele ja emotsionaalsetele vajadustele.

Eakaaslastest tugiisikud saavad:

- **Pakkuda oma aega ja tähelepanu**
- **Olla usaldusväärseks eeskujuks**
- **Jagada kogemusi**
- **Kuulata**
- **Aidata eesmärke seada**
- **Julgustada planeerimisel**
- **Abistada probleemide lahendamisel**
- **Toetada kogukonda integreerumist**
- **Tutvustada uusi sotsiaalseid võrgustikke**

Eakaaslasest tugiisikud:

- **Ei langeta otsuseid noorte eest, keda nad juhendavad, kuid nad võivad pakkuda välja valikuvõimalusi ja aidata noorel läbi mõelda tema tegevuste tagajärjed.**
- **Ei asenda teisi spetsialiste ega teenuseid.**

OMAVAHELINE SOBITUMINE JA LASTEKAITSETÖÖTAJATE POOLNE TOETUS

Asendushoolduselt lahkuvatel noortel on erinevad ootused ja vajadused ning eakaaslastest tugiisikutel on erinevad teadmised ja kogemused. Oluline on, et tugiisikud oleksid usaldusväärsed ja teeksid seda, mida nad on lubanud teha.

Lastekaitsetöötajad peavad hindama noore ja tugiisiku **omavahelist sobivust**, nii et nende isiksused, huvid ja kogemused sobiksid hästi kokku. Erilist tähelepanu tuleb pöörata, et tugiisikud oleksid usaldusväärsed, käituksid turvaliselt ning oleksid võimelised pakkuma jätkuvat toetust.

Tähtis on ka arutada, mida noor oma tugiisikult ootab ja mida tulevane tugiisik on võimeline ja valmis pakkuma. **Selgeks tuleb teha nii rollid kui leppida kokku piirid.**

Lastekaitsetöötaja roll on:

- Selgitada noorele, mida tugiisik teha saab
- Aidata noorel kindlaks teha ootused tugiisikule
- Selgitada välja võimalik tugiisik
- Kontrollida tugiisiku tausta ja sobivust
- Valmistada tugiisikut tema rolliks ette
- Soodustada eakaaslasest tugiisiku rolli ja kohustuste kokkuleppimist
- Pakkuda eakaaslasest tugiisikule jätkuvat tuge
- Jälgida eakaaslase tugiisiku kokkuleppe täitmist

On võimalik, et eakaaslase tugiisiku suhted **tekivad loomulikult teel noore enda sotsiaalvõrgustikus või perekonnas** ja sellised suhted tunduvad tõenäoliselt vähem kunstlikud. Eakaaslastest tugiisikuid võib leida noore koolist, naabruskonnast, spordi-, noortekeskustest. Teise võimalusena võib tugiisikuid spetsiaalselt värvata eakaaslaste tugiisikuprogrammidesse, tehes kohalikus kogukonnas reklaami.

Oluline ülesanne on hinnata põhjusi, miks eakaaslasest tugiisik soovib seda rolli täita ja vastutustundlikult peaks välja selgitama võimalike tugiisikute motivatsioon ja taust. Samas ei tohiks rakendada liiga rangeid ja põhjalikke valikuprotseduure, mis võiksid potentsiaalselt häid tugiisikuid meemale peletada.

Väljakutsed eakaaslaste tugiisikutega võib tekkida mõningaid väljakutseid.

Väljakutsed võivad seisneda järgnevas:

- Asendushoolduselt lahkuva noore ootuste ja nõudmistega toimetulek
- Noore ja tugiisiku vahel piiride säilitamine
- Hetked, mil noore käitumisega on raske toime tulla
- Noore pettumus ja ängistus, kui tugiisik ei täida kokkulepitut.

Uuringud näitavad, et eakaaslastest tugiisikud saavad teisi juhendades ka ise kasu. Näiteks võib neile meeldida inimeste aitamine ja nägemine, kuidas teised asendushoolduselt lahkuvad saavutavad edu. Eakaaslaste juhendamine võib anda tugiisikutele endile võimaluse oma asendushoolduselt lahkumise kogemus uuesti läbi vaadata.

TUGIISIKU KOGEMUSE NÄIDE

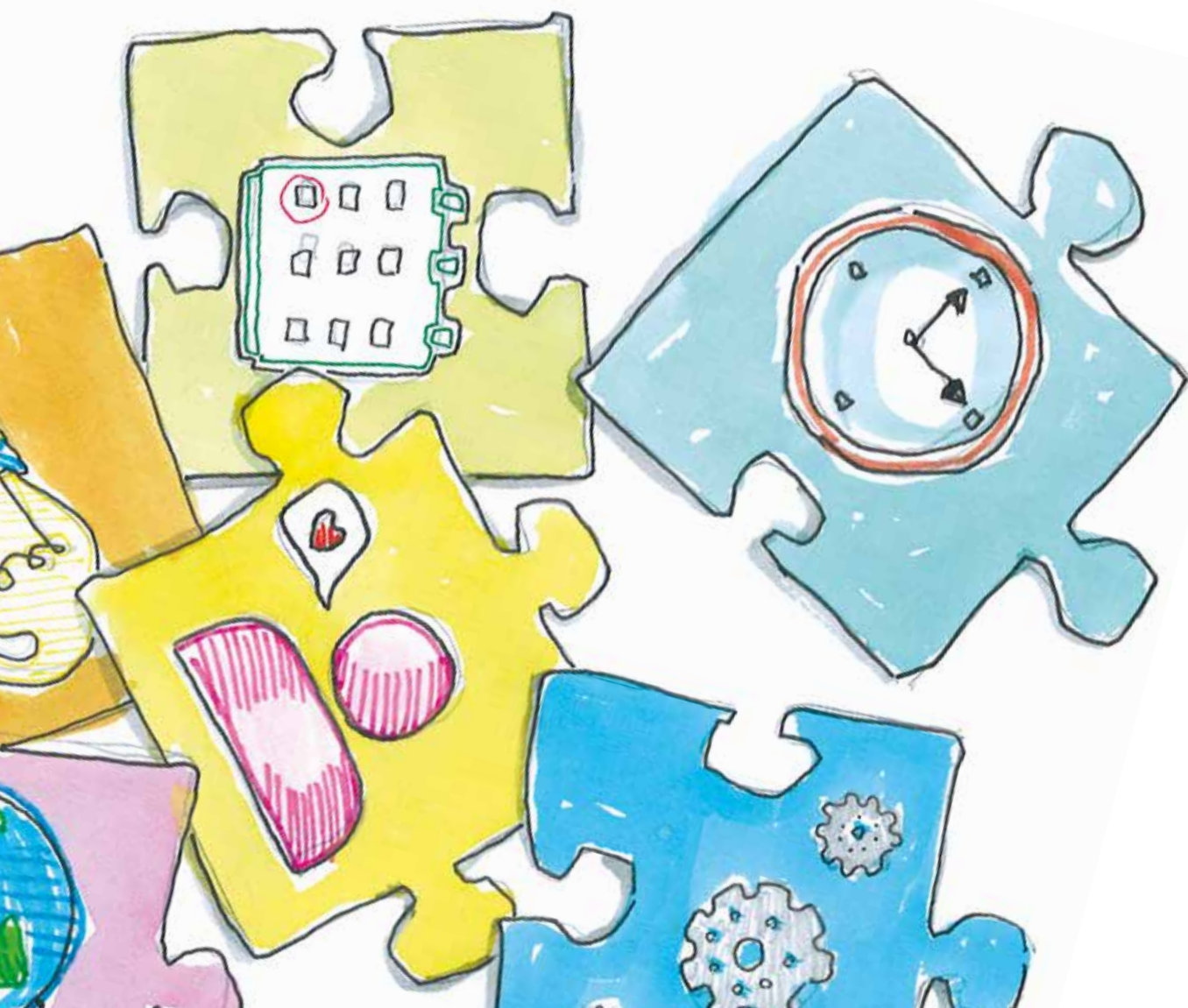
Alljärgneva informatsiooni andsid SOS Lastekülade poolt toetatava Itaalia noorte ekspertide grupi liikmed. Nad kirjutasid:

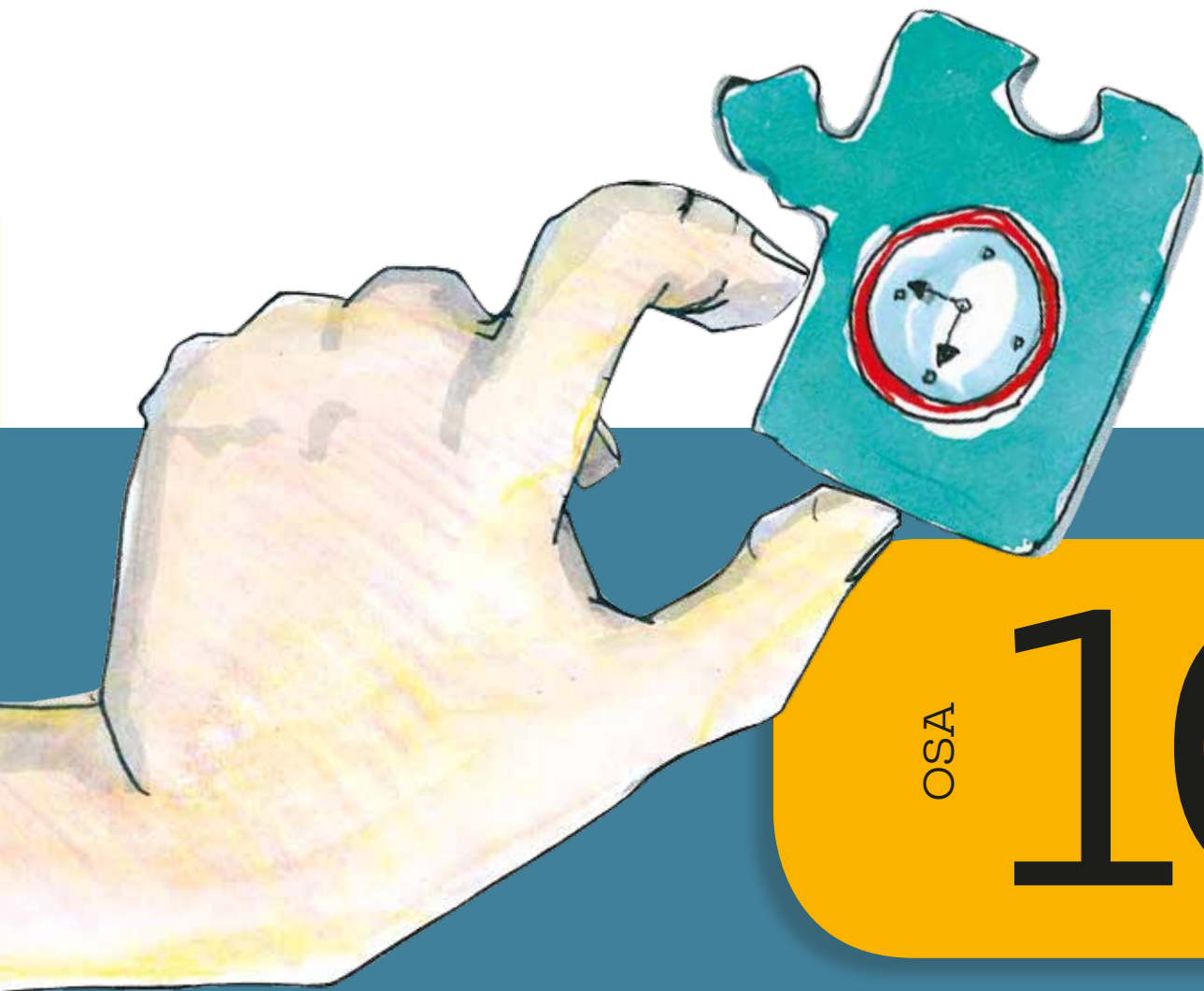
1. Meid aitasid palju „teerajajate“ rollis olnud asendushoolduselt lahkunud noored, kes mõistsid, et vajame asendushoolduselt üleminekul abi ja toetust ning kes said meie emotsionaalsetest ja praktilistest vajadustest aru paremini kui keegi teine. Seetõttu oli meil tugiisikute näol võimalik õppida nende kogemustest ja saada kasu positiivsest eeskujust. Üks noorte ekspertide grupi liige rääkis, kuidas ta leidis oma kutsumuse, saavutas koolis edu ja lõpetas ülikooli. Tänu ühele teisele noorele, kes samuti kasvas asendushooldusel ja teisi noori toetas „Suur tänu sulle, kuna nüüd ma tean, et kui sina sellega hakkama said, siis saan mina ka.“ Seda silmas pidades soovitab noorte ekspertide grupp, et asendushoolduse pakkujad ning teised spetsialistid peaksid looma asendushooldusel olevatele ja lahkuvatele noortele rohkem võimalusi üksteisega kohtumiseks. See võimaldaks asendushoolduselt lahkumise kogemusega noortel pakkuda sama kogemusega eakaaslastele tuge ja mõistmist, samal ajal ühendades see tugi last vahetult kasvatavate isikute poolt pakutavaga.
2. Üks noorte ekspertide grupi liige rääkis, et temal oli kasu suhete säilitamisest oma kasvatajaga. Pärast asendushoolduse lõppemist arenesid need suhted eakaaslasest tugiisiku suhte sarnaseks, kuna nad toetavad üksteist vastastikku.
3. Eakaaslaste tugi on ülioluline, et noortel oleks võimalik tundma õppida sarnaste kogemuste ja perekondliku taustaga inimesi, võrrelda ja jagada kogemusi ja toimetulekustrateegiaid. Noored väidavad, et sel moel tunnevad nad, et ei ole ükski ja et üheskoos suudavad nad leida palju rohkem lahendusi.

Tegevuspunkt:

Kas teie või teie organisatsioon julgustab ja toetab endisi asendushooldusel olijaid, et nad aitaksid teisi noori, kes asendushoolduselt lahkuvad? Kui te teete seda, siis kui hästi see teie arvates toimib ning kas te tahaksite teha mingeid muudatusi? Kui te seda veel ei tee, siis mida te saaksite teha selle mõtte elluviimiseks?

OSA

10

ELLUASTUMISKAVA KOOSTAMINE:

ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVATE NOORTE TÄIELIKU
JA TÄHENDUSLIKU OSALUSE TÄHTSUS NENDE TULEVIKU
KINDLAKSMÄÄRAMISEL

ELLUASTUMISKAVA KOOSTAMINE: ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUVATE NOORTE TÄIELIKU JA TÄHENDUSLIKU OSALUSE TÄHTSUS NENDE TULEVIKU KINDLAKSMÄÄRAMISEL

**‘See ei sõltu
minust, see sõltub
nendest. Kõik sõltub
juhtkonnast ja
kasvatajatest.’**

VÄLJAVÕTE ANALÜÜSI TULEMUSTEST

Täielik ja tähenduslik osalus enda elu puudutavate otsuste tegemisel on tähtis kõikide jaoks – kaasa arvatud asendushoolduselt lahkuvate noorte jaoks! Asendushoolduselt lahkuvad noored tahavad võimalust, et väljendada oma seisukohti, mõjutada otsuste tegemist ja kaardistada, kuidas nad ise tahavad oma elus muutusi saavutada. Teadlike otsuste langetamiseks tahavad noored teada oma õigusi, toetusvõimalusi ja kõiki muid valikuvõimalusi. Asendushoolduselt lahkuvad noored tunnevad sageli, et nad ei saa täielikult otsuste tegemise protsessis osaleda ning et lastekaitsetöötajate otsustel on eesõigus.

Noore aktiivne osalus on hea praktika üheks keskseks aluspõhimõtteks (vt II põhimõte osas 4 eespool). Peamiselt tähendab see noore jõustamist, et ta langetaks otsuseid ja võtaks oma elu üle ise kontrolli. Selle saavutamiseks peavad noored olema hindamise ja planeerimise protsessi keskmes ja koos asjakohase toega täielikult kaasatud oma tuleviku planeerimise kõikidesse etappidesse.

Noored tahavad olla kaasatud otsustesse, mis puudutavad nende eest hoolitsemist ning teenuste kättesaadavust. Kuigi paljud noored tunnevad end kaasatuna, arvavad mõned, et neil ei ole asendushoolduselt lahkumisel võimalust valikuid teha või tunnevad, et nad ei ole tegelikult hindamise ja elluastumiskava koostamise protsessi kaasatud. Te peaksite kaaluma, kui hästi teie ja teie asutus/ toetab noorte tähenduslikku osalust nende asendushooldusplaanide koostamisel ja tuleviku planeerimisel. Te peaksite kaaluma ka seda, kuidas noored saavad mõjutada ja kaasa rääkida teenuste parandamisse, arendamisse ja osutamisse.

Noorte osalus peaks olema asendushoolduselt lahkumist puudutava seadusandluse keskmes. Me peame muutma protsessid tähenduslikuks ja lihtsaks. Peame järgima noorte plaane ja toetama neid, kui nad eksivad, peame kaitsma nende huvisid ja võitlema neile paremate võimaluste tagamise eest. Peame nõudma kolleegidelt, et nad tagaksid noortele vajalikud teenused, peame murdma stereotüüpe ja me **peame noortesse uskuma**. (McGhee et al., 2014, S. 6).

Tähendusliku osaluse tagajärjel saavutatud **jõustamine ning eneseväärikuse suurenemine** võivad oluliselt kaasa aidata veel ühe asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamise ja täiskasvanuikka jõudmise jaoks tähtsa teguri tugevdamisele - vastupidavuse arendamisele (vt osa 7).

Tegevuspunkt:

Palun vaadake lisa 4, kust võite leida lisainformatsiooni mõnede osalusmudelite kohta.

OSALUSE HEA TAVA NÄITAJAD

On mõned näitajad, mis aitavad teil elluastumiskava koostamise protsessis asendushoolduselt lahkuva noore osaluse määra hinnata:

- Noor on kaasatud tema igapäevast hooldust puudutavate otsuste tegemisse
- Enne nõupidamisi on eraldatud aeg, et noort ette valmistada ja harjutada, mida ta soovib öelda
- Noor osaleb aktiivselt enda vajaduste hindamisel ja planeerimisel
- Noorele pakutakse tugiisikut, kes toetaks tema osalust ja kaasatust ning suurendaks tema enesekindlust

ÜLESANNE

Otsuste tegemisel andke noorele tema vanusele ja võimetele vastav vastutus :

- Pidage meeles, et asendushoolduse kogemusega noored ei käitu ega tegutse alati eakohaselt. Traumaatiliste kogemuste mõju nende arengule võib sageli mõjutada ka nende sotsiaalset toimetulekut ja käitumist
- Noored langetavad ebasobivaid otsuseid ja teevad vigu – peaksite noori toetama, et nad näeksid seda kui õppimise võimalust ning julgustama noori oma kogemuste üle järele mõtlema, neist õppima ja nende mõjul arenema.

Tegevuspunkt:

Jagage oma mõtteid kolleegidega, et uurida ja kokku leppida oma asutuse lähenemisviisi tähendusliku osaluse saavutamiseks.

OSA

11

ELLUASTUMISKAVA SISU

ELLUASTUMISKAVA SISU

- Käesolev osa kirjeldab elluastumiskava tähtsaimaid
- valdkondi.

1. ELLUASTUMISKAVA KOOSTAMISE TÄHTSUS

Enne elluastumiskava koostamise tähtsamate teemade juurde liikumist **tuletame meelde mõningaid käesolevas Juhises eelnevalt käsitletud elluastumiskava koostamise protsessi põhilisi aspekte.**

Pidage meeles, et tähelepanu tuleb pöörata järgnevale:

- Asendushoolduselt lahkuva noore tundma õppimine
- Seisukohtade kogumine ja individuaalsete asjaolude, vajaduste, eesmärkide ja püüdluste välja selgitamine
- Planeerimine
- Ülevaatamine

Elluastumiskava koostamise protsessis tuleks kaaluda:

- Elluastumiskava koostamine ja rakendamine on **protsess**, kuhu on kaasatud asendushoolduselt lahkuv noor, lastekaitsetöötaja, last vahetult kasvatav isik või isikud ja kindlaksmääratud tugiisik ning kui vajalik ja kohaldatav, siis teised spetsialistid, pereliikmed.
- Asendushoolduselt lahkuval noorel peavad olema samasugused lootused, **püüdlused ja tulevikunägemus** nagu kõikidel teistel noortel. Last vahetult kasvatavad isikud ja lastekaitsetöötajad peaksid keskenduma positiivsete eesmärkide saavutamise toetamisele ja realistlike võimaluste leidmisele, kuidas noor eesmärke saavutada saaks.

Elluastumiskava peaks tuginema hindamisele, mis teeb kindlaks noore olukorra, vajadused, eesmärgid ja püüdlused protsessi abil, mis vastab järgnevatele nõuetele:

- Elluastumiskava hindamise ja planeerimise protsess viiakse läbi noorele sobival moel ja **temale sobivas tempos**.
- Noore **olukord, vajadused, eesmärgid ja püüdlused** on käsitletud terviklikust vaatepunktist lähtudes – kõik aspektid on olulised ja üksteisega seotud.

- Tähtsaimate „teemade“ ja valdkondade hindamine viiakse läbi **vastavalt noore individuaalsetele vajadustele** (lisainformatsioon „teemade“ kohta tuleb antud osas).
- Hindamise kohta koostatakse **kirjalik dokument**, mida jagatakse ka noorega.

Elluastumiskava peaks tagama selle, et ükski noor ei lahku asendushoolduselt ettevalmistuseta ja ilma iseseisva täiskasvanu jaoks vajalike praktiliste ja sotsiaalsete oskusteta. Elluastumiskava teeb kindlaks, planeerib ja jälgib **kogu vajalikku toetust, kaasa arvatud tegevused, teenused, nõustamine ja ressursid** nii noore asendushoolduselt lahkumiseks ettevalmistamise, ülemineku perioodi kui ka järelhoolduse ajal.

Tegevuspunkt:

- Vaadake tulevikku – mõelge noore isiklike eesmärkide ja sammude üle, kuidas noor võiks eesmärkide saavutamiseni jõuda
- Aidake noorel teha tuleviku kohta teadlikke otsuseid tagades talle juurdepääs vajalikule informatsioonile
- Otsustage koos noorega, millistele valdkondadele tuleks keskenduda
- Kaaluge erinevaid isikuid, kes võiksid elluastumiskava erinevates osades abiks olla, näiteks usaldusväärne õpetaja või karjäärinõustaja võib aidata „Õppimise ja töö“ alal, eluaseme nõustaja võib aidata „Kus ma elama hakkan“ küsimuses, last vahetult kasvatav isik võib aidata „Tulevikulootuste“ osas.
- Aidake noort **täiskasvanueluks** ettevalmistamisel ja toimetulekuoskuste omandamisel sellises tempos, mis sobib tema vanusega, iseloomomadustega ja arengustaadiumiga.

On väga ebatõenäoline, et kõik kulgeks täpselt plaani järgi ja kindlasti tuleks noorega arutada, et vajaduse korral saab ja tuleb **eesmärke ja ajakava kohandada**.

Ehkki praktiliste oskuste omandamine on väga tähtis, on noore **jätkuv emotsionaalne ja sotsiaalne toetamine asendushooldusel ja järelhooldusel sageli kõige olulisem**. Täpselt samuti nagu enda laste puhul peaksid last vahetult kasvatavad isikud ja teised spetsialistid tagama selle, et noor astub iseseisvasse ellu toetavate suhete võrgustikega, mis on eduka täiskasvanuelu aluseks.

Tegevuspunkt:

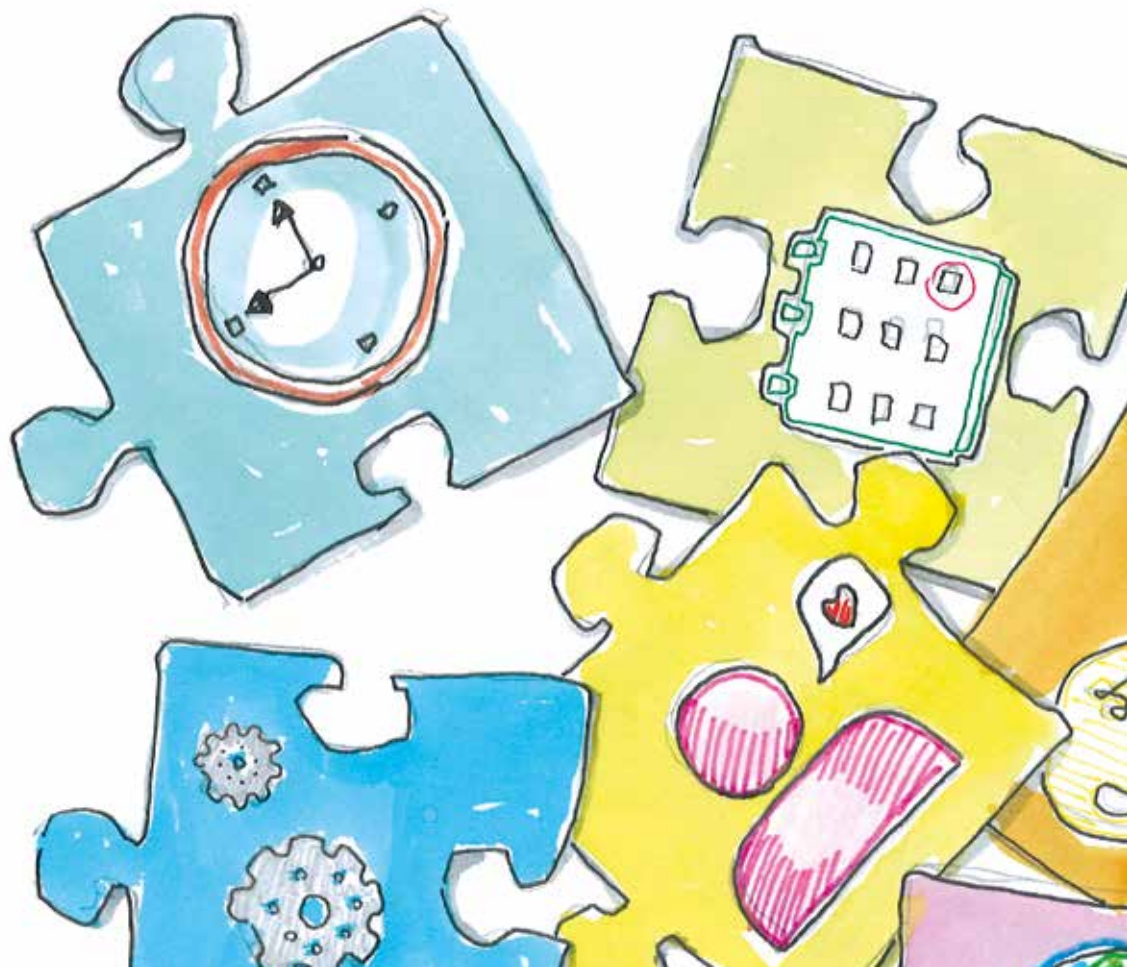
- Mõelge last vahetult kasvatavate isikute või pereliikmete rolli üle.
- Kaaluge, kas ja kuidas noor soovib kaasata teisi inimesi enda toetamisse ja abistamisse – kes mängib nende elus tähtsat osa?
- Mõelge, kellega on noortel positiivsed ja toetavad suhted ning kes on juba tema ellu kaasatud.
- Otsige noore sotsiaalses võrgustikus võimalikke lünki.
- Võtke arvesse noore sotsiaalses ja emotsionaalses toetamises võimalikke lisavajadusi.

Pidage meeles, et noorega töötamine ja usalduslike suhete loomine võib olla aeganõudev protsess. See aja investeerimine võib aga aidata noort enda tuleviku planeerimisse tähenduslikumalt kaasata. **Lastekaitsetöötajad, tugiisikud ja last vahetult kasvatavad isikud peaksid püüdma:**

- Kasutada paindlikku ja hoolivat lähenemist – olla aus, ehe, usaldusväärne.
- Kõigepealt kaasama noort isiklikul tasandil – kas noor tunneb teid piisavalt hästi, et selle tööga algust teha?
- Olla positiivseks eeskujuks – sellise käitumise, omaduste ja väärtuste kandjaks, mida soovite noores arendada.
- Hoida noor planeerimise ja tegevuste keskmes ning muuta see nende jaoks tähenduslikuks osalusprotsessiks.
- Tagada, et noor tunneks end väärtuslikuna – keskenduge sellele, mida ta kõige enam oma tulevikult ootab ja andke talle teada, et tema tulevik on oluline.
- Teha kindlaks mured, mida noor võib oma eesmärkide saavutamisel tunda.
- Julgustada noort, et ta oleks hindamise ja planeerimise protsessi kaasomanikuks.
- Kuulata ära, mida noorel on öelda – kas te olete tõeliselt kuulanud noore seisukohti?
- Kaaluda erilise toetuse vajadust seoses puude, tervisliku seisundi, keeleprobleemidega jne.
- Saada aru, kas noor vajab oma vaadete väljendamisel suuremat tuge.

Ülaltoodud suuniseid silmas pidades **tuletagem veel kord meelde, et kirjalik elluastumiskava peaks kaaluma ja sisaldama järgnevat:**

- Noore hinnatud olukord, vajadused, eesmärgid ja püüdlused.
- Kõige asjakohasema toe kindlaksmääramine, kaasa arvatud tegevused, teenused, nõustamine ja ressursid, mis on vajalikud nende asjaolude, vajaduste, eesmärkide ja püüdluste rahuldamiseks.
- Millal ja kuidas tuleb teenuseid pakkuda, kaasa arvatud toetuse/teenuse alguskuupäev.
- Toetuste ja teenuste pakkumise/kaasaaitamise eest vastutavate inimeste nimed.
- Kuidas elluastumiskavas kindlaksmääratud eesmärgi ja tegevusi regulaarselt jälgitakse ja üle vaadatakse, kuidas ja kelle poolt tehakse vajalikke muudatusi.

2. ELLUASTUMISKAVA OLULISEMAD TEEMAD

‘See oli šokk, sest oled harjunud, et peaaegu kõik sinu eest ära tehakse, nad tegid sulle süüa, pesid su riided, pesid su põrandad... ja nüüd pean ma oma kodus seda kõike ise tegema ja nad oleksid pidanud meid selleks palju rohkem ette valmistama.’

‘On olemas lapsi, kes saavad alati oma vanematelt nõu küsida. Meil neid ei ole. Me peame iseseisvalt hakkama saama.’

VÄLJAVÕTE ANALÜÜSI TULEMUSTEST

Noored usuvad, et iseseisvaks eluks on tähtis olla ettevalmistatud ja valmis. Nad tahavad:

- Omandada enne asendushoolduselt lahkumist kõik vajalikud praktilised oskused, nagu näiteks söögitegemine, koristamine, pesupesemine jne.
- Osata raha kasutada, arveid maksta, pangaarvet avada, rahalisi toetusi taotleda jne.
- Saada nõuandeid ja juurdepääsu eluasemele, mis on turvaline, kvaliteetne ja taskukohane
- Saada elukoht sellises kohas, mis sobitub nende elu teiste valdkondadega, näiteks töökoha, õppekoha ja/või sõprade ja pere läheduses.
- Tunda erinevaid võimalusi hariduse ja/või kutse omandamiseks ja taotleda abi nende võimaluste kasutamiseks.
- Osata oma tervise eest hoolitseda ja teada, kuidas vajaduse korral tervishoiuteenuseid kasutada.
- Juhendamist tööle asumise ettevalmistamisel ja töökoha leidmisel, nii et nad saavutaksid rahalise turvalisuse ja saaksid olla kasulikud ühiskonnaliikmed.

Oleme juba märkinud, et elluastumiskavade koostamine tähendab noortega tihedat koostööd, et kaaluda mitmesuguseid neile olulisi valdkondi. Järgnevate teemade arutamine koos noorega aitab luua raamistiku tagamaks, et **üldises hindamise ja planeerimise protsessis oleksid kaetud kõik noore elu asjakohased valdkonnad**, mis on olulised asendushoolduselt lahkumisel ja järelhoolduses.

Nendeks teemadeks on:

- A. Tervis ja heaolu**
- B. Isiklik areng**
- C. Perefond ja sõbrad**
- D. Õppimine ja töö**
- E. Kus ma tahaksin elada**
- F. Praktilised oskused**
- G. Raha**
- H. Õigused ja juriidilised küsimused**

Pidage meeles, et elluastumiskava koostamine sisaldab ka **teiste asutuste ja isikute kaardistamist ja nendega koostööd**, kel on selles protsessis oma osa, näiteks eluaseme, hariduse ja tervishoiuteenuse pakkujad, tööandjad ja juriidilise valdkonna esindajad. Teie roll on aidata neid kontakte luua ja kaitsta noore huve.

Ülejäänud osa selles peatükist keskendub põhilistele teemadele, mida tuleks elluastumiskavas käsitleda.

A. TERVIS JA HEAOLU

Tervis ja heaolu ei tähenda ainult noore füüsilisi vajadusi, vaid tähtis on ka nende emotsionaalne tervis ja heaolu. Sotsiaalne isolatsioon, üksindus ja lahendamata lapsepõlvetrauma on tegurid, mis võivad mõjutada emotsionaalset heaolu ja vaimset tervist.

Noor peaks saama jätkata tervishoiualaste teenuste kasutamist tema jaoks väga stressirohkel ajal. Tugipersonal peaks tegema koostööd laste ja täiskasvanute tervise spetsialistidega, et pärast asendushoolduselt lahkumist noore juurdepääs teenustele ei halveneks.

Lastekaitsetöötaja üheks rolliks on saada põhjalik ülevaade noore füüsilise ja vaimse tervise alastest vajadustest. See tähendab ka noore julgustamist ja toetamist positiivsete eakaaslaste tugivõrgustike ja sõpruskondade loomisel.

Asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamise ja järelhoolduse toetamise sammud:

	Kõik elluastumiskavad peavad arvesse võtma noore hinnatud tervisevajadusi ja seda, kuidas neid vajadusi rahuldada. Arutage noorega, kas tal on tervisemuresid praegu või hirme tuleviku suhtes.
	Kindlustage, et noor on registreeritud perearsti ja hambaarsti juures ning on enesekindel ja võimeline vajaduse korral sinna minema.
	Kui noorel on ilmnenud tervisealaseid probleeme, siis kes vastutab nendega tegelemise eest?
	Kas noor on võimeline minema vajadusel nõustamisele, kasutama tugiisiku teenust või teisi teenuseid, mis on mõeldud emotsionaalse heaolu edendamiseks?
	Kas noorel on lihtne juurdepääs teenustele, kaasa arvatud juurdepääs vaimse tervise teenustele?
	Kas enesevigastamise ja enesetapu ohu korral on spetsialistide tugi, hindamine ja nõustamine kättesaadav? Kuidas noor neid teenuseid kätte saab?
	Kas on olemas uimastite kuritarvitamise alaseid teenuseid, mis vastavad noorte individuaalsele olukorrale ja seisundile? Kuidas noor neid teenuseid vajadusel kätte saab?
	Kas on olemas seksuaaltervise kliinikud, kaasaarvatud erakorraline vastuvõtt? Kuidas noor neid teenuseid kätte saab?
	Andke informatsiooni tervisliku eluviisi, toitumise ja liikumise kohta ning julgustage noort tervislikke harjumusi omaks võtma.

B. ISIKLIK ARENG

Mõistet „isiklik areng“ kasutatakse noore huvide, arvamuste, käitumise, suhtumiste, eluviisi ja väärtuste kirjeldamiseks. Noore valitud elutee arendamine on üks vahend isikliku identiteeditunde loomiseks.

Noorega koostöös tehtavad sammud asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel ja järelhoolduse teostamisel:

- ✓ Aidake noorel arendada suhtlemisoskust, enesehinnangut, käitumise piiride seadmist ja otsustamisoskusi: tehke seda julgustamise, nõustamise, võimaluste loomise ja positiivseks eeskujuks olemise abil.
- ✓ Aidake noorel leida ja arendada oskusi, andeid või hobisid ning toetage tema juurdepääsu kultuurile, kunstile ja teistele vabaaja veetmise võimalustele, toetudes tema tugevustele ja huvidele.
- ✓ Tutvustage noorele uusi võimalusi ja kogemusi, mis arendavad sotsiaalseid oskusi ja enesekindlust, kaasa arvatud rühmategevused nagu matkamine/telkimine.
- ✓ Jagage oma muljeid raamatute, filmide, spordi ja muusika kohta, et äratada noores sellekohast huvi.
- ✓ Kindlustage, et noorel on olemas piisavad vahendid ja võimalused sõprade ja eakaaslastega kohtumiseks ning positiivsete sotsiaalsete võrgustike loomiseks.
- ✓ Tegutsege selle nimel, et vähendada sotsiaalset tõrjutust ja isolatsiooni, mis mõjutavad vaimset ja füüsilist tervist ning emotsionaalset heaolu, aidates igal võimalusel leida tasuta/soodsaid vabaaja veetmise võimalusi, ühistransporti jne.

C. PEREKOND JA SÕBRAD

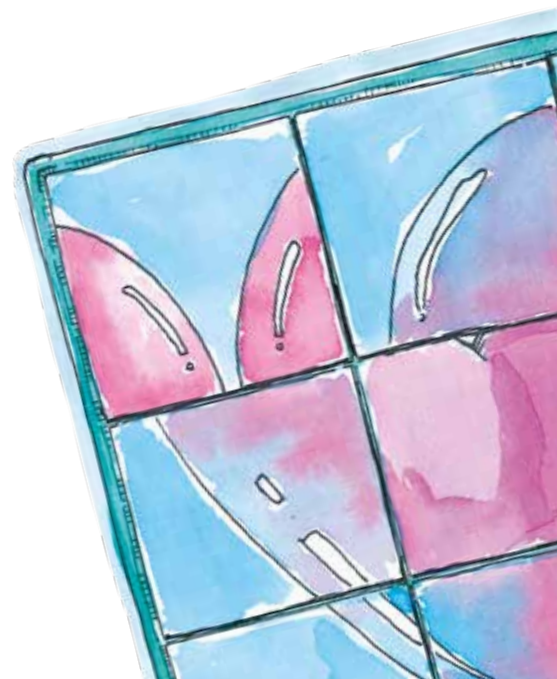
Paljude asendushoolduselt lahkuvate noorte jaoks on **positiivsed peresuhted ja eakaaslaste võrgustikud oluliseks teguriks**. Noored pöörduvad sageli pärast asendushoolduselt lahkumist tagasi perekonna koju, isegi lühikeseks ajaks ja mitmesugustel põhjustel. Seda tehes võivad nad siiski kokku puutuda lahendamata probleemidega, mis võivad ohustada nende asendushooldusel olemise ja lahkumise kogemust.

Noortel võib olla sageli idealiseeritud pilt oma sünniperekonnast, neil võivad olla vastuolulised arvamused ja ootused. Loomulik soov seotuse ja ühtekuuluvuse järele ning jätkuvad identiteediotsingud võivad panna noored koju tagasi pöörduma olenemata asendushooldusele sattumise asjaoludest.

Siiski võivad lahendamata traumad, hooletusse jätmine, parandamata suhted või oma asendushooldusele sattumise põhjuste puudulik mõistmine viia ebareaalsete ootuste tekkimiseni, juhul kui seda olukorda asjakohaselt ei käsitleta. See võib omakorda tekitada konflikte ja tõrjumist.

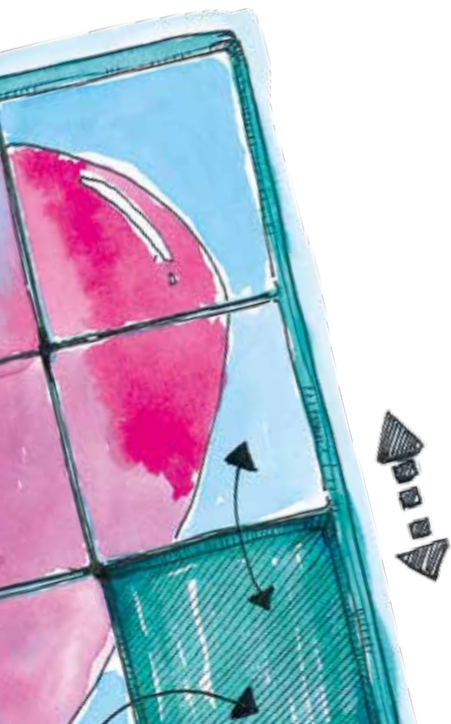
Oluline on tagada noortele täielik toetus vanemate ja pereliikmete suhete mõtestamiseks ja asjakohaseks juhtimiseks.

Järelilikult tuleb noori võimalikult palju toetada, et tegeleda ja lahendada nende perekonnaga seotud seni lahendamata küsimusi nii asendushoolduse ajal kui ka lahkumise järgselt. Samal ajal on oluline, et perekond oleks valmis asendushoolduselt lahkuva noore tagasitulekuks – eriti juhul, kui äraolek on olnud suhteliselt pikk, kontaktid on olnud juhuslikud ja/või suhted on pingelised.

Koos noorega tehtavad sammud asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel ja järelhoolduse toetamisel:

- ✓ Pakkuge emotsionaalset tuge, kaasa arvatud minevikuprobleemide ja konfliktidega tegelemine. Aidake suhete, sotsiaalsete võrgustike ja sõprussidemete loomisel.
- ✓ Aidake noorel luua positiivne identiteet, aidates tal mõtestada perekondlikke suhteid, toetades teda positiivsete sõprussidemete, suhete ja sotsiaalsete võrgustike loomisel. Aidake tal mõista oma tausta ja kultuuri.
- ✓ Toetage noore kontakte oma sünniperekonnaga, juhul kui seda on ohutu teha, see on tema parimates huvides ja kui ta soovib seda – olge vahendajaks ning aidake noorel peresuhteid mõtestada ja mõista.
- ✓ Looge võimalusi eakaaslaste poolt toetuse saamiseks – see võib näiteks olla eelnevalt asendushoolduselt lahkunud noorte võrgustik.
- ✓ Looge toetavaid võimalusi noore osalemiseks erinevates sotsiaalsetes olukordades, et arendada tema suhtlemisoskust ja enesekindlust. Näiteks julgustage ja toetage noort, et ta osaleks spordi, kunsti ja vabaaja üritustel koos teiste noortega.

D. ÕPPIMINE JA TÖÖ

Asendushoolduselt lahkuva noore aitamine tulevikuvõimaluste kujundamisel ja selle saavutamiseks realistliku plaani koostamine on noorte jaoks oluliseks motiveerivaks teguriks. **Sobiva töökoha leidmine, kutse- või ülikoolis käimine võib soodustada ka identiteedi, vastupidavuse ja enesehinnangu arengut.** Tööturu- ja haridusvõimaluste uurimine koos noortega ning noorte suunamine teadliku valiku tegemiseks annab olulise panuse positiivsesse kogemusse asendushoolduselt lahkumisel.

Sammud, mida koos noorega asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel ja järelhooldusel astuda:

	Looge sidemed kohaliku kutseharidusasutusega või ülikooliga ja aidake luua asendushoolduselt lahkuvate noorte jaoks abisaamise võimalusi.
	Tagage noorele võimalus kasutada lisaabi, näiteks juhul kui ta ei ole kooli lõpetanud või tal on raskusi kirjutamise või lugemisega.
	Motiveerige ja julgustage noort jätkama oma haridusteed või väljaõpet ning aidake tal leida kõige sobivamaid ja realselt kättesaadavaid haridus- ja väljaõppevõimalusi.
	Aidake noorel kasutada haridusvõimalusi, näiteks aidates teda sisseastumisavalduste ja stipendiumitaotluste esitamisel.
	Arendage tugivõrgustikke ja sidemeid kohalike tööandjatega, kes võiksid pakkuda asendushoolduselt lahkuvatele noortele praktika ja karjääri võimalusi.
	Motiveerige ja julgustage asendushoolduselt lahkuva noore tööotsinguid, kui ta seda soovib ja aidake leida kõige sobivamad võimalused.
	Pakkuge noorele lisatoetust tööle saamiseks, näiteks abi kandideerimisavalduste täitmisel ja töövestluse alaste oskuste arendamisel.

E. KUS MA TAHAKSIN ELADA

Turvaline ja stabiilne eluase on noore asendushoolduselt lahkumisel oluline tegur. Lihtsalt elukoha olemasolust ei piisa - samuti nagu kõik teised, peavad asendushoolduselt lahkuvad noored tundma end oma elukohas turvaliselt ja vabalt. Turvaline ja püsiv eluase on oluliseks teguriks ka noore tööhõive säilitamisel või edasiõppimise jätkamisel.

Sammud, mida koos noorega asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel ja järelhooldusel astuda:

✓	Kindlustage, et noore eluaseme vajadused oleksid parimate kättesaadavate ressursside abil kaetud ning et ta osaleks oma eluaseme valimisel – kus see asub, kellega koos ta elama hakkab, kas tal on oma tuba jne.
✓	Veenduge, et eluase oleks turvaline, ohutu ja sobivalt sisustatud. Kas asukoht on noorele sobiv koolis või tööl käimiseks?
✓	Kas noor saab endale lubada üüri ja kommunaalkulude tasumist? Veenduge, et ta teaks, kuidas ja kust vaadata arvesti näituseid, maksta üüri, tasuda arveid jne.
✓	Varustage noor oskustega, kuidas koostada isiklikku eelarvet ja vältida võlgu.
✓	Rääkige asendushoolduse asutuse juhtkonnaga/last vahetult kasvatavate isikutega läbi, kuidas noor võiks soovi/vajaduse korral nende juurde tagasi pöörduda, näiteks sööma, ööbima või üritusel/tähistamisel osaleda. See aitab noorel säilitada kuuluvus- ja identiteeditunnet ning saada üle isolatsiooni- ja üksindustundest. Suhete säilitamine kuulub asendushoolduselt lahkumise hea tava hulka ja suhete säilitamine on noore jaoks teda kasvatanud isikutega ülioluline.

F. PRAKTILISED OSKUSED

Kaua aega asendushooldusel viibinud lapsed ja noored – eriti asutuses elanud noored, kuid mitte ainult nemad – jäävad sageli ilma praktiliste oskuste omandamisest, mis on asendushoolduselt lahkumisel ja iseseisva elu alustamisel olulised. **Ükski noor ei tohiks asendushoolduselt lahkuda ilma oskuste ja toeta, mis on vajalikud iseseisvalt toimetulevaks täiskasvanuks saamisel.** Samuti nagu enda laste puhul peaksid last kasvatavad isikud ja teised last ümbritsevad isikud tagama selle, et noored lahkuvad asendushoolduselt vajalike praktiliste oskustega. Asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel tuleb seega neid oskusi arendada. Kindlustage, et noorel oleks võimalus arendada neid oskusi toetavas keskkonnas, aga samuti ka võimalus neid praktiseerida.

Sammud, mida koos noorega asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel ja järelhooldusel astuda:

Varustage noor kõigi igapäevaseks eluks vajalike oskuste, sh majapidamisoskustega enne asendushoolduselt lahkumist. Pakkuge noorele jätkuvalt tuge nende ja teiste toimetulekuoskuste alal pärast tema hoolduselt lahkumist. Näiteks:

- Sisseostude tegemine
- Tervislik toitumine ja toiduvalmistamine
- Koristamine
- Lihtsad parandustööd
- Pesupesemine

G. RAHA

Vaesus, halb majanduslik olukord ja rahalised raskused on paljude asendushoolduselt lahkuvate noorte jaoks oluliseks ohuteguriks. Erinevalt paljudest eakaaslastest puudub neil tavaliselt turvavõrgustik ja perekonna jätkuv tugi.

Sammud, mida koos noorega asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamisel ja järelhooldusel astuda:

- ✓ Tehke kindlaks, milliseid toetusi või sotsiaalabi on võimalik saada ning aidake noorel seda vajadusel taodelda.
- ✓ Veenduge, et noor saaks kätte kogu sissetuleku asjakohastest allikatest ja kõik rahalised toetused, millele noorel õigus on.
- ✓ Aidake noorel omandada eelarve koostamise oskusi ja häid rahalisi harjumusi. Aidake noorel enne asendushoolduselt lahkumist mõista elukallidust, toidu, riiete, kommunaali, üüri, kohaliku transpordi kulusid jne.
- ✓ Aidake noorel avada pangaarvet ja registreerida end kõikides vajalikes finantssüsteemides.
- ✓ Kui noor soovib kohta kutse- või ülikoolis, siis aidake tal seda taodelda ning veenduge, et ta saaks kõik vajalikud stipendiumid ja abirahad enne õpingute alustamist.
- ✓ Kindlustage, et noorel oleks piisavalt vahendeid oma huvialade ja hobidega tegelemiseks ning moega kaasas käimiseks. See aitab tal luua tervet identiteeti ja vähendab häbistamist ning sotsiaalset isolatsiooni.

H. ÕIGUSED JA JURIIDILISED KÜSIMUSED

Veenduge, et noor oleks täielikult teadlik oma seaduslikest õigustest ja muudest teda puudutavatest juriidilistest küsimustest, nii üldises mõttes kui ka konkreetselt tema asendushoolduses kogemusest tulenevatest küsimustest.

Sammud, mida koos noorega asendhoolduselt lahkumise ettevalmistamisel ja järelhooldusel astuda:

- Veenduge, et noorel oleksid olemas sünnitunnistus ja teised olulised dokumendid.
- Toetage noort passi ja/või ID-kaardi taotlemisel.
- Kindlustage, et noor oleks end registreerinud asjakohastes asutustes tervishoiuteenuste, sotsiaalabi jm saamiseks.
- Kui noorel on tegemist kohtuga, siis tagage talle juriidiline abi.

Tegevuspunkt:

Veenduge, et noorel oleks olemas oma elluastumiskava näidis, et anda talle kindlust ja tuge selles osas, kuidas tema tulevasi vajadusi rahuldatakse ja kuidas teda erinevates eluvaldkondades toetatakse ja kes teda selles abistab.

I. ELLUASTUMISKAVADE REGULAARNE ÜLEVAATAMINE

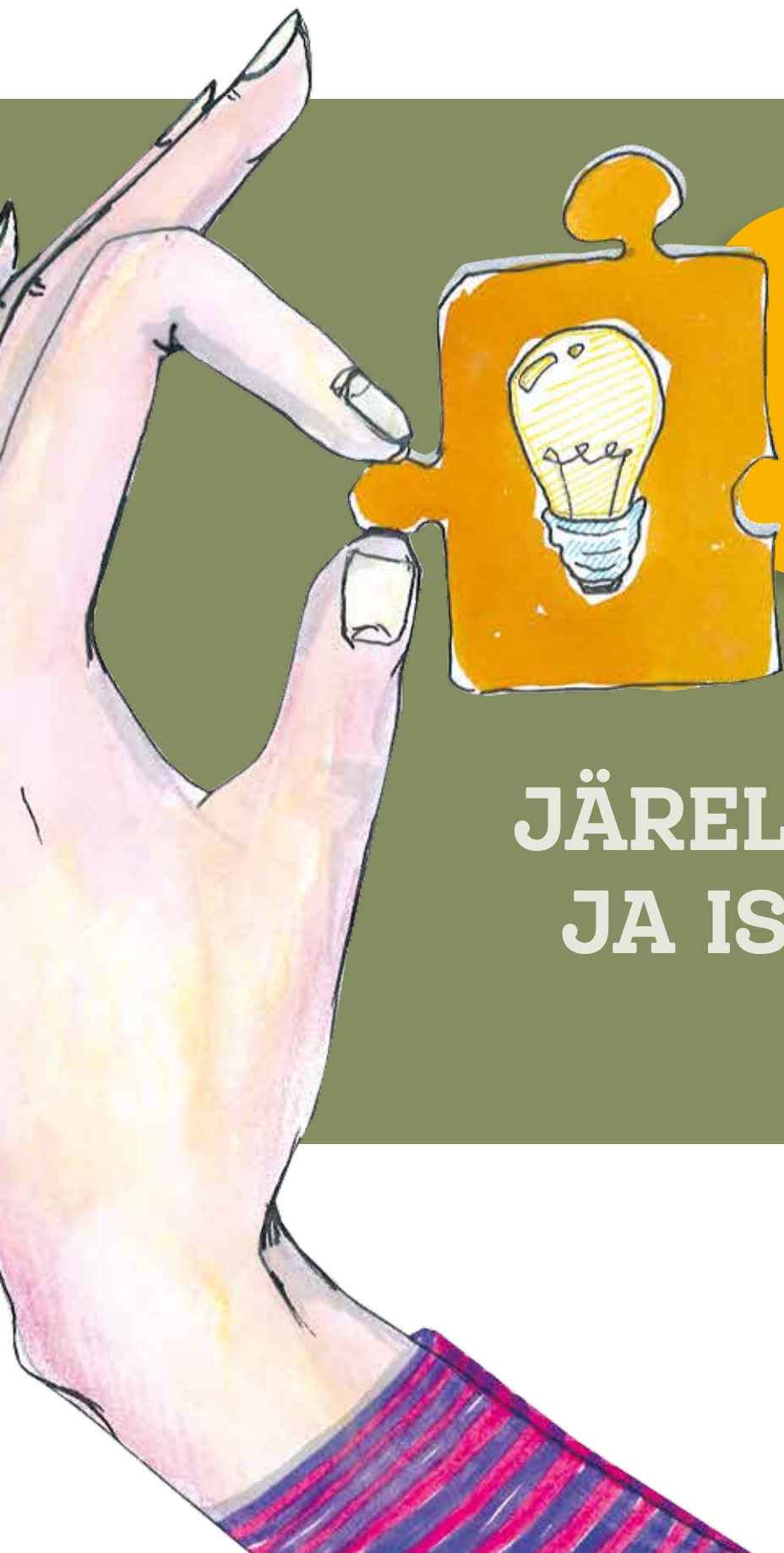
Noorega üheskoos koostatud elluastumiskava ei ole kivisse raiutud. **Noore olukorras võib toimuda – ja arvatavasti toimubki – palju muutusi** (näiteks tervislik seisund, isiklik areng, haridus/töökoht jm). Esialsed eesmärgid võivad mitmesugustel põhjustel jääda saavutamata ning prioriteetid võivad aja jooksul muutuda.

Lastekaitsetöötaja peaks seetõttu noorega konsulteerides **elluastumiskava regulaarselt üle vaatama**, add after lastekaitsetöötaja: ja teised lapsega töötavad inimesed, näiteks perevanem, et tagada selle jätkuv vastavus reaalsusele ja teha vajalikke muudatusi. See tähendab loomulikult sideme pidamist asjakohaste asutuste ja isikutega, nagu näiteks last vahetult kasvatavad isikud ja teised spetsialistid, et teavitada neid nende kohustuste võimalikust muutumisest ja rollidest, mida nad selle tulemusel peaksid täitma.

Vajaduse korral võib elluastumiskava üle vaadata ka väljaspool „regulaarset“ ajakava, kas noore enda, lastekaitsetöötaja, tugiisiku või teiste asjasse puutuvate isikute ettepanekul.

OSA

12

JÄRELHOOLDUS JA ISESEISVUS

JÄRELHOOLDUS JA ISESEISVUS

‘Kõik reageerivad erinevalt; kõik loovad ise oma iseseisvuse.’

‘Eelkõige tuleks iseseisvuse saavutamist vaadata kui protsessi, kus sa vaatad, kuidas asjad lähevad. Ja kas see inimene on valmis. Ning juhul kui ta ei ole valmis, siis peaks vähemalt keegi tema kõrval olema, nii et ta lihtsalt automaatselt ei komistaks ega kukuks.’

- **Käesolevas *Juhises* rõhutame me vajadust toetada**
- **asendushoolduselt lahkuvaid noori ka pärast**
- **asendushoolduselt lahkumist ja tagada, et neil oleks**
- **täisikka jõudmisel võimalik saada jätkuvat tuge.**
- **Järelhoolduse kättesaadavus on sama oluline kui**
- **asendushoolduselt lahkumise hea ettevalmistamine ja**
- **elluastumiskava koostamine.**

Spetsialistide ja noortega ühiselt koostatud elluastumiskava peaks noori asendushoolduselt lahkumisel ja iseseisvasse ellu astumisel toetama. Käesolev osa toob välja mõned spetsiifilised teemad, mida tuleks noore asendushoolduselt lahkumise järgse perioodi puhul arvestada.

1. ISESEISVAKS SAAMINE

Oluline on mõista mõiste „iseseisvus“ sisu. Kõigi meie jaoks tähendab igapäevane iseseisev elu teatavat „**vastastikust** sõltuvust“ mitmesugustest:

- Inimestevahelistest suhetest
- Sotsiaalsest toetusest
- Sotsiaalsetest võrgustikest

Enamik meist tunnevad end iseseisvana ja vastutavana oma elu puudutavate otsuste tegemise eest. Samas loodame mitmesugustes olukordades elukaaslaste, vanemate, laste, kolleegide ja sõprade nõule ja toele. Asendushooldusel elanud noortel võivad sellised tugivõrgustikud puududa. Noorte asendushoolduselt lahkumise toetamisel ja nende iseseisvaks eluks ettevalmistamisel tuleb pöörata erilist tähelepanu noore ümber positiivsete suhete ja tööalaste ning sotsiaalsete võrgustike loomisele.

2. JÄTKUVAD SUHTED

‘18-aastane on liiga noor ise hakkama saamiseks... ärge jätke meid üksi! 18 eluaastat on liiga vähe asendushoolduselt lahkumiseks, me peaksime saama oodata, kuni kool on lõpetatud ja oleme leidnud töö ja saavutanud mõningase stabiilsuse. Me vajame oma kasvatajate abi elukoha ja töö leidmisel ja nad peaksid meile õpetama raha kasutamist, me ei saa sellega ise hakkama. Me soovime, et kasvatajad, kes juba noort tunnevad, peaksid pärast asendushoolduselt lahkumist noorega sidet – nõustaksid teda – pakkudes praktilist tuge (kuidas arveid maksta, kuidas pangaarvet avada) ja emotsionaalset tuge: küsida nõu, lihtsalt juttu ajada...Me soovime ka, et meie lastekaitsetöötajad jälgiksid meid, kuni oleme saavutanud täieliku iseseisvuse, see tähendab kauem, kui 18-aastaseks saamiseni, kuni me olem lõpetanud kooli või väljaõppe. Üksi olla on liiga raske.’²⁰

Asendushoolduselt lahkuvad noored on sageli öelnud, et tunnevad end hüljatuna. Seega tuleb selle vältimiseks midagi ette võtta. Paljud asendushoolduselt lahkuvad noored soovivad säilitada sidemeid ja suhteid kellegagi, kes suunaks, toetaks ja abistaks neid ka pärast asendushoolduselt lahkumist. Siinkohal võib **ülioluliseks osutada suhete jätkumine lastekaitsetöötajaga**. Pange tähele, et tuleb luua ka meetmed hädaolukordadeks ning lastekaitsetöötaja asendamiseks ajal, mil ta ei ole kättesaadav.

Ülioluline on pakkuda jätkuvat tuge ja nõu hoolival moel ja noorele tuleb ainult kasuks, kui suhted lastekaitsetöötajaga **on positiivsed ja konstruktiivsed**.

Kogemused on ka näidanud, et mõned noored teevad kohe algusest peale selgeks, et nad ei soovi neile asendushooldust pakkunud asutuse või isikutega pärast asendushoolduselt lahkumist suhelda. Loomulikult on noortel õigus seda teha, kuid arvestada tuleb ka sellega, et nad võivad ka ümber mõelda, kui iseseisvusest on juba reaalsus saanud, või kui tekivad probleemid ja noor vajab abi. Seetõttu on lastekaitsetöötajatel oluline tagada, et noored oleksid teadlikud sellest, et **nad võivad abi otsida igal ajal**, isegi aastaid hiljem, ja et abiküsimine on teretulnud.

Mõned andmed näitavad, et lastekaitsetöötajate ja teiste järelhoolduse spetsialistide poolne tugi mõne kuu jooksul pärast noore iseseisvumist vaibub. Tuleb rõhutada, et asendushoolduselt lahkuvad noored, täpselt samamoodi nagu kodunt lahkujad, vajavad tõenäoliselt mitmesugust tuge palju kauem ning neil on õigus seda saada. Mõistlik oleks jätkata noore toetamist kuni 25-aastaseks saamiseni, ehkki see sõltub noore vajadustest. Eestis on noorel võimalik saada järelhooldust kuni 25. eluaastani kuni ta õpib. Kui noor ei õpi, võib KOV noorele järelhooldust pakkuda kuni ta saab 21 aastaseks. Tugiisiku teenust saab noor kasutada ka siis, kui ta ei õpi.

Kontakt mõne endise asendushoolduselt lahkuva noorega, kes **tegutseb tugiisikuna**, võib aidata leevendada isolatsiooni ja üksindust ning pakkuda ka juurdepääsu tugivõrgustikule (vt osa 9 lisainformatsiooni saamiseks eakaaslastest tugiisikute kohta).

3. JÄRELHOOLDUSE JA TOE JÄTKUV KÄTTESAADAVUS

Et aidata asendushoolduselt lahkuvatel noortel elus hakkama saada on oluline, et järelhooldus ja tugi oleksid kättesaadavad. **Rõhutada tuleb noorte ja nende vajaduste ning murede individuaalsust.** Küpsuse saavutamine ei kulge mööda siledat otseteed ja psühho-emotsionaalse ning praktilise arengu valdkonnad võivad vajada uuesti läbivaatamist pikema ajaperioodi jooksul pärast asendushoolduselt lahkumist.

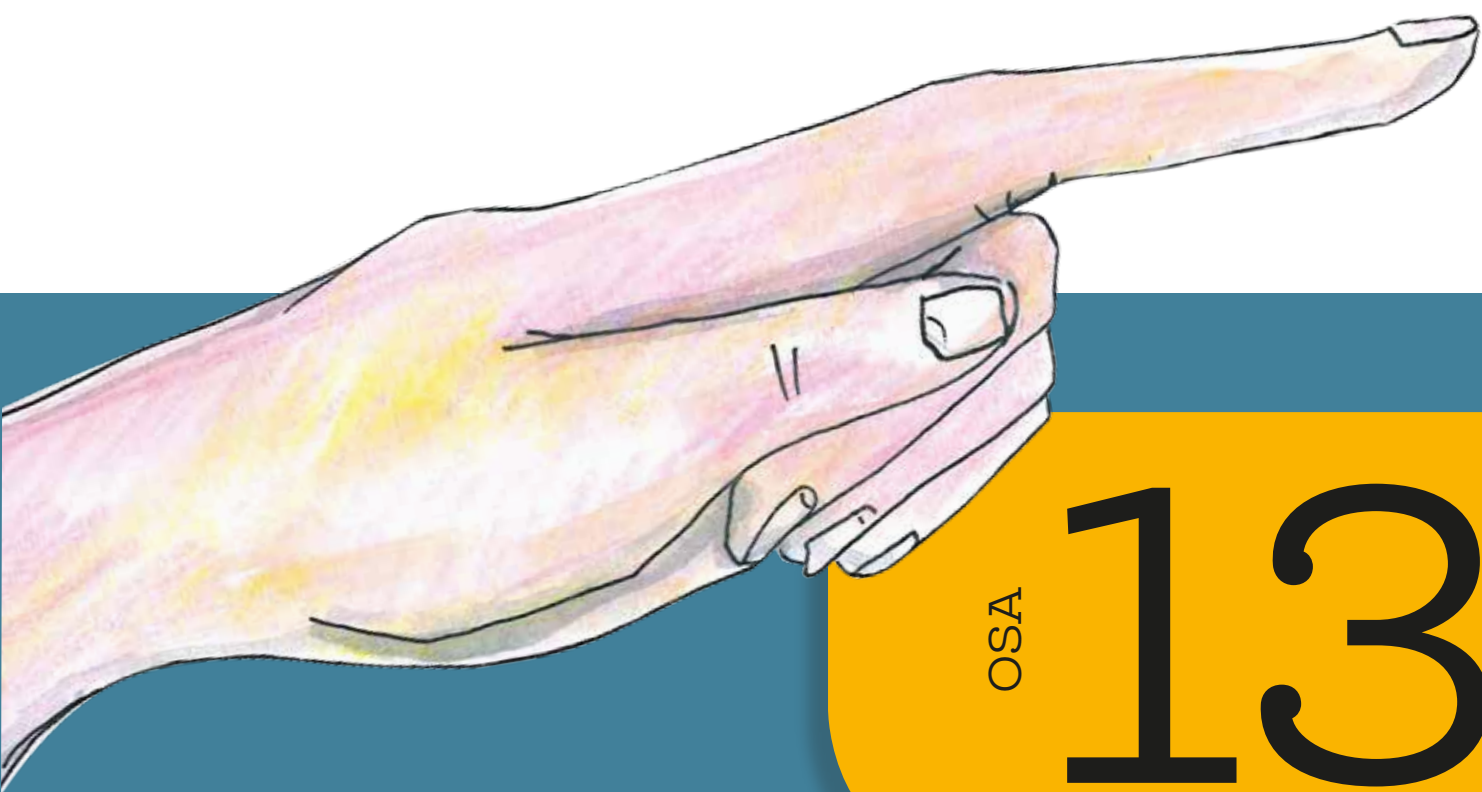
Koostöö teiste oluliste isikute ja organsatsioonidega aitab tagada noortele toetuse nii materiaalse kui praktiliste vajaduste lahendamisel. Noored muretsevad näiteks sageli kodutuks jäämise ja rahalise turvalisuse pärast. Sellistel muredel on tõenäoliselt negatiivne mõju mitte ainult praktilisele tegevusele, vaid ka psühho-emotsionaalsele heaolule. Järelhoolduse pakkumine peab tagama, et noorel oleks jätkuvalt piisav sissetulek oma põhivajaduste rahuldamiseks, kaasa arvatud eluase, toit, transport ja riietus. Oluline on tugevdada ja tunnustada noore tegevust ja autonoomiat nende küsimustega tegelemisel.

Tegevuspunkt:

Kas asendushoolduselt lahkuva noore materiaalne kindlustatus on piisav? Kui ei ole, siis milliseid muudatusi on vaja ja kuidas saaksite neid muudatusi toetada?

Lõpuks on oluline meeles pidada, et järelhoolduse edukust mõjutab suures osas see, kui hästi on läbi viidud noore iseseisvaks eluks ettevalmistamine, kaasa arvatud praktiliste oskuste omandamine. On igati põhjust **regulaarselt üle vaadata, kui suures ulatuses on ettevalmistus osutunud edukaks,** eriti võttes arvesse muutuvaid vajadusi ja asjaolusid.

OSA

13

MUUDATUSTE ALGATAMINE

MUUDATUSTE ALGATAMINE

- Käesoleva *Juhise* aluseks olnud analüüs (vt osa 3) näitas erinevate riikide lõikes asendushoolduselt lahkumise protsessis muudatuste tegemise vajadusi. Vajalikud muudatused tähendavad järgneva tugevdamist:
- Muudatuste elluviimiseks tuleks arendada:
 1. seaduseid ja poliitikaid
 2. andmete kogumist
 3. teenuste pakkumist ja ressursse
 4. tööjõu võimekust
 5. järelevalvet ja hindamist
 6. positiivsete hoiakute edendamist

Peamised sidusrühmad, kaasa arvatud asendushooldusel olevad lapsed ja noored, asendushoolduselt lahkunud noored, perevanemad ja kasvatajad, spetsialistid ja pereliikmed võivad kõik olla muudatuste eestvedajateks. Üheskoos või individuaalselt töötades peaksid nad olema valmis tegema selgitustööd asutustes või organisatsioonides, mis saavad kas otseselt või kaudselt noorte olukorda parandada.

Tegevuspunkt:

Millisel määral on teie arvates lastekaitsetöötajad või last vahetult kasvatavad isikud teadlikud oma kohustustest asendushoolduselt lahkuvate noorte suhtes? Kas on valdkondi, kus nad tunnevad end ebamugavalt või ebapiisavalt informeerituna? Kui see on nii, siis millised valdkonnad need on ja kuidas neid saaks käsitleda?

Selle peatüki ülejäänud osas anname ülevaate muudatusvajadustest lastekaitse-süsteemides ja teenustes, mida analüüs välja tõi ning lisame mõne näite võimaliku muudatuse algatamise kohta.

1. SELGITUSTÖÖ SEADUSTE JA POLIITIKATE MUUTMISEKS

Kõik analüüsis osalenud riigid tahavad tagada õigustepõhist asendushoolduselt lahkumist kõikidele asendushoolduselt lahkuvatele noortele ning vajaliku toe ja teenuste võrdse kättesaadavuse sellisel moel, mis vastab täielikult noore individuaalsetele vajadustele, soovidele ja olukorrale. Selleks tuleb muuta seadusandlust ja poliitikat nii, et need toetaksid asendushoolduselt lahkumise protsessis positiivseid muutusi, kaasa arvatud ressursside suurendamise vajadus. See võib mõnes riigis näiteks tähendada asendushoolduselt lahkumise vanuse seaduslikku tõstmist ja ajaperioodi pikendamist, mille jooksul on noorele individuaalne tugi kättesaadav. Kõigi vajalike teenuste ja toetuste kohustusliku kättesaadavuse suurendamine ning võimekasse ja heade teadmistega valdkondadeülesesse tööjõudu investeerimine tuleks teha seadusandliku ja poliitika kujundamise protsessi abil kohustuslikuks.

VÄLJAVÕTE
ANALÜÜSI
TULEMUSTEST

Asjakohane õiguslik raamistik on oluline, kuna see annab laste kaitsmise, asendushoolduse ja asendushoolduselt lahkumise eest vastutavatele spetsialistidele vajalikud volitusõigused, fookuse ja nõuanded. Asendushoolduselt lahkuvate noorte toetamise eest vastutavad spetsialistid peaksid tooma välja ka need seaduste, määruste ja poliitikate punktid, mis praegu hästi ei tööta ja mida oleks vaja muuta.

2. ANDMETE KOGUMINE

VÄLJAVÕTE ANALÜÜSI TULEMUSTEST

Analüüsist saadud andmed näitavad, et nii kohalikud kui üleriigilised riigiasutused ei kogu ega analüüsi regulaarselt asendushooldusel olevate laste ja noorte, asendushoolduselt lahkuvate noorte ja asendushoolduselt lahkumise protsessi kohta saadud andmeid. Seda peaks tegema eelkõige selleks, et võimaldada ametiasutustel ja teistel organisatsioonidel täpsemalt planeerida ja kasutada rahalisi- ning inimressursse ja tagada võimalikult kvaliteetne asendushoolduselt lahkumise protsess, seda järjepidevalt jälgida ning hinnata eesmäärke ja nende saavutamist.

Seaduste ja poliitikate väljatöötamiseks vajavad nii kohalikud kui üleriigilised riigiasutused täpset informatsiooni. Selleks on oluline kohalike ja riiklike süsteemide olemasolu, mis aitavad süstemaatiliselt kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid andmeid koguda. Andmeid on ülioluline kogeda asendushooldusel olevate laste ja asendushoolduselt lahkuvate noorte elukvaliteedi parandamiseks, mõõtes nii konkreetsete laste olukorda ja edusamme kui ka lastekaitse ja asendushoolduse süsteemi kui terviku toimimist. Samuti võivad andmed aidata kaasa finants-, inim- ja teiste ressursside tõhusamale kasutamisele. Peamise sidusrühmana saavad asendushoolduselt lahkuvad noored ja neid toetavad inimesed mängida olulist rolli nende andmete kaardistamisel, kogumisel ja analüüsimisel.

3. TEENUSTE JA RESSURSSIDE TAGAMISE KOHUSTUS

VÄLJAVÕTE ANALÜÜSI TULEMUSTEST

Asendushoolduselt lahkuvad noored ja spetsialistid toovad välja, et asendushoolduselt lahkumise protsess peaks kulgema ühtemoodi, olenemata riigisisest asukohast. See tähendab, et planeerimine ja tugi on järjepidev ning toetatakse ettevalmistuse, ülemineku ja järelhoolduse kõiki etappe. Samuti tähendab see teenuste ja ressursside võrdset kättesaadavust, sh haridus, eluase, tööhõive ja muu.

Asendushoolduselt lahkuvate noorte jaoks on oluline mitmesuguste universaalsete ja suunatud tugiteenuste kättesaadavus. Andes riigi ja kohaliku tasandi poliitikakujundajatele täpset informatsiooni puudujääkide ja probleemide kohta ning muutuste nimel selgitustöö tegemine võib oluliselt kaasa aidata, et tagada parema kvaliteediga teenustele õiglasem juurdepääs. Samuti aitab see kaasa asendushoolduselt lahkuvate noorte jaoks teiste vajalike rahaliste ja muude ressursside paremale kättesaadavusele.

4. TÖÖJÕU VÕIMEKUSE TÕSTMINE

Analüüsi tulemused näitavad, et on vaja investeerida kõikide lastega tegelevate spetsialistide ja last vahetult kasvatavate isikute oskuste, teadmiste ja võimekuse säilitamisesse ja tõstmisesse, et see võimaldaks neil paremini täies ulatuses asendushoolduselt lahkuvaid noori toetada. Leitakse, et valdkonna töötajate oskused ja võimekus peaks lisaks praktiliste kohustuste täitmisele sisaldama ka head suhtlemisoskust ning võimet luua ja säilitada asendushoolduselt lahkuvate noortega usaldavaid ja hoolivaid suhteid.

VÄLJAVÕTE ANALÜÜSI TULEMUSTEST

Noorte asendushoolduselt lahkumise kogemust mõjutab tugevalt nende inimeste võimekus, kes vastutavad selle protsessi jooksul noorte toetamise eest. Need ei ole ainult last vahetult kasvatavad isikud ja lastekaitsetöötaja, vaid ka kõik teised spetsialistid, kes peaksid asendushoolduselt lahkumise edukusele kaasa aitama. **Seetõttu on oluline, et asendushoolduselt lahkuvate noortega tegelevad spetsialistid omaksid kõiki vajalikke oskusi ning teadmisi ning et spetsialistide arendamine oleks prioriteediks.**

Käesoleva juhendi aluseks olev analüüs näitab, et asendushoolduselt lahkuvad noored saavad ja peavad mängima aktiivset rolli nende oskuste, teadmiste ja võimete kaardistamisel, mis noorte arvates on lastekaitsetöötajate ja teiste spetsialistide juures olulised. Praktikutel on samuti oma osa koolitusel osalejate informeerimisel, milliseid oskusi ja teadmisi nad vajavad.

5. SÜSTEMAATILINE JÄRELEVALVE JA HINDAMINE

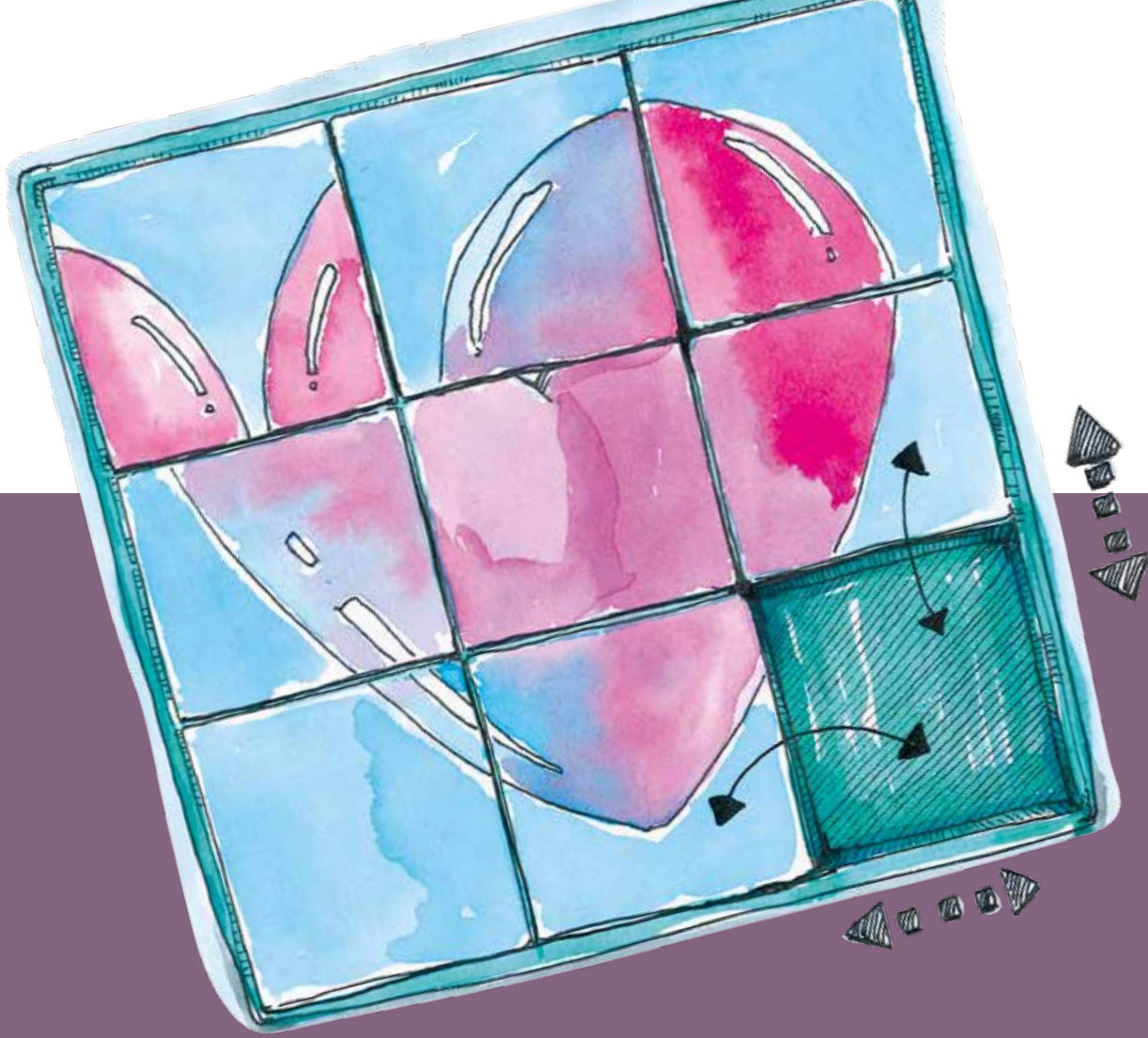
Tõhusad järelevalve- ja hindamissüsteemid on **üliolulised mõistmaks, mida ja kuidas saavutatakse ning kus on puudujäägid ja probleemid**. See tähendab näiteks nii konkreetsete laste ja noorte juhtumiplaanide ja elluasumiskavade kui ka lastekaitse ja asendushoolduse süsteemi protsesside ja teenuste pakkumise regulaarset ülevaatamist. Siinkohal saavad olulist rolli mängida asendushoolduselt lahkuvad noored ja nendega tegelevad spetsialistid.

6. POSITIIVSE SUHTUMISE EDENDAMINE

Asendushooldusel olevate ja lahkuvate laste ning noorte stigmatiseerimine ja diskrimineerimine võib palju mõjutada nende elu kvaliteeti. Negatiivse suhtumisega kas spetsialistide või avalikkuse poolt, tuleb tegeleda. **Selleks peame me kõik aktiivselt edendama positiivset suhtumist ja võitlema negatiivse suhtumise vastu**.

7. POSITIIVSETE MUUDATUSTE ALGATAMINE

Lõpuks peaksime endale meelde tuletama, et süsteemide ja teenuste **positiivsete muutuste algatamine** on ülioluline panus, mille me kõik saame anda tagamaks, et asendushooldusel olevaid ja lahkuvaid lapsi ja noori toetatakse parimal võimalikul moel nii asendushoolduse ajal kui ka sealt lahkumise ja järelhoolduse ajal.

LISAD

LISA 1: KOKKUVÕTE ÜRO LASTE ASENDUSHOOLDUSE JUHISTEST

Põhiline alus asendushooldusel olevate laste või perekonnast eraldamise ohus olevate laste õiguste mõistmiseks on lapse õiguste konventsioon. Kuna lapse õiguste konventsioon ei kirjelda siiski täpsemate meetmete kasutamist, töötati selleks välja **ÜRO laste asendushoolduse juhised**.²¹ Need juhised kiitis konsensuse alusel heaks ÜRO Peaassamblee 2009. aastal. Juhised pakuvad autoriteetset suunamist laste õiguste rakendamisel lapse õiguste konventsiooni alusel.

Kuigi ÜRO juhised ei ole siduvad, pakuvad nad konkreetseid suuniseid nii poliitika kui ka praktika parandamiseks ning rõhutavad riigi üldist vastutust luua reguleeriv raamistik asendushoolduse süsteemi registreerimisel, õiguste delegeerimisel ja järelevalves.

ÜRO juhiste oluliseks aspektiks on see, et nad soovivad tungivalt last vahetult kasvatavate isikute koolitamist ja toetamist, et tagada neile võimalikult kvaliteetse hoolduse pakkumise jaoks vajalikud teadmised ja oskused. Nad peaksid näiteks oskama julgustada noori aktiivselt osalema, nad peaksid mõistma laste arvamuste austamise olulisust nende elu puudutavate otsuste langetamisel, nad peaksid teavitama noori nende õigustest ja toetama nende igakülget arengut.

Juhised ning nende mõju poliitikale ja praktikale võib kokku võtta järgmiste aluspõhimõtete ja lähenemisviiside abil:

„VAJALIKKUSE“ PÕHIMÕTE

Juhised sätestavad selgesõnaliselt, et „kuna perekond on ühiskonna alustala ja loomulik keskkond lapse kasvamiseks“, siis „tuleb pingutada eelkõige selle nimel, et võimaldada lapse kasvamist oma pere juures või naasmist oma pere või teiste lähedaste pereliikmete hoole alla.“ Seega tähendab „vajalikkuse“ põhimõte:

- Ametlikule asendushooldusele paigutamise vajaduse hindamisel peab olema kehtestatud sõelumise protsess. Selles etapis tuleks otsida lapse parimatele huvidele vastavaid lahendusi ja võimaluse korral alati vältida põhjendamatut asendushooldusele paigutamist ja hoida last oma pere juures
- Ühtki last ei tohiks paigutada asendushooldusele, kui on võimalik perekonda lapse hooldamisel toetada
- Perekonnast eraldamine peaks olema viimane abinõu
- Perekonnast eraldamise vältimiseks tuleks pakkuda peretugevdust ja aidata kaasa lapse naasmisele asendushoolduselt tagasi perekonda

„SOBIVUSE“ PÕHIMÕTE

- Alles pärast kui on selgitatud välja vajadus paigutada laps asendushooldusele, tuleks pakkuda hooldust, mis vastab alati konkreetse lapse spetsiifilistele vajadustele, soovidele ja olukorrale.
- Kõik asendushoolduse vormid peavad vastama kvaliteedistandarditele ning austama ja edendama laste kõiki õigusi ja pakkuma sobivat individualiseeritud hooldust ja tähelepanu.
- Riik peab pakkuma mitmesuguseid erinevaid asendushoolduse vorme.

LAPSE PARIMAD HUVID

- Kõik „vajalikkust“ ja „sobivust“ puudutavad otsustusprotsessid tuleb läbi viia lapse täielikul ja tähenduslikul osalusel, tehes juhtumipõhiselt kindlaks iga lapse parimad huvid.

VALIKUVÕIMALUSTE MITMEKESISUS

- Üks suurus ei sobi kõigile! Tuleb pakkuda mitmesuguseid perede toetamise ja asendushoolduse võimalusi, mis tagaksid asjakohase reageerimise ning juhtumipõhisuse.

MITTEDISKRIMINEERIMINE

- Juhised käsitlevad diskrimineerimise küsimusi, mis põhjustavad laste asendushooldusele paigutamist ja mis võivad neid mõjutada asendushooldusel viibimise ajal.
- Vaesus ei tohiks kunagi olla peamine tegur lapse asendushooldusele paigutamisel.
- Juhised märgivad, et perekonnast eraldamine ei tohi toimuda rahvuse, usu, soo või puude alusel diskrimineerimise tõttu
- Juhised edendavad mittediskrimineerimist kõigis perekonna ja lapse ning hooldus- ja sotsiaalsüsteemi vaheliste suhete etappides. Toetuse vajamise korral peab kõigil lastel ja nende peredel olema teenustele võrdne juurdepääs, olenemata nende staatusest või olukorrast.

Märkus: Juhiste täistekst ja nende juurde kuuluv käsiraamat Moving Forward: Implementing the „Guidelines for the Alternative Care of Children“ (Edasiliikumine: Laste asendushoolduse juhiste rakendamine) on kättesaadavad järgmisel veebiaadressil:

<http://www.alternativecareguidelines.org/>

LISA 2: ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOON NOORTESÕBRALIKUS KEELES

„MUL ON ÕIGUSED!“

1. Kõikidel kuni 18aastastel lastel ja noortel on need õigused.
2. Need õigused on kõigil lastel, olenemata sellest, kes nad on, kus nad elavad, millega nende vanemad tegelevad, millist keelt nad räägivad, milline usk neil on, mis soost nad on, mis kultuuriruumis nad elavad, mis haigust põevad, kui rikkad või vaesed nad on.
3. Kui täiskasvanud teevad otsuseid, peavad nad arvestama sellega, kuidas need otsused võivad mõjutada lapsi.
4. Valitsus peab vastutama selle eest, et Sinu õigused oleksid kaitstud. Nad peavad aitama Sinu vanematel Sinu õigusi kaitsta ning looma keskkonna, kus Sa saaksid kasvada ja kasutada oma võimekust täiel määral.
5. Sinu vanemad peavad aitama Sul õigused selgeks õppida ning kindlustama, et õigused on kaitstud.
6. Sul on õigus elule.
7. Sul on õigus oma nimele ning see peab olema tunnustatud valitsuse poolt. Sul on õigus kodakondsusele riigis, kuhu sa kuulud.
8. Sul on õigus oma identiteedile. Identiteet on omaduste hulk, mis teeb Sind eriliseks ja unikaalseks, võrreldes teistega ning keegi ei tohi seda ära võtta.
9. Sul on õigus elada koos oma vanema(te)ga, välja arvatud juhul, kui see pole Sinu jaoks turvaline. Sul on õigus elada perekonnas, kus Sinust hoolitakse ja armastatakse.
10. Sul on õigus elada oma vanematega koos ka siis, kui Sina elad ühes riigis ja Sinu vanemad teises.
11. Sul on õigus olla kaitstud lapseröövi eest.
12. Sul on õigus oma arvamusele ning sellele, et täiskasvanud Sinu arvamust tõsiselt võtaksid.
13. Sul on õigus ise oma mõtteid mõelda ning jagada neid teistega, kahjustamata ning solvamata sellega teisi inimesi.
14. Sul on õigus valida ise endale religioon ja usk. Su vanemad peavad aitama Sul selgusele jõuda, mis on hea ja mis on halb ning mis on parim just Sinu jaoks.
15. Sul on õigus valida ise endale sõbrad ning luua või ühineda huvigruppidega seni, kui see ei kahjusta Sind ja teisi.
16. Sul on õigus privaatsusele. Privaatsus on vabadus teha asju ilma, et teised Sind jälgiksid või teaksid, mida Sa teed.
17. Sul on õigus saada infot, mis on oluline Sinu heaolule - raadiost, ajalehtedest, raamatutest, arvutist ning mujalt. Täiskasvanud peavad aitama Sul info sisust aru saada ning tagama, et saadav informatsioon ei kahjustaks Sind.
18. Sul on õigus kasvada koos oma vanematega, kui see on vähegi võimalik.

19. Sul on õigus olla kaitstud väärkohtlemise ja haiget saamise eest nii vaimselt kui füüsiliselt.
20. Sul on õigus asendushooldusele ja abile, kui Sa ei saa elada koos oma vanematega.
21. Sul on õigus hooldusele ja kaitsele, kui Sa oled adopteeritud või kasvad peres kasulapsena.
22. Sul on õigus abile ja kaitsele, kui Sa oled põgenik (kui oled sunnitud oma kodunt lahkuma ja elama mõnes teises riigis). Põgenikuna on Sul õigus ka kõikidele teistele õigustele, mis on kirjas selles dokumendis.
23. Sul on õigus haridusele ja hoolele, kui Sul on puue, samuti kõikidele teistele õigustele, mis on kirjas selles dokumendis, et saaksid elada nii täisväärtuslikku elu, kui võimalik.
24. Sul on õigus parimale arstiabile, puhtale joogiveele, toitaineterikkale toidule, ohutule keskkonnale ja informatsioonile, mis aitab Sul olla terve.
25. Kui sa oled asendushooldusel või elad mingil põhjusel oma kodunt eemal, on Sul õigus samale elukorraldusele nagu kodus eladeski, kui need on Sulle kõige sobivamad.
26. Sul on õigus riigi abile, kui Sa oled vaene või kannatad puudust.
27. Sul on õigus toidule, rietele, turvalisele elukohale ning kõikide oma põhivajaduste rahuldamisele. Sa ei tohi olla ebasoodsamas olukorras, kui teised lapsed sel põhjusel, et sa ei saa teha asju, mida enamik lapsi saavad.
28. Sul on õigus heale haridusele ning täiskasvanute-poolsele julgustusele, realiseerimaks oma võimeid ja andeid parimal võimalikul viisil.
29. Sul on õigus võimetekohasele haridusele, mis aitab Sul avastada ja arendada oma andeid ja võimeid, aitab Sul elada rahumeelselt, austades teisi inimesi ja hoolides end ümbritsevast keskkonnast.
30. Sul on õigus oma kultuurile, keelele ja religioonile – ükskõik, millise Sa siis valid. Vähemus- ja põlisrahvaste grupid vajavad samuti oma õiguste kaitset.
31. Sul on õigus puhata ja mängida.
32. Sul on õigus keelduda tööst, mis on kahjulik Sinu tervisele ja raskendab võimetekohase hariduse saamist.
33. Sul on õigus keelduda Sind kahjustavatest uimastitest (mõnuainetest) ning hoida eemale uimastitööstusest.
34. Sul on õigus keelduda seksuaalsest väärkohtlemisest.
35. Keegi ei tohi Sind röövida ega müüa.
36. Sul on õigus paluda kaitset mistahes ekspluateerimise eest.
37. Kellelgi ei ole õigus karistada Sind julmal või mõnel muul Sind kahjustaval viisil.
38. Sul on õigus kaitsele, kui puhkeb sõda. Alla 15aastaseid lapsi ei tohi sundida astuma sõjaväkke või osalema mistahes viisil sõjategevuses.
39. Sul on õigus abile ja kaitsele, kui Sa oled vigastatud, hüljatud või halvasti koheldud.
40. Sul on õigus õigusabile ja õiglasele kohtlemisele õigussüsteemi poolt, mis tunneb Sinu õigusi.
41. Kui riik, kus Sina elad pakub paremat kaitset kui selles dokumendis välja toodud, peab olemasolevat dokumenti Sinu riigi seaduste järgi kohandama.
42. Sul on õigus teada oma õigusi! Täiskasvanud peavad aitama Sul oma õigustest aru saada ja neid kasutama.
43. -54. Käesolev dokument selgitab, kuidas valitsused ja rahvusvahelised organisatsioonid nagu SOS Lasteküla ja UNICEF tagavad, et kõik lapsed oleksid kaitstud.

LISA 3: INIMÕIGUSTE ÜLDDEKLARATSIOONI ARTIKLID

(ÜRO poolt vastu võetud ja väljakuulutatud 10. detsembril 1948)

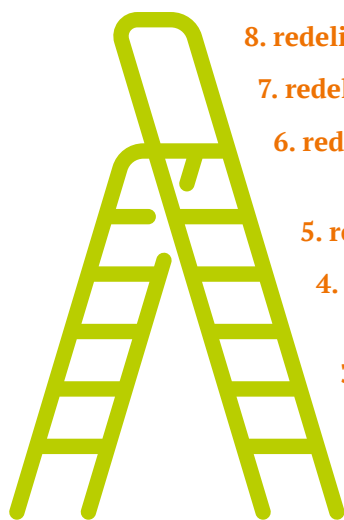
- Artikkel 1 Õigus võrdsusele
- Artikkel 2 Diskrimineerimise keelustamine
- Artikkel 3 Õigus elule, vabadusele ja isikupuutumatusel
- Artikkel 4 Orjapidamise keelustamine
- Artikkel 5 Piinamise ja väärkust alandava kohtlemise keelustamine
- Artikkel 6 Õigus oma õigussubjektsuse tunnustamisele
- Artikkel 7 Õigus võrdsusele seaduse ees
- Artikkel 8 Õigus oma õiguste ennistamisele kompetentse kohtu kaudu
- Artikkel 9 Meelevaldse vahistamise ja pagendamise keelustamine
- Artikkel 10 Õigus avalikule kohtupidamisele
- Artikkel 11 Õigus, et inimest peetakse süütuks kuni süü tõendamiseni
- Artikkel 12 Õigus eraelu, pere, kodu ja kirjavahetuse puutumatusel
- Artikkel 13 Õigus vabale liikumisele oma riigi piires ja väljaspool seda
- Artikkel 14 Õigus otsida tagakiusamise eest varjupaika teistes riikides
- Artikkel 15 Õigus kodakondsusele ja kodakondsuse muutmisele
- Artikkel 16 Õigus abielluda ja perekonda luua
- Artikkel 17 Õigus vara omamisele
- Artikkel 18 Õigus mõtte- ja usuvabadusele
- Artikkel 19 Õigus arvamuse- ja informatsioonivabadusele
- Artikkel 20 Õigus rahumeelse kogunemise ja liitumise vabadusele
- Artikkel 21 Õigus riigivalitsemises osalemisele ja vabadele valimistele
- Artikkel 22 Õigus sotsiaalsele kindlustatusele
- Artikkel 23 Õigus soovikohasele tööle ja ametiühingusse astumisele
- Artikkel 24 Õigus puhkusele ja vabale ajale
- Artikkel 25 Õigus piisavale elatustasemele
- Artikkel 26 Õigus haridusele
- Artikkel 27 Õigus osaleda ühiskonna kultuurielus
- Artikkel 28 Õigus sotsiaalsele korraldusele, mis võimaldab käesoleva deklaratsiooni rakendamist
- Artikkel 29 Kohustused ühiskonna ees on olulised inimese vabaks ja täielikuks arenguks
- Artikkel 30 Riigil ja üksikisikutel on keelatud sekkuda ülaltoodud õigustesse

LISA 4: OSALUSE MUDELID

- Tänapäeval on olemas mitmeid „mudeleid“
- kirjeldamaks tegureid, mis määravad osaluse ulatuse ja sisukuse. Järgnevad kolm mudelit on arvatavasti neist kõige tuntumad. Neid kõiki tasub uurida, kuna nad pakuvad erinevaid vaatenurki, mis võivad aidata meil hinnata, kui tõhusalt me võimaldame lastel ja noortel kaasa rääkida nende elu puudutavate otsuste tegemisel.

I. ROGER HART`I NOORTE OSALUSE REDEL

Roger Hart töötas redeli idee välja 1992. aastal. 1997. aastal kirjutas ta raamatu „Laste osalus: Noorte kodanike kogukonna arendamisse ja keskkonnakaitsesse kaasamise teooria ja praktika“. Osaluse redel on üks abivahendeist, mida Hart selles raamatus kirjeldab. Redeli mudel, kus lapsed „ronivad“ kõrgemale üha suurema osaluse suunas, on võimas ja lihtsalt mõistetav kujund.

- 8. redelipulk – noorte ja täiskasvanute ühine otsustamine
- 7. redelipulk – noored juhivad ja algatavad tegevusi
- 6. redelipulk – täiskasvanute poolt algatatud ühine otsustamine koos noortega
- 5. redelipulk – noortega peetakse nõu ja neid informeeritakse
- 4. redelipulk – noortele antakse ülesanded ja neid informeeritakse
- 3. redelipulk – noored osalevad sümbolsest
- 2. redelipulk – noored on dekoratsiooniks
- 1. redelipulk – noortega manipuleeritakse

Märkus: Hart selgitab, et kolm alumist redelipulka tähendavad mitteosalemist.

Kohandatud väljaandest: Hart, R. (1992) *Children's Participation from Tokenism to Citizenship*.

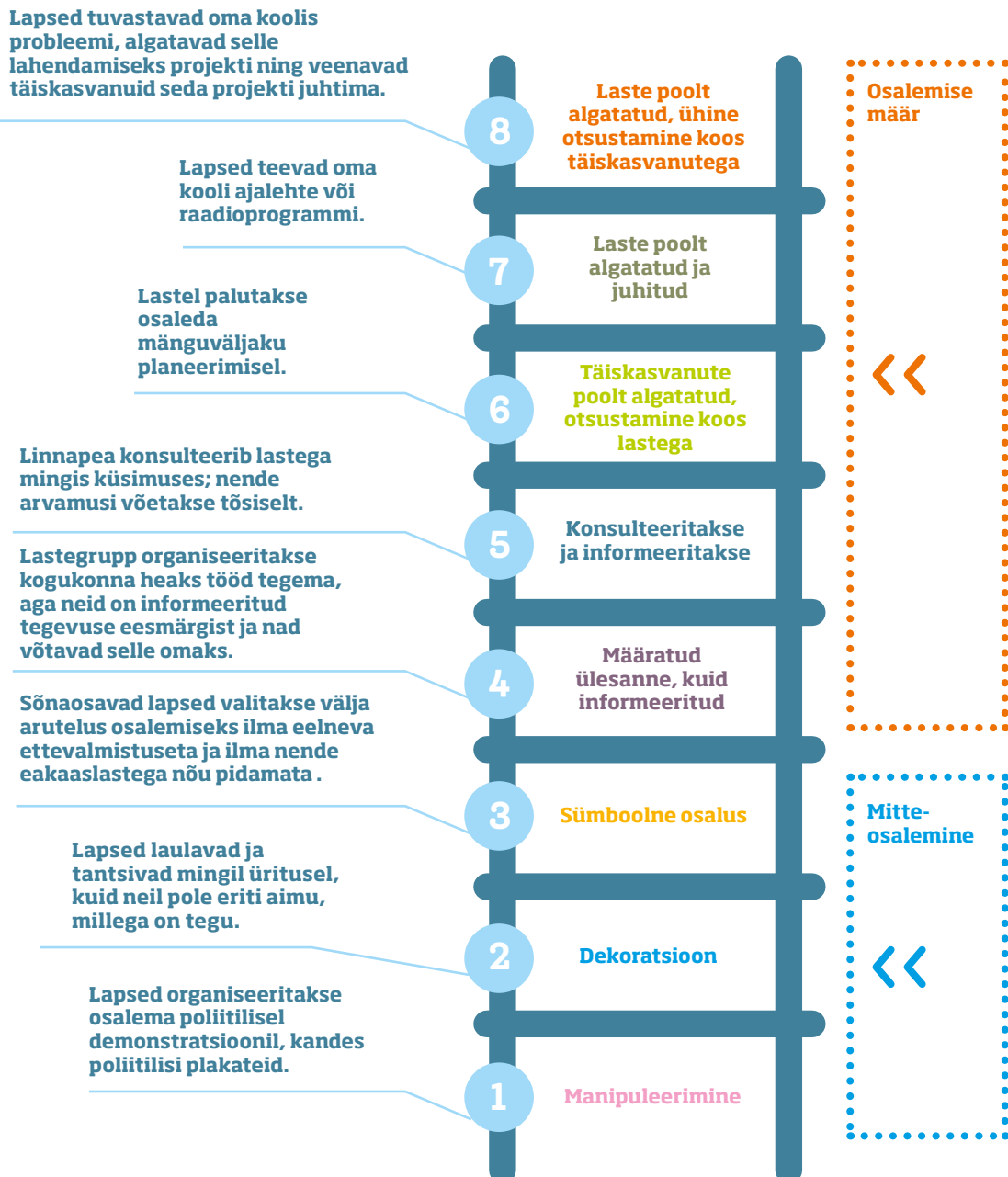
REDEL KAJASTAB OSALUSE KAHEKSAT ERINEVAT ASTET:

- 8 **Noorte poolt algatatud ühine otsustamine koos täiskasvanutega:** see toimub siis, kui lapsed ja noored algatavad projekte ja programme ning otsuseid langetavad noored ja täiskasvanud üheskoos.
- 7 **Noored algatavad ja juhivad:** lapsed ja noored algatavad ja juhivad projekte ja programme ning täiskasvanud osalevad vaid toetavas rollis.
- 6 **Täiskasvanute poolt algatatud ühine otsustamine koos noortega:** projekte ja programme algatavad täiskasvanud, aga otsuseid langetatakse koos noortega.
- 5 **Peetakse nõu ja informeeritakse:** noored annavad nõu programmide või projektide kohta, mida täiskasvanud välja töötavad ja juhivad.
- 4 **Antakse ülesanded ja informeeritakse:** lastele ja noortele antakse kindel roll ja informatsioon selle kohta, kuidas ja miks neid kaasatakse
- 3 **Sümboolne osalus:** näib, nagu noortele oleks sõnaõigus antud, kuid tegelikult ei ole neil valikut selles osas, mida nad teevad või kuidas nad osalevad.
- 2 **Dekoratsioonina osalemine:** noori kasutatakse kaudsel moel.
- 1 **Manipuleerimine:** täiskasvanud kasutavad noori ürituste toetamisel ja teesklevad, nagu oleksid nad inspireeritud noorte endi poolt.

* **Märkus:** Hart selgitab, et kolm alumist astet tähendavad mitteosalemist.

JÄRGNEV ILLUSTRATSIOON NÄITAB, KUIDAS HART´I MUDELIT VÕIKS TÕLGENDADA

Näited

Illustratsioon on võetud veebiaadressilt:

http://www.eycb.coe.int/compasito/chapter_5/10.html

II. SHIER´I OSALUSE TEED

2001. aastal võttis Harry Shier Hart´i redeli ja lihtsustas selle teedeks. Ta kavandas viis osaluse tasandit koos 15. küsimusega, mis moodustavad abivahendi kontrollimaks, kui hästi osalemist julgustatakse. Järgnev tabel esitab ülevaate Shier´i mudelist tulenevatest küsimustest.

Tasand	Osaluse tüüp	Alustamine	Võimalused	Kohustused
5	Lapsed jagavad otsustusvõimu ja vastutust	Kas olete valmis osaliselt jagama oma täiskasvanu-võimu lastega?	Kas on olemas protseduur, mis võimaldaks täiskasvanutel ja lastel jagada otsuste tegemisel vastutust?	Kas see on poliitika nõue, et lapsed ja täiskasvanud jagavad otsuste tegemisel vastutust?
4	Lapsed on kaasatud otsustamise protsessi	Kas te olete valmis laskma lastel otsustamise protsessidega ühineda?	Kas on olemas protseduur, mis võimaldab lastel otsustamise protsessidega ühineda?	Kas see on poliitika nõue, et lapsed peavad olema kaasatud otsustamise protsessidesse?
3	Laste seisukohti võetakse arvesse	Kas te olete valmis laste seisukohti arvesse võtma?	Kas teie otsustamise protsessid võimaldavad teil laste seisukohti arvesse võtta?	Kas see on poliitika nõue, et laste seisukohtadele omistatakse otsustamisel piisavalt kaalu?
2	Lapsi toetatakse nende seisukohtade väljendamisel	Kas te olete valmis lapsi toetama nende seisukohtade väljendamisel?	Kas teil on mitmesuguseid ideid ja tegevusi, et aidata lapsi nende seisukohtade väljendamisel?	Kas see on poliitika nõue, et lapsi tuleb aidata nende seisukohtade väljendamisel?
1	Lapsi kuulatakse	Kas te olete valmis lapsi kuulama?	Kas te töötate sellisel moel, mis võimaldab teil lapsi kuulata?	Kas see on poliitika nõue, et lapsi tuleb kuulata?

See on kasulik abivahend järelemõtlemiseks nii laste ja peredega töötavate praktikute jaoks kui ka üldine abivahend laste laiemaks kaasamiseks kogukondlikesse aruteludesse. Kui te soovite kuulata, kuidas Harry Shier selgitab lähemalt selle abivahendi kasutamist, siis võite vaadata järgmist videot. See video kestab 22 minutit, kuid kõige olulisem osa on minutid 17-20.

<https://www.youtube.com/watch?v=K00Ww2MLjf8>

III. LUNDY LASTE ÕIGUSTEPÕHISE OSALUSE MUDEL

Laura Lundy töötas välja osalusmudeli, mida hetkel Euroopa Liidus laialdaselt kasutatakse. Lundy tõi välja, et lastele HÄÄLE andmisest ei piisa laste täielikuks osalemiseks. Laste osaluse soodustamiseks läheb tegelikult vaja nelja tegurit:

- **RUUM:** lastele tuleb anda võimalus oma seisukohtade väljendamiseks
- **HÄÄL:** lapsi tuleb aidata nende seisukohtade väljendamisel
- **PUBLIK:** laste seisukohti tuleb kuulata
- **MÕJU:** seisukohtade alusel tuleb vajaduse korral tegutseda.

Järgnev joonis on võetud Euroopa Liidu veebilehelt, kust võite leida lisainformatsiooni Lundy hääle mudeli kontrollnimekirja kohta:
http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/lundy_model_child_participation.pdf

See abivahend näitab mõningaid küsimusi, mida saate kasutada Lundy mudeli rakendamisel.

Ruum

KUIDAS: Pakkuge lastele turvalist ja kaasavat ruumi nende seisukohtade väljendamiseks

- Kas laste seisukohti on aktiivselt küsitud?
- Kas on olemas turvaline ruum, kus lapsed saavad end vabalt väljendada?
- Kas on astunud samme tagamaks, et kõik lapsed saavad osaleda?

Hääl

KUIDAS: Pakkuge asjakohast informatsiooni ja aidake lastel oma seisukohti väljendada

- Kas lastele on antud vajalikku informatsiooni oma seisukoha kujundamiseks?
- Kas lapsed teavad, et nad ei pea osalema?
- Kas lastele on antud mitmesuguseid valikuvõimalusi, kuidas nad võiksid ennast väljendada?

Publik

KUIDAS: Tagage laste seisukohtade avaldamine kellelegi, kes on kohustatud kuulama

- Kas on olemas protsess laste seisukohtade avaldamiseks?
- Kas lapsed teavad, kellele nende seisukohti avaldatakse?
- Kas sellel isikul/organisatsioonil on võim teha otsuseid?

Mõju

KUIDAS: Tagage, et laste seisukohti võetakse tõsiselt ja nende alusel vajaduse korral tegutsetakse

- Kas laste seisukohti arvestati nende poolt, kel on võim teha muudatusi?
- Kas on olemas protseduurid tagamaks, et laste seisukohti võetakse tõsiselt?

Kas lastele ja noortele on antud tagasisidet põhjuste kohta, miks otsused vastu võeti?

LISALUGEMIST

- Arnau–Sabates, L., & Gilligan, R. (2015). What helps young Care LeaverInnens to enter the world of work? Possible lessons learned from an exploratory study in Ireland and Catalonia. *Children and Youth Services Review*, 53, 185-191.
- Barnardo's (2014). *Someone to care: Experiences of leaving care*. Ilford: Barnardo's
- Care Inquiry (2013). *Making not breaking: Building relationships for our most vulnerable children*. London: House of Commons. Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.nuffieldfoundation.org/sites/default/files/files/Care%20Inquiry%20-%20Full%20Report%20April%202013.pdf>
- Broad, B (2007) *Care LeaverInnens in Transition*, DfES Youth Strategy Review, Leicester: De Montford University. Kättesaadav veebiaadressil: http://www.academia.edu/997813/Care_leavers_in_transition
- Cashmore, J., & Paxman, M. (2006) Predicting after-care outcomes: The importance of 'felt' security. *Child and Family Social Work*, 11(3), 232-241.
- Duncalf, Z., Hill, L. and McGhee, K. (2013) Still Caring? Supporting Care LeaverInnens in Scotland, CELCIS Briefing RS-2013-02.
- Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.celcis.org/media/resources/publications/Still-caring-briefing-mar-13.pdf>
- Gilligan, R. (2008). Promoting Resilience in young people in long term care: The relevance of roles and relationships in the domains of recreation and work. *Journal of Social Work Practice*, 22(1), 37-50.
- Holthoff, S & Eichsteller, G. (2009). *Social Pedagogy: The practice*. *Every Child Journal*, 1(1), 58-63.
- Howe, D. (1995). *Attachment Theory for Social Work Practice*. London: Macmillan.
- Jackson & Cameron (2012) Jackson, Sonia and Cameron, Claire (2012) *Leaving care : looking ahead and aiming higher*. *Children and Youth Services Review*, 34 (6), 1107–1114.
- Dowling et al (2006) *Person-centred planning in social care*. Joseph Rowntree Foundation. Kättesaadav veebiaadressil: <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/9781859354803.pdf>
- McGhee, K., Lerpiniere, J., Welch, V., Graham, P. and Harkin B. (2014) *Throughcare and Aftercare Services in Scotland's Local Authorities A National Study*, CELCIS Research Report RR2014:4 Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.celcis.org/media/resources/publications/Throughcare-and-aftercare-in-scotlands-local-authorities.pdf>

- McMurray, I. Connolly, H., Preston-Shoot, M., and Wigley, V. (2011) Shards of the old looking glass: restoring the significance of identity in promoting positive outcomes for looked after children. *Child and Family Social Work*, 16, 210-218.
- Masten, A.S. (2009). Ordinary magic: Lessons from research on resilience in human development. *Education Canada*, 49 (3), 28-32.
- Mendes, P. and Moslehuddin, B. (2006) From Dependence to Interdependence: Towards Better Outcomes for Young People Leaving State Care. *Child Abuse Review*, 15, 110-126.
- Mendes, Johnson & Moslehuddin (2014) Young people transitioning from out-of-home care and relationships with family of origin. Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.waitingchildfund.com/wp-content/uploads/2014/10/Impact-of-Positive-Relationships-with-Relatives.pdf>
- Quinn, N., Davidson, J., Milligan, I., Elsley, S. and Cantwell, N. (2014) Moving Forwards: Towards a rights-based paradigm for young people transitioning out of care. *International Social Work*, 60 (1) 1-16. Kättesaadav veebiaadressil: <http://isw.sagepub.com/content/early/2014/10/13/0020872814547439.full.pdf+html>
- Reid, C. (2007) The transition from state care to adulthood: International examples of best practices, *New Directions for Youth Development*, No.113, Spring 2007.
- Reivich, K. and Shatte, A. (2002) *The Resilience Factor*. New York: Three Rivers.
- Ross, E, Welch, V, Withington, R, & McGhee, K. (2017). *In and beyond the care setting: relationships between young people and care workers*. Glasgow: CELCIS.
- Rutter, M. (2000). Children in substitute care: Some conceptual considerations and research implications. *Child and Youth Services Review*, 22(9), 685-703.
- Scottish Care LeaverInnens Covenant (2015) Supporting Corporate Parents to improve the lives of Care LeaverInnens. Kättesaadav veebiaadressil: https://static1.squarespace.com/static/55c07acee4b096e07eeda6e8/t/562790f6e4b0cf8fdb35d5b4/1445433590610/Scottish_Care_Leavers_Covenant.pdf
- Scottish Executive (2004) *Pathways Handbook*. Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.gov.scot/Resource/Doc/25954/0023747.pdf>
- Scottish Executive (2004) *Pathways Materials*. Kättesaadav veebiaadressil: <http://staf.scot/wp-content/uploads/2012/10/Pathways-Materials.pdf>
- Scottish Government, (2013). *Staying Put Scotland Guidance*. Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.gov.scot/Resource/0043/00435935.pdf>
- Stein, M (1997) *What Works in Leaving Care? Summary*, Barnardo's Publications

- Wade, J. (2008). The Ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38(1), 39 – 54. Scottish Executive (2004) Pathways Handbook
Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.gov.scot/Resource/Doc/25954/0023747.pdf>
- Scottish Executive (2004) Pathways Materials
Kättesaadav veebiaadressil: <http://staf.scot/wp-content/uploads/2012/10/Pathways-Materials.pdf>
- Scottish Government, (2013). Staying Put Scotland Guidance
Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.gov.scot/Resource/0043/00435935.pdf>
- Stein, M (1997) What Works in Leaving Care? Summary, Barnardo's Publications
- Wade, J. (2008). The Ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38(1), 39 – 54.

JOONEALUSED MÄRKUSED

1. United Nations General Assembly (2009) *Guidelines for the Alternative Care of Children: adopted by the General Assembly, 24 February 2010, A/RES/64/142.* Kättesaadav veebiaadressil: http://www.unicef.org/aids/files/UN_Guidelines_for_alternative_care_of_children.pdf
2. Council of Europe: Committee of Ministers, *Recommendation Rec(2005)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Rights of Children Living in Residential Institutions*, 16 March 2005, Rec(2005)5. Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.refworld.org/docid/43f5c53d4.html>
3. Council of Europe (2011) *Council of Europe Recommendation on children's rights and social services friendly to children and families. Recommendation CM/Rec(2011)12 of the Committee of Ministers to member states on children's rights and social services friendly to children and families (Adopted by the Committee of Ministers on 16 November 2011 at the 1126th meeting of the Ministers' Deputies)*. Kättesaadav veebiaadressil: <https://rm.coe.int/168046ccea>
4. Biehal, N. et al.(1995) *Moving on: Young People and Leaving Care Schemes*. Her Majesty's Stationery Office, London; Dixon, (2008) Young people leaving care: health, well-being and outcomes. *Child and Family Social Work*, 13 (2), 207-217; Stein, M. (2008). Resilience and young people leaving care. *Child Care in Practice*, 14 (1), 35-44. Kättesaadav veebiaadressil: <http://weappsideas.com/redlatam/wp-content/uploads/2016/10/Resilience-and-Young-People-Leaving-Care.pdf> ; Stein, M & Munro, E.R. (eds) (2008) *Transitions from Care to Adulthood: International research and practice*. London: Jessica Kingsley
5. SOS Children's Villages International (2010) *Ageing out of Care: From care to adulthood in European and Central Asian societies*. p.6.
6. Council of Europe (2014) *Securing Children's Rights*. Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.coe.int/en/web/children/publications>
7. Council of Europe (2009) *Children and young people in care. Discover your rights!* Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.coe.int/en/web/children/publications>
8. McGhee et al (2014) *Throughcare & After-care in Scotland's Local Authorities: National Study*. Kättesaadav veebiaadressil: <https://www.celcis.org/files/1814/4050/5854/Throughcare-and-after-care-in-scotlands-local-authorities.pdf>
9. *Staying Put Scotland Guidance* (SG, 2013). Kättesaadav veebiaadressil: <http://www.gov.scot/Resource/0043/00435935.pdf>
10. Wade, J. (2008) The Ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38(1), 39 – 54.

11. Stein, M. (2012) *Young People Leaving Care*, London: Jessica Kingsley
12. McGhee et al (2014) *Throughcare & After-care in Scotland's Local Authorities: National Study*. Kättesaadav veebiaadressil: <https://www.celcis.org/files/1814/4050/5854/Throughcare-and-after-care-in-scotlands-local-authorities.pdf>
13. Stein, M. (2012) *Young People Leaving Care*. London: Jessica Kingsley
14. Stein, M. (2012) *Young People Leaving Care*. London: Jessica Kingsley
15. Mendes, P. and Moslehuddin, B. (2006) *From Dependence to Interdependence: Towards Better Outcomes for Young People Leaving State Care*, Child Abuse Review Vol.15: 110-126
16. Kui olete huvitatud lisainformatsioonist eluloo meetodi kohta, siis vaadake "Elulooga töötamise positiivne mõju üksikisikutele ja hooldajatele", mis on kättesaadav järgneval veebiaadressil: <http://79.170.44.96/lifestorynetwork.org.uk/wp-content/uploads/downloads/2012/11/the-positive-contribution-of-life-story-work-to-individuals-and-carers.pdf>
17. Kui teid huvitab lisainformatsioon isikukeskse planeerimise kohta, siis see on kättesaadav järgneval veebiaadressil: <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/9781859354803.pdf> or <http://helensandersonassociates.co.uk/person-centred-practice/maps/>
18. Lisainformatsiooni hoolduselt lahkujate võrgustiku kohta leiate: <http://www.agevolando.org/care-leavers-network/> .
19. Lisainformatsiooni projekti kohta „Hooldusel olevate lastega töötavate spetsialistide koolitamine“ leiate: <https://www.sos-childrensvillages.org/what-we-do/quality-care/alternative-care/promoting-standards-of-care/training-of-care-professionals>
20. Informatsioon koguti Itaalias läbi viidud projekti käigus, mida toetas laste ja noorte ombudsman ning mille teostas SOS Lasteküla rahvusvaheline organisatsioon koostöös Padua Ülikooliga. Lisainformatsiooni hoolduselt lahkujate võrgustiku kohta leiate: <http://www.agevolando.org/care-leavers-network/>
21. United Nations General Assembly (ÜRO Peaassamblee) (2009) *Guidelines for the Alternative Care of Children: adopted by the General Assembly, 24 February 2010, (Laste asendushoolduse juhised: vastu võetud peaassamblee poolt 24. veebruaril 2010) A/RES/64/142* . Kättesaadav veebiaadressi: http://www.unicef.org/aids/files/UN_Guidelines_for_alternative_care_of_children.pdf

**PREPARE
FOR LEAVING
CARE**